י וַיְדַבֵּר יְהֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: יא פִּינְחָס י׳ זעירא
בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן הֵשִׁיב אֶת־חֲמָתִי מֵעַל

י וּמַלֵּיל יְיָ עִם מֹשֶׁה לְמֵימָר: יא פִּינְחָס בַּר
אֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא אָתֵיב יַת חֵמְתִי

רש״י

(יא) **פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן.** לפי שהיו השבטים מבזים אותו, הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן (סנהדרין פב: תנחומא א):

אוצר מפרשי התורה

(י) **וַיְדַבֵּר ה׳ אֶל מֹשֶׁה לֵּאמֹר** ראה לעיל[1] שנחלקו המפרשים בביאור התיבה ׳לאמר׳, האם הכוונה לומר לאחרים או שהוא כפל לשון, או שהכוונה שהיתה אמירה ברורה. ויש שהעיר לפי הדעה שהביאור הוא שיאמר לאחרים, איך יתפרש כאן ׳לאמר׳, שהרי למי יאמר, אם הכוונה לפינחס, אם כך לא היה צריך לומר אחר כך[2] ״לכן אמור״ וגו׳[3], שהרי כבר נאמר כאן שיאמר משה את הדברים לפינחס[4]. וביאר, שהכוונה שיאמר לישראל דברים הנאמרים בענין, כדי שיכירו כמה טוב עשה להם פינחס, ולא ישנאוהו בגלל הריגת הנשיא ובמה שנמשך מסיבתו שנגף המלאך בהם והרג מהם[5]. ויש שכתב באופן דומה, שיאמר לישראל שכל מי שעושה טובה עם ישראל או שום מצוה, אין הקב״ה מקפח שכרו ונוצר לו חסד לאלפים, שהרי פינחס אף על פי שהוא לא עשה הכל לבדו שהרי כמה נסים נעשו לו[6], עם כל זה נתן לו שכר לעולם[7].

(יא) **פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן טעם פירוט ייחוסו של פינחס אל אהרן הכהן אחר שכבר נכתב לעיל[8] שהיה בן אלעזר בן אהרן.** כתב רש״י[9], לפי שהיו השבטים מבזים אותו[10], הראיתם בן פוטי זה שפיטם אבי אמו[11] עגלים לעבודה זרה[12], והרג נשיא שבט מישראל, לפיכך בא הכתוב וייחסו אחר אהרן. כלומר, שהמבזים אותו ייחסו אותו אחר אמו ולכך זלזלו בו שיתרו אבי אמו היה עובד עבודה זרה, ולכן בא הכתוב והדגיש שייחוסו הוא אחר אביו אלעזר ואבי אביו אהרן הכהן, ולא אחר אמו[13]. ויש מהראשונים שביאר, שאף שפשוט שייחוס האדם הוא אחר האב ולא אחר האם, מכל מקום הוצרך הכתוב להדגיש זאת, כדי שלא יאמרו שכיון שאמו גיורת מבנות פוטיאל, אם כן פינחס הוא חלל שהרי גיורת אסורה לכהן[14], לפיכך הוצרך לייחסו כדי ללמד שכשר היה[15].

ויש שפירש, שפירט הכתוב שהיה מיוחס לאהרן הכהן, כדי לבאר שמפני כן קיבל שכר מושלם, דהיינו שקיבל כהונה, שאם היה המקנא אחד משבטי ישראל אף שהיה ראוי לשכר כזה, מכל מקום לא היה יכול לקבל שכר מושלם להיות כהן גדול[16], מאחר שאינו מזרע אהרן, ועל כן היה שכרו מעין זה באופן אחר אבל לא בשלמות, ועתה כאשר היה המקנא פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן, אף שעדיין לא נתכהן, מכל מקום בדין הוא שיהא נוטל שכר מושלם, שהרי מכל מקום הוא מזרע אהרן[17].

אך יש שביארו, שאין כוונת הכתוב לענין ייחוסו של פינחס אלא לשבחו על מעשיו, שאף שהיה בן אלעזר ובן אהרן שלא היו מלומדים בחרב ובחנית, עשה מעשה משובח מאוד[18], ובעבור זה מגיע לו שכר רב[19]. או שאף שהיה בן אלעזר שלקח לו אשה מזרע יתרו שפיטם עגלים לעבודה זרה, ומפני כן היה לו למנוע את עצמו ממעשה קנאות זה פן יאמרו לו ליצני הדור, בת יתרו מי התיר לאביך ואיך אתה מקנא על המדיינית, וכן אבי אמך פיטם עגלים לעבודה זרה ואיך אתה מקנא על עבודה זרה, ובנוסף לכך היה אף בן אהרן הכהן, והיה לו לחשוש שיאמרו לו, אבי אביך זה עשה את העגל, אף על פי כן לא הקפיד פינחס על כבודו למען כבוד ה׳[20].

ובצרור המור כתב, שייחסו הכתוב לאלעזר ולאהרן לומר שעשה כמעשה אבותיו, שאהרן ואלעזר אומנותם היתה להשיב חרון אף ה׳ מישראל, וגם פינחס השיב את חמתו של ה׳ מעל בני ישראל[21].

הֵשִׁיב אֶת חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הטעם שהכתוב מפרט שפינחס השיב את חמת ה׳, ולא רק שמחמת מעשהו מגיע

1. א, א. 2. להלן פסוק יב. 3. אך ראה להלן ציון 52 ואילך, שיש שפירשו שמה שכתוב שם ׳אמור׳, אין הכוונה שיאמר לפינחס. 4. ועוד, שמתוכן הדברים להלן שמספר הכתוב במעלותיו של פינחס, מבואר שאין הכוונה שייאמרו הדברים לפינחס. 5. כמו שמבואר בחז״ל (סנהדרין פב, ב; תנחומא כא; במ״ר כ, כה), שכשיצא פינחס מלהרוג את זמרי עמדו בני שבטו לפגוע בו, וירד המלאך ונגף בהם. אור החיים. 6. ראה לעיל פסוק ח. 7. שפתי כהן. 8. פסוק ז. 9. ע״פ ספרי קלא; סנהדרין פב, ב; תנחומא א; במ״ר כא, ג. 10. כתב גור אריה, שרש״י כתב ״שהיו השבטים מבזים אותו״, ולא ׳שהיו הבריות מבזות אותו׳, מפני שעיקר הייחוס הוא בשבטים, שכל אחד יודע את ייחוס שבטו ממי הוא, וכמו שאמרו בקידושין ע, ב, עתיד הקב״ה שיהיה מעיד על השבטים, וכמו שנאמר בתהלים קכב, ד ״שבטי יה עדות לישראל״, והיו מבזים אותו שהם מיוחסים והוא אינו מיוחס. 11. או אבי אם אמו, ראה בהערה הסמוכה להלן שיתכן שאבי אמו היה משבט יוסף ולא פיטם עגלים לעבודה זרה. גור אריה. 12. הוא יתרו, שאלעזר אבי פינחס נשא אשה מבנות יתרו, כמו שכתוב (שמות ו, כה) ״ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה״, ואמרו בסוטה מג, א, שפוטיאל זה יתרו, ונקרא כך מחמת שפיטם עגלים לעבודה זרה, וזה גם יוסף ונקרא כך מחמת שפטפט ביצרו, ופינחס היה מזרע שניהם, דהיינו או שאבי אמו מיתרו ואֵם אמו מיוסף, או שאבי אמו מיוסף ואֵם אמו מיתרו. רש״י סנהדרין פב, ב ד״ה אבי אמו, ע״פ סוטה מג, א וב״ב קט, ב - קי, א. וראה רשב״ם ב״ב שם ד״ה אלא אי אבוה, שפינחס היה דור רביעי או חמישי לבת יתרו, ועי׳ עוד תוס׳ שם ד״ה אלא אי אבוה. 13. רא״ם. 14. כפי שנאמר בויקרא כא, ז ״אשה זונה וחללה לא יקחו״, וביארו ביבמות סא, א, שגיורת בכלל זונה. 15. ריב״א בשם ר״מ מקוצי. וכעי״ז בגור אריה. 16. ראה להלן ציון 75 ואילך, אם זכה לכהונה רגילה או לכהונה גדולה. 17. העמק דבר ע״פ במ״ר כא, א: בדין הוא שיטול שכרו משלם. 18. אברבנאל. 19. ששכר גדול יותר ראוי למי שאינו רגיל במלחמה ולא בכלי המלחמה ואף על פי כן לוקח כלים אלו והורג את אויבי המלך, ממי שרגיל בכלים אלו. תולדות יצחק. 20. כלי יקר. ועי׳ עוד אור החיים. 21. ועי׳ עוד משך חכמה שביאר

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקַנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־ מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדַקַנָי יַת קִנְאָתִי בֵּינֵיהוֹן

רש"י

בקנאו את קנאתי. נקמו את נקמתי. נקפו את הקץ שהיה לי לקנוף. כל לשון קנאה הוא המתמרה לנקום נקמת דבר. יֶלְפֶרִינִימֶינְט נלע"ז:

אוצר מפרשי התורה

לו שכר. כתבו הראשונים, שבא הכתוב לומר שאין לישראל לשנוא אותו על שהרג את זמרי נשיא שבט שמעון, כי טובה גדולה עשה להם, שעל ידי כך השיב את חמתו של ה' מעליהם וה' לא כילה אותם[22]. ויש שהוסיף, שהיו חושבים ישראל שמפני שמתו במגיפה כ"ד אלף נעצרה המגיפה, לכן אמר הקב"ה למשה שלא יחשבו כן, ולא נעצרה המגיפה אלא מחמת מעשה פינחס[23]. ויש שפירש, שכוונת ה' במאמר זה, שלא יחשוב משה שה' השיב את חמתו בלא אמצעות זכות אלא כפה את מידת הדין, ויצא מזה שיחשוב משה כי ה' מתנהג בסדר זה, לכן הודיע כי מעשיו של פינחס הם הסיבה להשבת החימה, ולכך אמר "השיב את חמתי" ולא מעצמה שבה[24].

יש שכתב, שבמאמר זה משבח הכתוב את פינחס בשני ענינים, גם "השיב את חמתי", כלומר כלפי ה' עצמו, שעל ידי מעשיו הסיר כעס ה', ונעשה נחת רוח לפניו, וגם "מעל בני ישראל", שאחר שיצאה החימה עליהם ונגזרה עליהם כליה, השיב את החימה מעליהם ומשום כך לא נענשו[25].

הֵשִׁיב תרגם אונקלוס, 'השיב' מלשון חזרה[26], כלומר שהכעס שהיה ראוי לבוא על ישראל שב ולא בא עליהם[27]. ויש שפירשו, 'השיב' מלשון הנחה[28], שפינחס על ידי קנאתו גרם שה' הניח לכעס ולמידת הדין[29].

חֲמָתִי ביאר הרד"ק[30], שכעס נקרא 'חימה', מפני שהאדם מתחמם בשעת כעסו.

יש מהאחרונים שביאר, שכעס המכונה 'חימה' איננו ככעס המכונה 'חרון אף' או 'זעם' ו'קצף', ש'חימה' היא כעס פנימי השמור בלב, ואילו 'חרון אף' ו'זעם' ו'קצף' הם כעס חיצוני הנראה לעין כל[31]. ולפי זה כתב, שתחילה כשחטאו ישראל בעבודה זרה, היה עליהם רק חרון אף, ומפני כן ריחם ה' על ישראל ונתן להם עצה להסיר את חרון האף על ידי שיהרגו את החוטאים[32], אולם לאחר מעשה זמרי, נוספה גם 'חימה', שהוא כעס פנימי על חילול השם, וכשיש חרון אף וחימה יחד, אין חמלה בשעת העונש ויכול צירוף זה להביא לידי כליה, ועל ידי שפינחס עמד מתוך העדה וקינא את כבוד ה' המחולל, נסתלקה הקנאה למעלה כי נמצא אדם שיקנא את קנאת ה' למטה, ועל ידי כך נסתלקה גם החימה, וזה מה שנאמר "השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם", שעל ידי שקינא למטה בתוכם אין צריך קנאה למעלה, ועל ידי כך "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאתי", שאם הייתי אני המקנא, היתה הנקמה לכולם בחימה ובכליון[33].

בְּקַנְאוֹ אֶת קִנְאָתִי פירש רש"י, בנקמו את נקמתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף[34]. והוסיף, שכל לשון 'קנאה' הוא המתחרה לנקום נקמת דבר. וביאר הרא"ם, שפירוש התיבות "בקנאו את קנאתי" הוא בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף, אלא שהואיל וחמתו של ה' לא שבה על ידי הקצף עצמו שהוא ענין שבלב אלא על ידי המעשה בפועל של הנקמה, הוסיף וכתב רש"י "בנקמו את נקמתי", ופירוש הדברים הוא, שעל ידי הקצף שהיה בליבו של פינחס עשה בפועל מעשה נקמה ובכך נקם את נקמתי.

ומן האחרונים יש שביאר, ש'קנאה' היא מלשון בירור וצירוף, וביאור הכתוב הוא שבמעשה פינחס שהרג את זמרי היה ממידת ה' לכלות רשע זה ולבערו מן העולם כדי שלא יתפשט ארס תאות הזנות לכלל ישראל, ועל כך נאמר 'קנאתי', כלומר הצירוף והבירור שהיה ראוי לעשות מצדי[35].

יש שכתב, ש'חמתי', דהיינו חימת ה' שפינחס השיב היתה בעבור הזנות, ו'קנאתי', דהיינו קנאת ה' שפינחס קינא היתה בעבור העבודה הזרה שעבדו[36].

בְּתוֹכָם יש שפירשו, שבא הכתוב להגיד את שבחו של פינחס, שבתוך העדה הרבה ההיא הרג שר גדול מישראל, ואף שהיה מקום מסוכן מפני קרובי זמרי, מסר נפשו על קידוש השם[37]. ויש שהוסיף, שבמאמר הכתוב "בקנאו את

שמעשי פינחס היו גם כמעשי אלעזר וגם כמעשי אהרן. **22.** בכור שור, חזקוני, ר"ח פלטיאל, דעת זקנים, הדר זקנים. **23.** תולדות יצחק. **24.** אור החיים. **25.** שם. **26.** וכן תרגם יב"ע. **27.** וכן פירש רבינו בחיי. **28.** כלשון הכתוב (ישעיה ל, טו) "בשובה ונחת תושעון". **29.** כמו שנאמר (שמות לג, יד) "והניחותי לך". רבינו בחיי בשם קצת מהמפרשים. וכן הובא בריקאנטי. ובדומה לזה פירש רבינו מיוחס, שיכך את חמתי. **30.** ספר השרשים שרש יחם. **31.** מלבי"ם, וכן פירש הגר"א בקול אליהו על הפסוק "וחמתו בערה בו" (אסתר א, יב). והוסיף מלבי"ם, שיימצא לפעמים 'אף' בלא 'חימה' כמו אב המכה את בנו והוא אוהבו בלבו, ויש 'חימה' בלא 'אף' אם שומר את חמתו בלבו ומאריך אף ואינו מענישו עתה, וכשיש 'אף' ו'חימה' יחד, העונש קשה מאוד. **32.** כמבואר לעיל פסוק ד. **33.** מלבי"ם. ואף בהעמק דבר חילק בין 'חרון אף' ל'חימה', אלא שלדרכו לא היה חרון אף על חטאי העם אלא רק חימה. ועל פי זה יישב את דברי חז"ל בסנהדרין קה, ב, שהקב"ה לא כעס ולא היה חרון אף כל אותה התקופה, שאין זה אלא לענין 'חרון אף', אבל 'חימה' אינה חרון אף. והוסיף לבאר בהרחב דבר, שכן אמרו בשמו"ר מא, ז שחרון אף וחימה הם שני דברים, וחרון אף קשה מחימה, שאמר משה להקב"ה קומה אתה באפך, ואני אעמוד בחימה, וכן כתוב (תהלים צ, ז) "כי כלינו באפך ובחמתך נבהלנו", הרי ש'אף' גרוע מ'חימה'. וממילא מה שלא היה כעס בימי בלעם הרשע אינו אלא שלא היה זעם של 'חרון אף', שהרי נאמר שם שהמאמר "כי רגע באפו" (תהלים ל, ו) לא היה באותה התקופה, אבל 'חימה' היתה בימים אלו. וראה לעיל פסוק ג כיצד ביאר את דברי הכתוב שם "ויחר אף ה' בישראל". **34.** וכעי"ז כתב ראב"ע, שפינחס קינא כקונו, שהרי על ה' נאמר (שמות כ, ה) שהוא 'אל קנא' בעבודה זרה. וכ"כ רבינו בחיי. **35.** הכתב והקבלה. **36.** שפתי כהן, עי"ש בדבריו. **37.** אברבנאל, כלי יקר.

כִּלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: יב לָכֵן אֱמֹר וְלָא שֵׁיצֵיתִי יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנָאָתִי: יב בְּכֵן

אוצר מפרשי התורה

קנאתי בתוכם" בא להודיע שהשבת החימה נעשתה באמצעות שלושה דברים, האחד, שקינא פינחס בכבודו ובעצמו וסיכן בכך את עצמו, ולכן נאמר 'בקנאו', דהיינו הוא עצמו, הדבר השני, שהיתה הקנאה בשביל כבוד ה', לבד, ולא לכבוד שום דבר זולתו, וזוהי מצוה שלמה אשר יתרצה ה' בה יותר מכל דבר אשר יעשה האדם, ולכן נאמר 'את קנאתי', והדבר השלישי, שלא היתה הפעולה שעשה נעלמת מעיני אדם אלא קידש את ה' בתוך קהל ועדה, וזהו מה שאמר 'בתוכם'[38]. והספורנו פירש 'בתוכם', שעשה את הנקמה לעיני כולם, כדי שבראותם את המעשה הזה ולא ימחו בפינחס, יכופר להם על אשר לא מיחו בפושעים, ובזה השיב את חמת ה' מעליהם[39]. ויש שכתב, שנאמר 'בתוכם' מפני שההלכה שהבועל ארמית קנאים פוגעים בו[40] היא דוקא כשהעבירה נעשתה בפרהסיא[41], ולכן דקדקה התורה לומר 'בתוכם', דהיינו שהעבירה נעשתה בפרהסיא ולכן הרג פינחס את זמרי[42].

הֵשִׁיב אֶת חֲמָתִי מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וְלֹא כִלִּיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי פירש הראב"ע, שלולא הוא שקינא, הייתי מכלה בקנאתי את כל ישראל, בדֶבֶר.

וכתב רבינו בחיי, שמפסוק זה יש להביא ראיה, שכל עשרים וארבעה אלף איש שמתו במגיפה[43], היו כולם משבט שמעון, ולא נפקד אחד מישראל משאר השבטים[44], וזהו הביאור במה שאמר "השיב את חמתי מעל בני ישראל", שלא חלה על ישראל מידת הדין חוץ מאותו השבט, וזהו גם מה שאמר הכתוב "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאתי", דהיינו שלא כיליתי אף לא אחד מישראל, נמצאת למד שהשבת החימה היא שגרמה לקיומם של ישראל, שאלמלא כן היו כלים. אולם הרמב"ן[45] הביא מפסוק זה ראיה להיפך, שנהרגו מכל שבטי ישראל אלו שעבדו לפעור, ולכן נאמר "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאתי".

(יב) לָכֵן בשביל כן[46] שעשה דבר הגון שקינא את קנאתי[47].

אֱמֹר נחלקו המפרשים למי נצטוה משה לומר את הדברים. רבים מהראשונים פירשו, אמור לפינחס[48]. ויש מהאחרונים שביאר לדעה זו, שציוה ה' לומר זאת לפינחס משום חיבה יתרה, שהמטיב לאדם ומודיעו את הטובה שעשה עמו מראה בכך חיבה יתרה[49]. והוסיף לפרש, שלשון 'אמור', משמעו אתה בעצמך לך לפינחס להגיד ישרו ושכרו, והטעם לכך, מפני שנתרשלו ידיו של משה ולא מצא ידיו לעשות מאומה בענין חטאו של זמרי, ופינחס התחזק והגביר חילים לשמו יתברך, על כן נצטוה משה שהוא עצמו יאמר לפינחס את גמולו מאת ה'[50]. ויש שביאר, ש'ברית' צריכה להיעשות בין שני צדדים, ולכן פינחס היה צריך לדעת שהקב"ה כורת איתו ברית, אבל אם לא היה יודע לא היתה הברית חלה[51].

אולם הרמב"ן פירש, שאין כוונת הכתוב להודיע לפינחס, אלא להודיע לישראל[52]. וביאר האלשיך, שכנגד

38. אור החיים. והוסיף, שלפי זה מובן סדר דברי הכתוב, שהתחיל בדבר שנגרם מחמת מעשהו של פינחס, דהיינו "השיב את חמתי", ולאחר מכן כתב את המעשה עצמו, שהוא "בקנאו את קנאתי", ולבסוף שוב חזר לדבר שנגרם מחמת מעשהו "ולא כיליתי את בני ישראל", ולכאורה היה צריך לשנות את הסדר ולכתוב 'השיב את חמתי ולא כיליתי את בני ישראל בקנאו את קנאתי', או לכתוב 'בקנאו את קנאתי השיב את חמתי ולא כיליתי'. אך היות וכדי להסיר את חמת ה' מעל בני ישראל נדרשו שלושת הדברים שעשה פינחס המרומזים בתיבות "בקנאו את קנאתי בתוכם" כמו שנתבאר, ואילו עונש כילוי בני ישראל יכול היה שלא להתבצע אף על ידי תפילה או בדרך אחרת, לכן הפסיק הכתוב בין חמת ה' לבין עונש הכילוי במעשהו של פינחס, שמעשיו שקינא את קנאת ה' מוסבים רק על הסרת החימה, ואף שגם עונש הכילוי התבטל מחמת מעשהו, יכול היה העונש להתבטל אף על ידי פעולות אחרות. 39. כפי שפירש לעיל פסוק ד, שציוה ה' להרוג את החוטאים ולהוקיע אותם "נגד השמש", כדי שיראו העם את הריגת החוטאים ולא ימחו, ובזה יכופר להם על שלא מיחו בפושעים. 40. שע"פ זה הרג פינחס את זמרי, כמבואר ברש"י לעיל פסוק ז. 41. כמבואר ברמב"ם איסורי ביאה יב, ד. 42. חידושי הגרי"ז (סטנסיל, הוספות לפרשת פינחס). 43. כמובא לעיל פסוק ט. 44. וכ"כ רש"י להלן כו, יג, שלא כמו שהובא בתנחומא ה, שמתו מכל השבטים. 45. דברים לג, ו. 46. רבינו מיוחס. 47. ספר הג"ן, דעת זקנים. ויב"ע ותרגום ירושלמי פירשו, ש'לכן' היא לשון שבועה, שנשבע לו ה' שיתן לו ברית שלום. וכתב אור החיים בפירושו הראשון, שהיה צריך שבועה על כך כדי לחזק את ברית השלום, שאף אם לא יהיו בניו ראויים לכך, יקיים ה' את השבועה. ועי"ש טעם נוסף לשבועה ומה שביאר לפי זה את הפסוק. 48. יב"ע, תרגום ירושלמי, רס"ג, רבינו מיוחס. וכן משמע בראב"ע, בכור שור, חזקוני, דעת זקנים, ר"ח פלטיאל. 49. העמק דבר. וכמו שנאמר באבות ג, יד, חיבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר בצלם אלהים עשה את האדם. והביא רע"ב בשם הרמב"ם, שחיבה יתרה הראה הקב"ה לאדם שהודיעו ואמר לו, ראה שבראתיך בצלם, שהמטיב לחברו ומודיעו הטובה שעשה עמו, מראה חיבה יתרה יותר מאשר אילו הטיב עמו ואינו חשוב בעיניו להודיעו הטובה שעשה עמו. 50. העמק דבר בשם חותנו ר' יצחק מוואלוז'ין, והביא בשמו בדרך משל, ששר המלחמה בעומדו בעת צרה ולא מצא ידים איך לצאת ממנה, ובא איש חיל מתוך ההמון, והורה דרך איך לצאת ועל ידי זה ניצלו, הרי זה האיש ראוי לקבל שכר, והשר ראוי לאיזה עונש ושיהא לו העדר כבוד, על כן מצוה המלך שיהא אותו השר מוביל מתנות המלך לאיש החיל, וזהו עונשו של השר. וראה במשך חכמה שביאר, שרצה ה' שהדברים ייאמרו על ידי משה ולא שה' יאמר לו כן, על פי מה שפירש הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשניות, שכל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לאדם יכולות להשתנות על ידי חטא, אבל מה שמבטיח על ידי נביא אינו יכול להשתנות על ידי חטא, והואיל ושכרו של פינחס היה שיהיו הוא וזרעו כהנים לעולם, רצה ה' שייאמר לפינחס כן על ידי משה, וכך לא תתבטל ההבטחה אף אם יגרום החטא. וכעי"ז כתב הגרי"ד סולובייצ'יק (מובא בחידושי הגרי"ז סטנסיל, הוספות לפרשת פינחס). 51. הגרי"ד סולובייצ'יק (שם). 52. וכן הובא במושב זקנים. וכעי"ז כתב אברבנאל, שלא ציוה ה' למשה שיאמר זאת לפינחס בלבד, אלא אמר "לכן אמור" ופרסם לכל בני האדם את ענין פינחס ששכרו איתו ופעולתו לפניו, והוסיף, שיאמר לבני שבט שמעון, שלום אמר ה' לפנחס, כי הם גואלי הדם ועמהם יהיה שלומו. ובצרור המור כתב, אמור בקול רם ובפרהסיא

הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת־־־בְּרִיתִי שָׁלוֹם ו׳ קטיעא : יג **וְהָיְתָה** אֵימָר הָא אֲנָא גְזַר לֵיהּ יַת קְיָמִי שְׁלָם:

רש״י

(יב) **את בריתי שלום.** שתהא לו לברית שלום. כאדם המחזיק טובה ותגות למי שעושה עמו טובה, אף כאן פירש לו הקדוש ברוך הוא שלומותיו: (יג) **והיתה לו.** בריתי זאת:

אוצר מפרשי התורה

מה שפירסם וקידש שמי ברבים, גם אתה אמור והודע לישראל שהחזקתי לו טובה על כך, וגם תודיע להם את טוב שכרו. ואברבנאל פירש, שכיון שהיה פינחס בסכנה עצומה עם בני שמעון וקרובי זמרי שיעמדו עליו ויהרגוהו, ורבים מישראל היו אומרים שמפני שפינחס הוא הורג נפש ונוגע בחלל יהיה פסול לעבודת המקדש ולא יקרב אל מזבח ה׳, מפני זה ציוה ה׳ למשה שיאמר לכל אדם ויפרסם בתוך בני ישראל שני דברים, האחד שה׳ נותן לפינחס את בריתו שלום ולא יירא מבני שמעון, והשני שלא יהיה פינחס פסול לעבודת המקדש, אלא להיפך, תהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם[53].

הִנְנִי נֹתֵן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שָׁלוֹם פירש רש״י, הנני נותן לו ברית של שלום, כמו אדם שמחזיק טובה ונשיאת חן למי שעושה עמו טובה, אף כאן פירש לו הקב״ה שלומותיו. ופירשו רבים מהמפרשים את דבריו, שהתוצאה מנתינת השלום היא הבטחת הכהונה כמבואר להלן[54]. אולם יש מהראשונים שפירשו, שכרת עמו ה׳ ברית, והברית היא שיהיה לו שלום, וכאילו נכתב ׳את בריתי ברית שלום׳ והמקרא חסר[55], והשלום הוא שלא יפחד מקרובי זמרי אף שהיה נשיא, ולא מקרובי כזבי אף שהיתה בת מלך[56]. ומן האחרונים יש שפירש, שהשכר שקיבל פינחס הוא שתהיה בו מידת השלום, דהיינו שלא יקפיד ולא ירגיז, והטעם שהוצרך לכך, מפני שטבע המעשה שעשה פינחס להרוג נפש בידו יכול להשאיר בלב הרגש עז גם אחר כך, אבל הואיל והיה המעשה לשם שמים, משום כך באה הברכה שיהא תמיד בנחת ובמידת השלום[57].

והרד״ק פירש[58], ש׳ברית שלום׳ היא ברית של אריכות ימים, וכמבואר בכתובים שפינחס האריך ימים יותר מכל בני דורו, שהיה חי אפילו בזמן המעשה של פילגש בגבעה[59], כשלוש מאות שנה אחר מעשה זמרי. וכן פירש הספורנו, והוסיף, ש׳שלום׳ הוא מלשון שלמות, שעשה את פינחס שלם ועל ידי כך ניצול ממיתה[60], שמלבד שהיה חי בזמן פילגש בגבעה, אף מצינו בחז״ל שהיה חי בימי יפתח[61] שהיה שלוש מאות שנה אחר כניסת ישראל לארץ[62]. ובחז״ל הובא כעין פירוש זה[63], ש׳בריתי שלום׳, פירושו שעדיין הוא קיים. וכן כתב יב״ע, הנני גוזר לו את בריתי שלום, ואעשהו מלאך חי ויחיה לעולם לבשר את הגאולה בסוף הימים.

ובפרקי דרבי אליעזר הובא[64], אמר ריש לקיש, הוא פינחס הוא אליהו. אמר לו הקב״ה, אתה נתת שלום ביני

מידה כנגד מידה על שקינא בתוך ישראל בפרהסיא. ובמנחה בלולה כתב, שלא פירש הכתוב למי יאמר, אלא רצונו שיכתוב בספר התורה לזכרון לישראל שהוא כהן גדול לעולם. **53.** והכתב והקבלה פירש, ש׳אמור׳ אינו מלשון ׳אמירה׳, שאם כן מדוע לא נאמר ׳אמור לו׳, אלא לשון התנשאות ורוממות, כמו שכתוב (דברים כו, יח) ״וה׳ האמירך היום להיות לו לעם סגולה״, וכן (תהלים סו, ג) ״אמרו לאלהים מה נורא מעשיך״, שהוא לשון רוממות ולא לשון דיבור. והואיל ופינחס היה מבוזה מצד היותו בן בתו של פוטיאל שהיה עובד גלולים, כמבואר לעיל פסוק י, אמר ה׳ למשה שמשום מעשהו הנפלא יינתן לו שכרו להתרומם למעלת כהונה, ולכן אמר תחילה בדרך כלל ״לכן אמור״, היינו שלסיבת המעשה הנפלא הזה, ראויה לו ההתנשאות, ואחר כך ביאר מהי ההתנשאות הזו, ואמר ״הנני נותן לו את בריתי שלום״. **54.** פסוק יג. גור אריה, דברי דוד. אמנם ברא״ם מבואר, שלדעת רש״י כרת עמו ברית על השלום עצמו לבד מהכהונה, עי״ש. **55.** ראב״ע, חזקוני. וככתוב (תהלים מה, ז) ״כסאך אלהים״ ופירושו ׳כסאך כסא אלהים׳, וכן (יהושע ג, יד) ״הארון הברית״, ופירושו ׳הארון ארון הברית׳. **56.** ראב״ע, בכור שור, חזקוני, ר״ח פלטיאל, ספר הג״ן, דעת זקנים, רבינו בחיי, וכן הובא במדרש אגדה. וכעי״ז כתב אברבנאל, שהבטיחו ה׳ שיהיה בשלום עם השבטים ואף עם שבט שמעון, אף שהם גואלי הדם של זמרי. וראה עוד חתם סופר להלן הערה 76. **57.** העמק דבר. **58.** שופטים כ, כח; מלאכי ב, ה. **59.** ככתוב (שופטים שם) ״ופינחס בן אלעזר בן אהרן עומד לפניו בימים ההם״, וכתב על זה רד״ק שם, שאמר ״ופינחס בן אלעזר בן אהרן״, מפני שלא יאמינו בני אדם שהכוונה לאותו פינחס, מפני שיש משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלוש מאות שנה, לפיכך ייחסו עד אהרן. וראה רד״ק מלאכי ב, ה, שפירש כך את הפסוק שם ״בריתי היתה אתו החיים והשלום״. וראה רבינו מיוחס שכתב, שנתן לו ברית של חיים ושלום לעולם, והביא על כך את הפסוק במלאכי שם. **60.** וכתב ספורנו, כי ההפסד לא יקרה אלא בסיבת התנגדות ההפכים. וביאר מלבי״ם, שהמוות בא על ידי התנגדות היסודות ופירודם, והשלום הוא שלום כוחות הגוויה והסכמתם זה עם זה, כי כל המציאות מורכבת מכוחות המתנגדים זה לזה, רק שכינת אל חי שהוא נשמת המציאות וחיותו וקיומו הוא המחבר כל כוחות המפורדים אשר בכלל הבריאה ועושה שלום ביניהם, ובהיות כל כוחות האדם נכנעים תחת נפשו האלהית, הוא דוגמת האלהות המשים שלום בעולמו הגדול, ובאשר מסר נפשו במעשה זה וביטל כל כוחותיו לקנא קנאת ה׳, נעשה שלום בגוויתו וזכה לברית החיים והשלום. וכעי״ז בשפתי כהן. וראה עוד אברבנאל מלכים ב פ״ב. וכעי״ז כתב בספר העיקרים ד, נא, והוסיף, שלפי הדעה בחז״ל שפינחס איננו אליהו, יהיה השלום המיועד אל פינחס רומז אל שלום מנוחת הנפש בעולם הבא שאין בו הפך, שעליו נאמר (תהלים קיט, קסה) ״שלום רב לאוהבי תורתך״. **61.** כמו שהובא במדרש (ב״ר ס, ג) בענין נדרו של יפתח, שאם ינצח במלחמה כל היוצא ראשון מפתח ביתו יעלהו לעולה לה׳, ויצאה בתו (שופטים יא), ואמרו על כך במדרש, שלא היה שם פינחס שיתיר לו את נדרו, אלא פינחס אמר, הוא צריך לי ואני אלך אצלו, ויפתח אמר, אני ראש קציני ישראל ואני הולך לי אצל פינחס, בין כך ובין כך אבדה הנערה ההיא וכו׳, ושניהם נענשו בדמיה של נערה, יפתח מת בנשילת אברים, שבכל מקום שהיה הולך בו, היה אבר נישול הימנו והיו קוברים אותו שם וכו׳, פינחס ניטלה ממנו רוח הקודש, והוא מה שכתוב (דה״י א ט, כ) ״ופינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה׳ עמו״, ׳הוא נגיד עליהם׳ אין כתיב כאן, אלא ״נגיד היה עליהם, לפנים ה׳ עמו״. **62.** כמו שנאמר בשופטים יא, כו. **63.** במ״ר כא, ג. **64.** פמ״ו, הובא במדרש אגדה להלן פסוק יג.

לוֹ וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר

יג וּתְהֵי לֵיהּ וְלִבְנוֹהִי בַּתְרוֹהִי קְיַם כְּהוּנַת

רש״י

ברית כהונת עולם. שאף על פי שכבר נתנה כהונה לזרעו של אהרן, לא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר המשחתן, אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח לא בא לכלל כהונה עד כאן. וכן שנינו בזבחים (קא:) לא נתכהן פינחס

אוצר מפרשי התורה

ובין בני ישראל, אף לעתיד לבוא אתה עתיד ליתן שלום ביני וביניהם, שנאמר[65] "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא".

כתב הרלב"ג, טעם הדבר ששכרו של פינחס היה ברית של שלום, שכיון שהוא שם שלום בין ישראל לה' יתעלה, לכן ניתנה לו ברית שלום[66]. ומן האחרונים יש שהרחיב, שכאשר אדם מצטיין במלחמה באיזה דבר, נותנים לו אות הצטיינות המציין את פעולתו שעשה, ולפי זה אצל פינחס שפעולתו היתה הקנאות היו צריכים לתת לו 'ברית קנאות' ולא 'ברית שלום'. אלא מאחר שמעשהו של פינחס כלפי ישראל היה מעשה של שלום, שהשיב חמת ה' מעליהם שלא יכלה אותם, משום כך נתן לו ה' ברית שלום[67].

(יג) וְהָיְתָה לוֹ... בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם פירש רש"י, שהתיבות 'והיתה לו' מוסבות על הברית המובאת לעיל[68] שנתן לו ברית של שלום, שמחמת ברית זו תהיה לו כהונת עולם[69]. אולם הראב"ע פירש, שהברית המובאת לעיל היא הבטחה שיהיה לו שלום ולא יפגעו בו[70], וכאן הוסיף הכתוב "והיתה לו וגו' ברית כהונת עולם", דהיינו שמלבד ברית השלום, שכרו על מעשה קנאותו הוא שתהיה לו כהונת עולם[71].

וּלְזַרְעוֹ אַחֲרָיו כתב הראב"ע, שמהתיבה 'אחריו' מוכח שפינחס מת ככל האדם, ומשמע שלא כפי הדעה בחז"ל שפינחס הוא אליהו וחי לעולם[72]. אמנם רבינו בחיי כתב, שהאמת היא כדעת הסוברים שפינחס הוא אליהו[73], וביאור 'אחריו' הוא, אחר הסתלקותו של אליהו לשמים, שנהפך למלאך[74].

בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם נחלקו בגמרא[75] ממתי נעשה פינחס כהן. דעת רבי יהודה ורבי שמעון, שבשעת משיחתם של אהרן ובניו אף פינחס נמשח עמהם, שהרי היה בנו של אלעזר. דעת רבי נחמיה כרבי אלעזר בשם רבי חנינא, שלא נתכהן פינחס עד שהרג את זמרי. ודעת רב אשי, שאמנם כשהרג את זמרי הבטיחו ה' על הכהונה ובירך אותו שהכהונה לא תיפסק מזרעו, אולם זמן תחילת כהונתו היתה לאחר מכן בימי יהושע כשהשכין שלום בין שבט ראובן, גד וחצי שבט מנשה, לשאר השבטים[76].

ובביאור הפסוק שלפנינו נאמרו כמה פירושים מהי הכהונה שניתנה לפינחס בשכרו. רש"י פירש[77], שרק עתה אחר הריגת זמרי נתכהן פינחס, וביאר, שאף על פי שכבר ניתנה כהונה לזרעו של אהרן, לא ניתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו ולתולדותיהם שיולידו אחר שיימשחו, אבל פינחס שנולד קודם לכן ולא נמשח[78], לא בא לכלל כהונה עד עתה[79]. אולם יש מהראשונים שפירשו[80],

65. מלאכי ג, כג. 66. ובתהלים קו, ל-לא נאמר "ויעמוד פינחס ויפלל ותעצר המגיפה, ותחשב לו לצדקה לדור ודור עד עולם", וביארו ראב"ע ורד"ק שם, שמה שנאמר "ותחשב לו לצדקה" וגו' הכוונה למה שהובטח לו כאן "בריתי שלום" ו"ברית כהונת עולם". וכתב רמב"ן בראשית טו, ו, שכיון שבטח בה' במעשה שהרג את זמרי, החשיב לו זאת הקב"ה לצדקה לדור דור, כי לעולם ישמור לו ה' צדקתו וחסדו בעבור בטחונו. 67. חידושי הגרי"ז על מלאכי פ"ב בשם הגר"ח. 68. פסוק יב. 69. לדעת הרא"ם, הברית שכרת ה' עם פינחס שיהיה לו שלום, היא אף בעבור הכהונה. ולדעת גור אריה ודברי דוד, ברית השלום שהובאה לעיל פירושה שתהיה לו כהונה. 70. כמובא לעיל ציון 56, שלא יפחד מקרובי זמרי אף שהיה נשיא, ולא מקרובי כזבי אף שהיתה בת מלך. 71. וכן מבואר בבכור שור, דעת זקנים, חזקוני, ר"ח פלטיאל, ספר הג"ן, רבינו בחיי, שפירשו לעיל פסוק יב, שברית השלום היא ברית שלא יפגעו בפינחס. 72. ראה לעיל ציון 63. 73. וכתב בחידושי מרן רי"ז הלוי, שלדרך זו שפינחס הוא אליהו וחי לעולם, מה שנכתב "והיתה לו ולזרעו וגו' ברית כהונת עולם", הפירוש הוא שנכרתה איתו ברית על שני דברים, האחד 'והיתה לו', דהיינו ברית עליו, שהוא יחיה לעולם, והשני, 'ולזרעו', דהיינו ברית על זרעו שלא יכלה, וזו ברית מלבד הברית על הכהנים והלויים שלא יכלו, שהרי היה אפשר שישאר זרע כהנים אך לא מפינחס. 74. וביבמות ק, ב ובכתובות יג, ב דרשו, "לזרעו אחריו" - שהכהונה כשרה רק בזרע המיוחס אחריו. 75. זבחים קא, א-ב. 76. כמסופר ביהושע כב, ששבטי ראובן, גד וחצי שבט מנשה בנו מזבח בעבר הירדן, וחשבו ישראל שכוונתם למרוד בה' ורצו להילחם עימם, ושלחו את פינחס ונשיאי השבטים בתוכחה אליהם, והשבטים הללו השיבו שאין כוונתם למרוד בה', ועשו שלום ביניהם. וסבר רב אשי, שכיון שבענין זה נאמר שם (פסוק ל) "וישמע פינחס הכהן", ואילו עד כה לא נאמר 'פינחס הכהן', משמע שרק אז נעשה כהן. וכתבו תוס' סנהדרין קא, ב ד"ה ההוא, שמיד בשעת ברית הכהונה אחר הריגת זמרי היה יכול להיות כהן, אלא שתחילה צריך היה להלבישו ולמושחו ולחנכו במנחת חביתין כדין הדיוטות המתחנכים במנחת חביתין, אבל שמא לא נתרצו לו כל ישראל באותה שעה מפני שהרג נשיא שבט, עד ששם שלום בין השבטים בימי יהושע ואז נתרצו לו והלבישוהו ומשחוהו וחנכוהו במנחת חביתין. וראה עוד חתם סופר שביאר לפי זה את הכתוב לעיל פסוק יב "הנני נותן לו את בריתי שלום", כלומר שהבטיחו שיעשה שלום בין ישראל ועל ידי זה יתרצה עליהם, ואז תהיה "ברית כהונת עולם" שיתכהן. 77. כדעת רבי אלעזר בשם רבי חנינא. 78. ובגור אריה הקשה, מדוע לא נמשח פינחס כמו שנמשחו אהרן ובניו. ותירץ, שאין מושחים קטן, ובאותו זמן שנמשחו אהרן ובניו פינחס היה קטן, וכשנעשה גדול לא היה אפשר למשוח אותו, מפני שלא נמשחו אהרן ובניו אלא כשנמשח המשכן. ועוד תירץ, שעדיף למעט במשיחה, שלא נמשחו אלא אלו שהיו מוכרחים למושחם, ואת בני אהרן היו מוכרחים למשוח, שהרי אין למשוח את אהרן לחוד שאם כן תהיה הכהונה בטלה שהרי לא נולדו לאהרן בנים אחר המשחו, לפיכך משחו אף את בניו, אבל בני אלעזר ואיתמר לא נמשחו, מפני שאפשר בלעדיהם שהרי נולדו להם בנים אחר המשחם, ולכן לא נמשח פינחס. ובעיון יעקב על עין יעקב, זבחים קא, ב פירש, שנמשחו רק בני אהרן שהיו מיוחסים אחריו, אך הואיל ואלעזר לקח אשה מבנות יתרו והיו השבטים מבזים את פינחס בנו שהוא חלל, לכן לא נמשח עד שה' ייחס אותו לאהרן. 79. וכן פירש רבינו מיוחס. 80. כדעת רבי יהודה ורבי שמעון.

קִנֵּא לֵאלֹהָיו וַיְכַפֵּר עַל־־־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשֵׁם אִישׁ
רש״י

עֲלָם חֲלַף דִּי קַנֵּי קֳדָם אֱלָהֵיהּ וְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשׁוּם גַּבְרָא בַר יִשְׂרָאֵל

עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו, כמו הַמְקַנֵּא אַתָּה לִי (לעיל יא כט) [בשבילי], קִנֵּאתִי לְצִיּוֹן (זכריה ח ב) בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו׳. כשם שייחס את הצדיק לשבח ייחס את הרשע לגנאי (תנחומא ב):

אוצר מפרשי התורה

שפינחס נתכהן כבר מזמן משיחת אהרן ובניו, וביארו באופנים שונים מה נוסף לו עתה אחר הריגת זמרי. יש שפירשו, שמזמן משיחת אהרן ובניו נעשה לכהן הדיוט שהרי היה בנו של אלעזר הכהן, ואחר הריגת זמרי בירכו ה׳ לכהונת עולם, כלומר, שיהיה פינחס הכהן הגדול אחר אביו[81], ואף שיתכן שהיו בנים נוספים לאלעזר, הכהונה הגדולה תהיה לו ולזרעו, כמו שמצינו שכל הכהנים הגדולים שהיו במקדש אפילו בתחילת בית שני, היו מבני בניו של פינחס[82].

ובדעת זקנים הובא בשם הרשב״ם, שמצינו בחז״ל[83] שכבר בשמיני למילואים היה פינחס משוח מלחמה, ולכן פירש שבשעת משיחת אהרן ובניו נמשח פינחס להיות רק כהן משוח מלחמה, אבל לענין עבודה ולענין שזרעו יהיו כהנים לא נתכהן עד שניתנה לו עתה ״ברית כהונת עולם״. אולם יש מהראשונים שכתבו, שאמנם נמשח לכהונה בשעת משיחת אהרן ובניו, אך רק עתה נוסף לו המינוי לכהן משוח מלחמה[84].

והרלב״ג פירש[85], שנוספה לו עתה ברכה שיישאר זרעו תמיד, ולכן לא תיפסק הכהונה ממנו ומזרעו לעולם[86]. וכעין זה פירש רבינו אביגדור, שנכרתה לו ברית שלא תיפסק הכהונה ממנו ומזרעו ולא יוליד אחד מצאצאיו רק בנות[87].

ויש שכתבו, שאף שנתכהן בזמן שאהרן ובניו נמשחו, אולם דאג שמא הפסיד את כהונתו מפני הדין שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו, לכן הבטיחו הקב״ה בכהונת עולם לו ולזרעו, הואיל וההריגה היתה לשם שמים[88], או שהואיל וזמרי היה חייב מיתה, מעשהו של פינחס אינו נחשב כרציחה[89].

כְּהֻנַּת עוֹלָם בפשטות, פירוש התיבה ׳עולם׳ הוא שהכהונה שנתברך בה עתה[90], תתקיים בו ובזרעו לעולם. אך יש מהאחרונים שפירש, שהתיבה ׳עולם׳ מלמדת שפינחס התברך בכהונה גדולה, מפני שכהן הדיוט אינו עומד תמיד לפני ה׳ כי אם בזמן התורנות של המשמר שלו וכאשר בית האב שלו עובד במקדש, או ברגלים כאשר כל המשמרות עבדו במקדש, מה שאין כן כהן גדול שעומד תמיד ומכהן[91].

תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו תחת אשר קינא לזמרי[92] בשביל אלהיו[93], דהיינו מחמת אהבתו את ה׳[94]. ואונקלוס פירש, ׳לאלהיו׳ - לפני אלהיו.

יש שפירשו, שמאמר הכתוב ״תחת אשר קנא לאלהיו״, מוסב על ההבטחה שנאמרה לעיל[95] שתהיה לפינחס ברית של שלום[96]. ולדרך זו ביאר הרלב״ג, שהיא מידה כנגד מידה, כי תחת אשר הציל את ישראל מכליון על ידי שהסיר מהם את חמת ה׳, תהיה לו ברית של שלום[97]. ויש שביאר לדרך זו, שמהאמור לעיל[98] אפשר להבין שמחמת שהשיב את חמת ה׳ מגיע לו ברית של שלום ואם לא היה חימה מאת ה׳ לא היה מקבל זאת, ובא הכתוב לומר שלא כך הוא, אלא על הדבר הזה עצמו שקינא בשביל כבוד ה׳ לבדו, אני נותן לו ברית שלום[99]. ולפי מפרשים אלו הפסוק מתחלק לשני ענינים, שהמאמר

81. חזקוני, רלב״ג בפירושו השני. וכן משמע ביב״ע, שעתה ייחסו הכתוב לכהונה גדולה. וכן פירש רד״ק דה״י א ה, כח, אברבנאל. וביאר בהעמק דבר, שהטעם שהבטיח לו כהונה גדולה הוא מידה כנגד מידה, שבשכר שהגן על בני ישראל מהמגיפה ניתנה לו כהונה לכפר על בני ישראל. והוסיף רלב״ג, שבכלל זה היתה הבטחה שלא ימות בחיי אלעזר אביו. 82. ראב״ע לעיל פסוק יב. כמו שנכתב בדה״י א ה, ל-מא ״פינחס הוליד את אבישוע״ וגו׳, ומונה והולך את כל דורות הכהנים הגדולים ששימשו אחרי פינחס בן אחר בן. חזקוני. וכן הובא בספרי קלא: ״לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום״, מלמד שעמדו ממנו בבנין ראשון שמונה עשר כהנים גדולים. אלא שבספרי דרשו זאת ממה שנאמר ״בריתי שלום״. וראה עוד דיוקים על התורה. וכתב רלב״ג, שאף שמצאנו שהיו כהנים גדולים מבני איתמר, זה היה מפני שהיה ביעוד זה תנאים ויתכן שלא התקיימו התנאים, כפי שמצאנו שסרה קצת המלכות מזרע שלמה כשלא התקיים התנאי להמשך מלכותו. וראה עוד כפליים לתושיה. 83. זבחים קב, א. 84. בכור שור, הדר זקנים. כמו שמצינו להלן לא, ו במלחמת מדין. והטעם, כי תחילת גבורתו היתה לשמים ומשם ואילך היה משוח מלחמה. בכור שור. 85. בפירושו הראשון. 86. וכעי״ז באברבנאל, שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, כלומר שיהיו תמיד כהני ה׳ וכהנים גדולים ומאריכים ימים, היפך מה שנשבע לבית עלי (שמואל א ג, יא-יד). וראה לעיל הערה 73, שהובא בשם הגרי״ז שביאר, שכרת עמו ברית על זרעו שלא יכלה, מלבד הברית על הכהנים ועל הלויים שלא יכלו. 87. לעומת צאצאים אחרים של אהרן שלפעמים תיפסק הכהונה מהם על ידי שיולידו רק בנות. 88. רש״י דפוס רומא, ר״ח פלטיאל לעיל פסוק יב, אברבנאל. וכן פירשו חזקוני וריב״א בשם ר״מ מקוצי לעיל פסוק יב, בביאור ״בריתי שלום״. 89. מושב זקנים בשם הר״ר יחיאל מפריש. ובזהר פינחס ריד, א מבואר, שבגלל שהרג היה צריך להיות פסול לכהונה, אך כיון שקינא להקב״ה ניתנה לו הכהונה מחדש. אמנם ראה יבמות ז, א שכהן שהרג את הנפש פסול רק לנשיאת כפים ולא לעבודה. 90. דהיינו עצם הכהונה, או שנעשה לכהן גדול, או שנעשה למשוח מלחמה. ראה ביאורי הראשונים לעיל בסמוך. 91. העמק דבר. 92. רא״ם. 93. רש״י, וכמו שנאמר לעיל יא, כט ״המקנא אתה לי״, דהיינו בשבילי, וכן (זכריה ח, ב) ״וקנאתי לציון״, בשביל ציון. וכ״כ בספר השרשים לרד״ק שרש קנא. וראה עוד רד״ק תהלים קו, טז. 94. ראב״ע. וכן פירש רא״ם בדברי רש״י. 95. פסוק יב. 96. רלב״ג, ספורנו, מלבי״ם, העמק דבר. 97. וכעי״ז כתב ספורנו, לדרכו לעיל פסוק יב, שנתן לו ברית של שלום, כלומר ׳שלמות׳, שלא יתנגדו היסודות זה לזה ועל ידי כך יהיה ניצול ממיתה, שהמוות בא על ידי התנגדות היסודות ופרודם, ואמר הכתוב, שהטעם שהגיע לו שכר זה, הוא משום שרב את ריבי, משום כך אצילהו מריב כל התנגדות היסודות, ויהיה לו השלום. 98. פסוק יא. 99. העמק דבר.

יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת־הַמִּדְיָנִית זִמְרִי בֶּן־סָלוּא נְשִׂיא בֵית־אָב לַשִּׁמְעֹנִי: טו **וְשֵׁם הָאִשָּׁה**

רש״י

נשיא בית אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. דבר אחר, להודיע שבחו של פינחס, שאף על פי שזה היה נשיא לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם, לכך הודיעך הכתוב מי הוא **המוכה:** (טו) **ושם האשה המוכה וגו׳.** להודיעך שנאתן

קְטִילָא דִי אִתְקְטֵיל עִם מִדְיָנֵיתָא זִמְרִי בַּר סָלוּא רַב בֵּית אַבָּא לְבֵית שִׁמְעוֹן: טו וְשׁוּם

אוצר מפרשי התורה

״תחת אשר קינא לאלהיו״ מוסב על הטעם שנתן לו ה׳ ברית שלום, והמאמר ״ויכפר על בני ישראל״ מוסב על הטעם שזכה לכהונה[100]. אולם אברבנאל ביאר, ששני המאמרים הם טעם מדוע הכהונה ראויה אליו, מצד הקב״ה, ״תחת אשר קנא לאלהיו״, והקנאה ההיא היתה עבודה משובחת לפני ה׳ ולכך ראוי שיהיה כהן לאל עליון וקדוש לאלהיו, ומצד ישראל גם כן, כי הוא כיפר על בני ישראל, וכיון שכיפר עליהם ביום ההוא ראוי שתמיד יהיה כהן שמכפר עליהם בעבודת המקדש[101].

וַיְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כתב הראב״ע, שהוסיף כאן הכתוב, שמלבד שקינא לכבוד ה׳, גם עשה טוב לישראל שעל ידי מעשה זה כיפר על חטאם. והוסיף הספורנו[102], שחטאם היה בכך שלא מיחו בפושעים, וכפרתם נעשתה על ידי פינחס שעשה את הנקמה לעיני כולם והם לא מיחו בו.

וביארו הראשונים, שהואיל וכיפר על בני ישראל, לכן ראוי הוא לכהונה כדי לעשות אף כפרות אחרות[103]. ומן האחרונים יש שביאר, שכוונת הכתוב להודיע, שברכת הכהונה לא באה לו רק משום שעל ידי מעשיו ניצלו ישראל מכליה, ואם לא היו ראויים לעונש גדול כזה לא היה מגיע לו השכר הזה[104], לא כן הוא, אלא מפני שכיפר על בני ישראל, מגיע לו שיכפר עוד עליהם, כי מי שמוסר נפשו על המצוה מסייעים לו מן השמים אחר כך[105].

(יד) וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֻּכֶּה... זִמְרִי בֶּן סָלוּא נְשִׂיא בֵית אָב לַשִּׁמְעֹנִי המפרשים דנו מדוע הוזכר שמו של החוטא, ייחוסו ומעמדו, רק כאן ולא לעיל בתיאור החטא. רש״י פירש[106], שכיון שייחס כאן הכתוב את הצדיק לשבח שהיה בן אלעזר בן אהרן[107], ייחס כאן אף את הרשע לגנאי, שאף שהיה נשיא והיה מהחשובים שבעם לא חס על כבודו וחטא בפרהסיא[108]. ויש שהוסיף, שאף שהקב״ה אינו חפץ לזלזל ברשעים ולהזכיר שמם[109], אולם במקום שיש כבוד ושבח לצדיקים על ידי שיזכיר את שמו של החוטא יזכיר את שמו אף שיהיה לו בכך זלזול, ולפיכך הזכיר את שמו של זמרי רק כאן כאשר בא לשבח את פינחס על מעשהו ולא לעיל כשהזכיר את החטא[110].

באופן נוסף פירש רש״י, שרצה הכתוב להודיע שבחו של פינחס, שאף על פי שזמרי היה נשיא, לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם[111]. וכעין זה פירש הרמב״ן, שרצה הכתוב להודיע שפינחס ראוי לשכר הגדול של ברית שלום וכהונת עולם מפני שמחמת קנאתו לה׳ הרג נשיא בישראל ובת מלך, ולא ירא מהם[112]. והספורנו הוסיף[113], שאחר שאמר הכתוב שחטאם של ישראל היה שלא מיחו בחוטאים הנצמדים לפעור, ולפיכך הרג פינחס את זמרי בפרהסיא[114], כדי שיכופר להם על ידי שלא ימחו בו, הוסיף כאן הכתוב שעשה כן אף שעל ידי כך מסר עצמו לסכנה שהרג נשיא ובת מלך. ויש שביאר, שפינחס הרג את הפרט כדי להציל את הכלל, כמו רופא שחותך אבר לקוי מן הגוף כדי להציל את כל הגוף, וכשם שהרופא החכם אינו מראה את האבר החתוך אל החולה עד שיכיר את הצלתו שהגיעה לו אחרי חיתוכו וישמח ויתנחם, כך לא הזכיר הכתוב את שמות הנדקרים עד שהודיע בתחילה את התיקון הגדול שנעשה בדקירתם לכל ישראל, וישמחו ויתנחמו בהריגתו של איש אחד אף שהיה נשיא, מאחר שהריגתו גרמה הצלה גמורה לכל ישראל ותיקון שלם[115].

ויש מהראשונים שפירשו, שרצה הכתוב להודיע שהנהרגים היו חשובים ביותר, ולפיכך צריך היה פינחס

100. אמנם לדעת רש״י שברית השלום היא שתהיה לו כהונה, אין כלל שתי בריתות. וראה לעיל הערה 54. **101.** וראה באזנים לתורה שביאר כעין זה ע״פ דברי תוס׳ יומא יט, ב ד״ה מי איכא, שהכהנים הם שלוחים גם של הקב״ה וגם של ישראל, ולכן תחת אשר קינא לאלהיו ראוי הוא להיות שליח של הקב״ה, והואיל וגם כיפר על ישראל ראוי להיות שליח של ישראל. **102.** לדרכו לעיל ציון 39. **103.** בכור שור, דעת זקנים, הדר זקנים, רלב״ג, ספורנו. והוסיף רלב״ג, שכן מצינו שהכהן הגדול כיפר על בני ישראל פעם אחת בשנה ביום הכיפורים. ואלשיך כתב, ועל אשר כיפר על בני ישראל, כנגד זה גם כן יזכו רבים יוצאי ירכו לכפר תמיד בכהונתם על בני ישראל. וכ״כ ראב״ע בדרך דרש. **104.** כפי שמשמע לכאורה בפסוק יא, ששכרו הוא מחמת שלא כילה ה׳ את בני ישראל בקנאתו. **105.** העמק דבר לדרכו לעיל ציון 98. **106.** ע״פ תנחומא ב; במ״ר כא, ג. **107.** לעיל פסוק יא. **108.** ע״פ גור אריה. ורא״ם כתב, שזה שהיה נשיא נחשב גנאי, מפני שכל מי שהוא יותר גדול חטאו יותר גדול. **109.** כשם שמצינו בפרשת מקושש שלא הזכיר הכתוב את שמו (לעיל טו, לב). **110.** אור החיים בפירושו הראשון. וראה עוד לעיל פסוק ו. **111.** וכ״כ רלב״ג. וכתב בעמר נקא, שרש״י כתב פירוש נוסף, מפני שלפירוש הראשון קצת קשה שמאחר שבא לייחס את הרשע לגנאי, מדוע אמר ״נשיא בית אב״, שהוא לשון חשיבות, לכך פירש פירוש אחר שרצה הכתוב להודיע שבחו של פינחס. ובגור אריה פירש, שלפירוש הראשון קצת קשה מדוע הזכיר הכתוב שם האיש ׳המוכה׳, היה צריך לכתוב רק שם האיש שעשה את המעשה. **112.** ומלבי״ם הרחיב יותר, שהזכיר הכתוב את שמותיהם וייחוסם, כדי להראות שפינחס ראוי לשכרו, כי היה בסכנה גדולה מצד שלושה ענינים, האחד, מצד שהמוכה היה זמרי בן סלוא נשיא בית אב, והיה בסכנה שלא יפגעו בו בני שבטו, השני, מצד שהיה צריך לכוון שיכהו יחד עם המדינית ובהיותם דבוקים יחד, וזה נעשה על ידי נסים, שאם לא היה מכהו בשעת מעשה היה מתחייב מיתה, והשלישי, שהיה בסכנה מצד שהרג בת מלך, שאביה ראש אומות בית אב במדין הוא. **113.** לדרכו לעיל ציון 39. **114.** כאמור לעיל פסוק יא ״בקנאו את קנאתי בתוכם״. **115.** שבטי יה.

הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת־צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית־אָב בְּמִדְיָן הוּא: פ טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

אִתְּתָא דִי אִתְקְטִילַת מִדְיָנֵיתָא כָּזְבִּי בַת צוּר רֵישׁ אוּמֵי בֵית אַבָּא בְּמִדְיָן הוּא: טז וּמַלֵּיל

רש״י

ראש אומות, ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו מנאו שלישי (תנחומא שם): **בית אב.** חמשת בתי אבות היו למדין, עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה (בראשית כה ד), וזה היה מלך לאחד מהם:

אוצר מפרשי התורה

מאוד את הבטחתו של הקב״ה שלא יפגעו בו[116]. ואברבנאל פירש[117], שמפני שאמר ה׳[118] ״הנני נותן לו את בריתי שלום״, הוצרך לפרש עם מי יהיה לו השלום, ולכך פירש את שמו וייחוסו של המוכה שהיה משבט שמעון, והבטיחו ה׳ שיהיה עמהם בשלום, אף שהם גואלי הדם. ויש שכתב, שלעיל[119] כשתיאר הכתוב את זמרי, היה זה קודם שעשה את המעשה אלא רק חשב לעשותו, ולפיכך לא פורסם שמו אלא עתה, אחר עשיית המעשה[120].

וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל כתב האלשיך, שהכתוב בא ללמד שזמרי היה חשוב, שכל מקום שנאמר במקרא ׳איש׳ או ׳אנשים׳ הוא מורה על חשיבות[121].

אֶת הַמִּדְיָנִית עם המדיינית[122]. וכתב החזקוני, שבא הכתוב לרמוז שדוקא מפני שמצא אותו פינחס דבוק במדינית היה חייב מיתה, אבל אם היה זמרי פורש ממנה לא היה נהרג[123]. ויש מהאחרונים שהוסיף, שאף על פי שזמרי חילל שם שמים ופינחס קינא לכבוד ה׳, מכל מקום לא היה עושה נגד הדין, ופינחס לא היה הורגו אם לא שהותר דמו על פי דין תורה[124].

נְשִׂיא בֵית אָב לַשִּׁמְעֹנִי פירש רש״י, שהיה נשיא לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון[125]. אולם הרס״ג פירש, נשיא בית אביו השמעוני, כלומר שהיה נשיא של כל שבט שמעון. וכן אמרו בגמרא[126], ש׳זמרי׳ לא היה שמו האמיתי אלא אחד מארבעת הכינויים שהיו לו[127], אבל שמו האמיתי היה שלומיאל בן צורישדי המוזכר לעיל[128] שהיה נשיא שבט שמעון[129]. אמנם באדרת אליהו כתב[130], שאין כוונת הגמרא שזמרי הוא שלומיאל בן צורישדי, וחס ושלום מלומר שזמרי יהיה נשמה אחת עם שלומיאל הצדיק בחיר ישראל, אלא שכוונת הגמרא לומר דרך גנאי לו ולמשפחתו ולשבטו, שלעיתים יש שורש שפורה בהמשכו ראש ולענה, וגם בשעה שאין שום חטא יש כבר שורש לחטא שצומח ממנו לעתיד, וכוונת חכמים לתלות שהשורש שממנו צמח החטא של זמרי, נתלה כבר בדור שלפניו בימי שלומיאל בן צורישדי ושאול בן הכנענית.

(טו) וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה הַמִּדְיָנִית כָּזְבִּי בַת צוּר רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית אָב בְּמִדְיָן הוּא כתב רש״י[131], שהכתוב מזכיר את שמה וייחוסה, להודיע את שנאתם של המדינים לישראל, שהפקירו בת מלך לזנות כדי להחטיא את ישראל[132]. ולדבריו טעם הזכרת שמה וייחוסה הוא טעם אחר מהטעם שהזכיר הכתוב את שמו וייחוסו של זמרי[133]. אולם יש מהראשונים שפירשו, שהזכיר הכתוב את שמה וייחוסה של כזבי מאותו הטעם שהזכיר שמו של זמרי וייחוסו, דהיינו כדי להודיע שפינחס ראוי לשכר הגדול של ברית שלום וכהונת עולם מפני שמחמת קנאתו לה׳ הרג נשיא בישראל ובת מלך ולא ירא מהם[134], או שרצה

116. דהיינו ההבטחה שנאמרה לעיל פסוק יב ״הנני נותן לו את בריתי שלום״, ולפי דרכם לעיל ציון 56, שברית השלום שניתנה לפינחס היתה שלא יירא מקרובי זמרי וכזבי, וכשם שאמר ה׳ לאברהם אחר שהרג את המלכים (בראשית טו, א) ״אל תירא אברם״. הדר זקנים, בכור שור ודעת זקנים להלן פסוק טו. 117. בפירושו השני. 118. לעיל פסוק יב. 119. פסוק ו. 120. אור החיים בפירושו השני. 121. ע״פ תנחומא שלח ד. 122. אונקלוס, יב״ע, רס״ג, ראב״ע. 123. וכמו שאמרו בסנהדרין פב, א, שאילו פינחס היה הורג את זמרי לאחר שפירש, היה נהרג עליו. 124. העמק דבר. 125. וכ״כ ראב״ע. וביאר במנחת יהודה, שדברי רש״י אלו הם המשך למה שכתב שכוונת הכתוב לייחס את זמרי לגנאי [ראה לעיל ציון 108], וייחוסו לגנאי הוא שלא היה נשיא של כל שבט שמעון אלא רק של אחד מחמשת בתי אב שלו. 126. סנהדרין פב, ב. 127. זמרי, בן סלוא, שאול, בן הכנענית. וראה שם מדוע כינו אותו בכל אחד מהכינויים. 128. א, ו. 129. וביאר מהרש״א ח״א סנהדרין שם, שאף שחמישה בתי אבות היו לשמעון ולכל אחד מהם היה נשיא, סברו בגמרא שהוא היה גם נשיא השבט. והוסיף משכיל לדוד, שכדי לגנותו הזכירו הכתוב בשם נשיא בית אב אף שהיה גם נשיא השבט. 130. דברים כט, יז. 131. ע״פ תנחומא ב. 132. ולכן ציוה הכתוב להלן פסוקים טז-יח לצרור את המדינים ולהכותם. העמק דבר. הקשה בגור אריה, מניין שהמדינים עשו כן בגלל שנאתם, שמא לא עשו אלא כדי להציל עצמם שהיו מתייראים מן ישראל, ולכן רצו שלא יהיה הקב״ה עם ישראל, ובלעם נתן להם עצה זו להחטיאם. ותירץ, שאמנם בתחילה יראו מישראל כמו שמבואר בתחילת פרשת בלק, אך אחר שישבו ישראל בשיטים ימים רבים ולא עשו מלחמה עמהם לא היו צריכים להתיירא, ובהכרח שעשו זאת בגלל שנאתם להחטיאם. באופן נוסף כתב, שודאי שנאתם גרמה, שאלמלא שנאתם היו מתדבקים בישראל, ובודאי אם היו עושים תשובה היו מקבלים אותם, שהרי אפילו בשבע אומות אמרו בגמרא (סוטה לה, ב) שאם היו עושים תשובה היו מקבלים אותם, אלא שכל כך היו שונאים לישראל עד שהפקירו בנותיהם. ובמנחת יהודה תירץ, שכיון שזקני מדין סברו שאין בבלעם שום ממשות, כמבואר ברש״י לעיל כב, ז, אם כן לא יתכן שעשו מעשה זה על פי עצתו, אלא מוכרח שעשו כן משום שנאה. 133. כפי שהביא לעיל פסוק יד, שכיון שייחס את הצדיק לשבח שהיה בן אלעזר בן אהרן, ייחס אף את הרשע לגנאי, שאף שהיה נשיא והיה מהחשובים שבעם לא חס על כבודו וחטא בפרהסיא. ובאופן נוסף פירש, שרצה הכתוב להודיע שבחו של פינחס, שאף על פי שזה היה נשיא, לא מנע את עצמו מלקנא לחילול השם. וביאר הרא״ם, שאי אפשר לומר שהזכיר ששמה כזבי והיתה בת מלך כדי להודיע שבחו של פינחס שאף על פי כן הרגה, משום שאף על פי שהיתה בת מלך לא היה לו למנוע עצמו מלהורגה, מכיון שלא היתה מאומתו אלא מאומה אחרת, וודאי לא היו יראים ישראל מן המדינים שהרי הם היו יראים מפני בני ישראל. 134. רמב״ן. וכעי״ז ברלב״ג ובאברבנאל. וראה לעיל ציונים 112-113 מה שהוסיפו על כך ספורנו ומלבי״ם.

לֵאמֹר: יז צָרֹר אֶת־הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם: יי עם משֶׁה לְמֵימָר: יז אָעֵיק יַת מִדְיָנָאֵי

רש"י

(יז) **צרור.** כמו זָכוֹר (שמות כ ח), שָׁמוֹר (דברים ה יג), לשון הווה. עליכם לגייד מותם:

אוצר מפרשי התורה

הכתוב להודיע שהנהרגים היו חשובים ביותר, ולפיכך צריך היה מאוד את הבטחתו של הקב"ה שלא יפגעו בו[135].

רֹאשׁ אֻמּוֹת בֵּית אָב בְּמִדְיָן הוּא פירש רש"י[136], חמישה בתי אבות היו למדין, שנאמר[137] "ובני מדין עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה", וחמישה מלכים מלכו עליהם, וצור היה אחד מחמשת המלכים, כמו שנאמר[138] "את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין", והיה חשוב מכולם, שנאמר "ראש אומות"[139], ומפני שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו, מנאו הכתוב שלישי[140]. ולדרכו מתפרש הכתוב, ראשון לכל אומות שהם ראשי בית אבותם[141]. ובדרך זו כתב הרד"ק[142], ש'אומה' הוא כינוי למשפחה ו'ראש אומות' הכוונה לקיבוץ משפחות[143]. אולם הרס"ג פירש "ראש אומות בית אב", שהיה ראש בית אב באומתו[144].

אמרו במדרש[145], שצור הוא בלק בן ציפור מלך מואב[146]. וכן הובא בירושלמי[147], שאמר בלעם לבלק, אלוהיה של אומה זו שונא זנות, העמידו את בנותיכם בזימה ואתם שולטים בהם, אמר לו בלק האם ישמעו לי אנשי מואב להפקיר את בנותיהם, השיב לו בלעם, העמד אתה את בתך והם יעשו כמוך, וכך עשה.

(יז) צָרֹר אֶת הַמִּדְיָנִים פירש רש"י, כמו 'זכור', 'שמור', לשון הווה[148], שעליכם לאייב אותם. וביאר רבינו מיוחס, שהציווי אינו רק לצוררם עכשיו, אלא יש לכם לצוררם ולאורבם תמיד עד שתכו אותם ותמיתום.

צָרֹר לדעת רש"י, משמעות התיבה 'צרור' היא מלשון צר ואויב[149], דהיינו שעליכם להתייחס אליהם כאויבים שלכם[150]. וכעין זה כתב הרלב"ג, שמשמעות התיבה 'צרור' היא מלשון שנאה, שתשנאו אותם כשם שהם שונאים אתכם. והראב"ע כתב[151], ש'צרור' מלשון צרה[152], שתעשו צרות למדינים מפני שכך הם עשו לכם. והרס"ג פירש, 'צרור' מלשון מצור[153], שתעשו עליהם מצור כדי להכותם ולהורגם[154]. וכעין זה פירש רבינו מיוחס, 'צרור' מלשון אורב, שתהיו אורבים להם עד שתצליחו להמיתם.

אֶת הַמִּדְיָנִים ולא את המואבים, וראה להלן[155] טעם הדבר.

וְהִכִּיתֶם אוֹתָם כתב החזקוני, שהציווי אינו שיעשו כן מיד, שהרי להלן[156] נצטוו שוב מאת ה' לנקום ולהרוג את המדינים, אלא אמר להם עתה על העתיד כדי ליישב דעתם בענין המגיפה שהיתה על ידי מדין[157]. והרמב"ן פירש, שהטעם שאמר להם זאת עתה אף שנצטוו לעשות זאת רק אחר שיימנו את העם, מפני שאחר שהזכיר כאן את השכר שנתן לצדיק, הזכיר כאן אף את העונש אשר יקבלו הרשעים[158]. ואברבנאל פירש, שהזכיר זאת הכתוב כאן, מפני שאחר שאמר לפינחס שתהיה לו ברית של שלום עם שבט שמעון, המשיך הכתוב שכלפי המדינים אינו כן, שעמהם לא יהיה שלום אלא להיפך, צריך לצרור אותם ולהכותם, אמנם לצוררם ולהכותם הוא רק לאחר זמן, אך לשנוא אותם צריך כבר מעתה מחמת שהם החטיאו אתכם בזנות ובפעור. ויש שפירש, שהטעם שצריכים לשנוא אותם כבר מעתה, הוא מכיון שלמלחמה יש צורך בהכנה, ולפיכך עד אז יהיו צוררים אותם ושונאים זה לזה[159].

צָרֹר אֶת הַמִּדְיָנִים וְהִכִּיתֶם אוֹתָם יש שפירש, שציוה ה' על שני דברים, "צרור את המדינים", דהיינו לצערם תחילה ימים רבים מפני שגם הם ציערו אתכם, על ידי שהזונות השקום יין וכשאמר השמעי לי היתה אומרת לו עבוד לעבודה זרה תחילה[160], ועוד ציוה ה' "והכיתם אותם", משום שנהרגה כזבי בת נשיא מדין ומפני שאחותם היא

135. בכור שור, דעת זקנים, הדר זקנים לעיל פסוק יד. 136. ע"פ במ"ר כא. 137. בראשית כה, ד. 138. להלן לא, ח. 139. וביאר במנחת יהודה, שהוקשה לרש"י, שבתחילה כתוב "ראש אומות", משמע שצור היה ראש עליהם, ואחר כך כתוב "בית אב" שמשמע שלא היה ראש אלא על בית אב. 140. וראה גור אריה שביאר מדוע לא מנאו אחרון. ובהעמק דבר ביאר, שחמשת מלכי מדין היו מתחלפים ביניהם, וכל תקופה אחד מהם מלך במואב, ובשעת אותו מעשה צור היה המלך ולכך נאמר ראש אומות, ולאחר מכן בשעת המלחמה היה השלישי בסדר המולכים. 141. רבינו מיוחס. 142. ספר השרשים שרש אם. 143. וכעי"ז מבואר ברמב"ן לעיל כב, ד, ש'ראש אומות' איננו מלך. עי"ש שביאר שאחרי שנלחם סיחון עם מדין לא היו בה מלכים אלא 'ראש אומות' בלבד. 144. וכן ביאר במחברת מנחם ערך אם, ש'אומה' הוא כינוי לעם, כמו 'גוי'. וראה עוד הכתב והקבלה בביאור שם 'אומה' ביחס ל'עם'. 145. תנחומא בלק ד; במ"ר כ, ד. 146. וכ"כ יב"ע. וראה לעיל כב, ד מה שהובא בענין זה. 147. סנהדרין פ"י ה"ב. 148. דהיינו שכמו שהציווי "זכור את יום השבת" (שמות כ, ח) ו"שמור את יום השבת" (דברים ה, יב) הוא ציווי לעולם, כן ציווי זה לצרור הוא ציווי לעולם. וראה ברא"ם מה שפירש בזה. 149. כמו שנאמר (אסתר ז, ו) "איש צר ואויב המן הרע הזה", וכן (איכה ד, יב) "כי יבוא צר ואויב בשערי ירושלים". 150. ע"פ ביאור ספר הזכרון. 151. להלן פסוק יח. 152. וכן תרגמו אונקלוס ויב"ע. 153. אמנם להלן פסוק יח פירש ש'צוררים' משמעותו אויבים. 154. וכן פירש אברבנאל, והביא שהוא כמו שנאמר (דברים כ, י-יב) "כי תקרב אל עיר להלחם עליה וגו' וצרת עליה". 155. פסוק יח. 156. לא, א-ב. 157. ובפנים יפות כתב, שחזר ה' להלן על הציווי לנקום במדין, כדי להזהיר את משה שאין לו רשות לעשות מלחמה אלא עם המדינים ולא עם עמון ומואב. 158. ועוד הוסיף, שלכך נאמר להלן כו, א-ב "ויהי אחרי המגיפה וגו' שאו את ראש", דהיינו שהמנין יהיה סמוך למגיפה קודם שיילחמו עם מדין. וכעי"ז כתב מלבי"ם, שאחר שהודיע שפינחס ראוי לשכר גדול בעבור הטובה הגדולה שעשה לישראל, אמר להם שמאותו הטעם ראוי שהמדינים שגרמו להם רעה יקבלו עונשם. 159. העמק דבר. 160. וזה מה שנאמר להלן פסוק יח "כי צוררים הם לכם בנכליהם אשר נכלו על דבר פעור", כי עיקר צער זה שציערו

יח כִּי צֹרְרִים הֵם֙ לָכֶ֔ם בְּנִכְלֵיהֶ֖ם אֲשֶׁר־נָכְל֣וּ לָכֶ֑ם עַל־דְּבַר־פְּעוֹר֙ וְעַל־דְּבַ֣ר כָּזְבִּ֔י בַּת־נְשִׂ֖יא מִדְיָ֑ן

וְתִקְטְלוּן יַתְהוֹן: יח אֲרֵי מְעִיקִין אִינּוּן לְכוֹן בְּנִכְלֵיהוֹן דְּנָכִילוּ לְכוֹן עַל עֵיסַק פְּעוֹר וְעַל עֵיסַק כָּזְבִּי בַת רַבָּא דְּמִדְיָן אֲחָתְהוֹן דִּי

רש"י

(יח) **כי צוררים הם לכם וגו' על דבר פעור.** שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותכם אחר פעור. ואת מואב לא נזכר להשמיד, מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם, כדאמרינן בגמרא קמא (לא:):

אוצר מפרשי התורה

המוכה יחשבו גם הם לנקום ולהכות אתכם, על כן הִשכימו להכותם כי הבא להורגך השכם להורגו[161]. ויש שפירש, שנאמרו כאן שני פרטים במלחמה שיילחמו עם מדין, האחד הוא "צרור את המדינים", שלא יפתחו להם בשלום כמו בשאר מלחמות[162] אלא יבואו מיד למלחמה[163], והשני הוא "והכיתם אותם" שלא יניחו להם רוח אחת להימלט אליה כדרך שהם מצווים בשאר המלחמות[164]. ויש שביאר, 'צרור' בממונם, 'והכיתם' בגופם[165].

(יח) כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם ראה לעיל[166] מספר ביאורים לתיבה 'צרור'.

בפשטות כוונת הכתוב היא שיש לכם לצוררם ולהכותם מפני שצוררים הם לכם. ותרגם אונקלוס 'צוררים' - 'מעיקין' בלשון הווה[167]. ויש שפירש, שאף עתה "צוררים הם לכם", שהעבודה זרה של פעור מושכת את לב ישראל, ואחר שהחלו להחטיא בה בנכליהם אשר נכלו לכם, שוב קשה להפרד ממנה, ונמצא שהם צוררים גם עתה לכם, ולכן עליכם לצרור אותם בכל שעה[168]. אולם הראב"ע פירש, שהרי הצרו לכם בפעור[169]. ויש שכתב, ש'צוררים' הוא שם דבר, ופירושו שמעולם הם צוררים לכם, שהרי מצינו אצל יוסף שהמדינים מכרו אותו לפוטיפר[170], אחר כך עשו מדין שלום עם מואב על ישראל[171], ואחר כך הפקירו את בנותיהם להכשיל את ישראל, נמצא שהמדינים מעולם אויבים היו לישראל, על כן אמר "כי צוררים הם לכם", כלומר הם צוררים שלכם מעולם[172].

בְּנִכְלֵיהֶם אֲשֶׁר נָכְלוּ לָכֶם עַל דְּבַר פְּעוֹר יש מהראשונים שפירשו, 'בנכליהם' מלשון נוכלות והערמה[173], דהיינו שהערימו עליכם על ידי מעשה הזנות להחטיא אתכם בפעור[174]. ובתולדות יצחק פירש, שהערימו עליהם בכך ששלחו להם את פעור שעבודתו על ידי שפוערים לפניו, שאמרו המדינים, אם נשלח להם עבודה זרה אחרת לא יעבדוה, נשלח להם עבודה זרה שעבודתה תיראה להם בזיון ויעבדוה[175]. אולם הראב"ע פירש, 'בנכליהם' מלשון מחשבה רעה[176], שעל ידי מחשבתם הרעה החטיאו אתכם בפעור. ואף הרמב"ן פירש, 'בנכליהם' מלשון מחשבה רעה, וביאר, שאמנם את המעשה עצמו עשו בנות מואב והם פיתו את ישראל לחטוא, אולם היה זה על ידי עצתם ומחשבתם הרעה של זקני מדין.

עַל דְּבַר פְּעוֹר שהפקירו את בנותיהם לזנות, כדי להטעותכם אחר פעור[177].

וְעַל דְּבַר כָּזְבִּי בַּת נְשִׂיא מִדְיָן פירש הראב"ע, שבנוסף

אתכם היתה הכוונה להכריח אתכם לפעור. **161.** כלי יקר להלן פסוק יח. ואור החיים פירש, שאחר שחטאו ישראל בזנות ובעבודה זרה, התשוקה והתאוה לעבירה נמצאת יותר ויותר בלבם וקשה להפרד מכך, שכן הוא דרך החוטאים, ורצה ה' שיתכפר להם עוון זה שבא להם על ידי מדין, והרצון היה שהתשוקה והתאוה לעבירה תצא לגמרי מלבם, לכן אמר להם כבר עתה לצרור את המדינים דהיינו לשנוא אותם, ועל ידי שישנאו את המקור שממנו באה העבירה תסתלק תאוותם, אבל המלחמה עצמה עמהם תהיה לאחר מכן. ובשבטי יה ביאר, ש'צרור והכיתם' פירושו, שתכה אותם הכאה שיש בה צרה בלי חמלה וחנינה, שהואיל והם רצו להסיט את ישראל מדרך ה' אסור לחמול עליהם. **162.** ראה רמב"ם מלכים ו, א. **163.** ע"פ במ"ר כא, ה. **164.** ראה רמב"ם שם, ז. מלבי"ם. והוא כדעת תנא קמא בספרי קנז, שכשנלחמו על מדין צרו עליה מארבע רוחותיה. אולם דעת רבי נתן שם, שנתנו להם רוח רביעים כדי שיברחו, וכ"כ הרמב"ם שם. אמנם רמב"ן להלן לא, ו בפירושו השני כתב להיפך מביאור מלבי"ם, ש"צרור את המדינים והכיתם אותם", וכן האמור להלן "נקום נקמת ה'", אין משמעותו מכת כליה, אלא הציווי הוא להכות בערי הפרזי וכל עץ טוב להפיל [ראה במ"ר כא, ו, שאף שבשאר מלחמות נאמר (דברים כ, י) "כי תצור אל עיר ימים רבים וגו' לא תשחית את עצה", כאן נאמר "צרור את המדינים" אומה קלה ובזויה להשחית את עצה] וכל מעין מים לסתום וכל חלקה טובה להכאיב באבנים כמנהג השוללים, ולא ציוה להם דבר אלא להינקם כאשר תמצא ידם. ולכן שלח שם משה למלחמה רק שנים עשר אלף מבני ישראל. וראה עוד מלכים ב ג, יח-יט ואברבנאל שם. **165.** חתם סופר. וראה עוד רש"ר הירש. **166.** ציונים 154-149.

167. וכן נראה מדברי חזקוני שהביא את דברי המדרש (תנחומא ג) "הבא להורגך השכם להורגו". **168.** העמק דבר. וראה עוד שלפי זה ביאר מדוע הציווי היה להרוג את מדין ולא את מואב. וראה עוד בעלי ברית אברם. **169.** וכן נראה ביב"ע שתרגם 'עייקון' בלשון עבר. וכתב רמב"ן לעיל פסוק א, שהודיע הכתוב כי לא היה המעשה ביצר הזימה אשר הוא באנשים ובנשים מנעוריהם בטבעם, אלא עצה רעה להדיחם ולפיכך ראוי לנקמה גדולה. **170.** בראשית לז, לז. **171.** כמבואר בספרי קנז: "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים" (להלן לא, ב), והרי מואבים היו תחילה לדבר שנאמר (לעיל כב, ז) "וילכו זקני מואב וזקני מדין", מימיהם לא עשו שלום זה עם זה וכשבאו להלחם עם ישראל עשו שלום זה עם זה ונלחמו עם ישראל. **172.** כלי יקר. **173.** תרגום ירושלמי, שכל טוב ורשב"ם בראשית לז, יח. וכן פירש רש"י שם על הפסוק "ויתנכלו אותו להמיתו", נתמלאו נכלים וערמומיות. וכן פירשו בספרי השרשים לר"י אבן ג'נאח ולרד"ק שרש נכל. **174.** בכור שור, חזקוני. והוסיף בכור שור, שהרי אמר בלעם לעיל כג, כא "לא הביט און ביעקב", ולכך חיפשו עצה להחטיאם למען יהא בהם אוון ועמל. **175.** ובאופן נוסף פירש, על פי מה שאמרו חז"ל (יומא עה, ב) שהמן נבלע באברים, ולכן אמרו ישראל לעיל כא, ה "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", שלא היו צריכים לנקבים וחשבו שיחלו מזה, וכיון שפעור יש לו סגולה שמי שפוער לפניו בא לו שלשול, ידעו המדינים שיאמרו ישראל רופא גדול בא לנו, לכן שלחו להם את פעור שודאי יתחברו ישראל עמו. ראה עוד לעיל פסוק ג. **176.** וכן פירש בבראשית לז, יח בענין אחי יוסף, "ויתנכלו אותו", חשבו עליו מחשבה רעה להמיתו. וראה עוד ספורנו בראשית שם שביאר, ש'נכל' הוא המצאה לרעה. **177.** רש"י. וכתב

אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם־הַמַּגֵּפָה עַל־דְּבַר־פְּעוֹר: אִתְקְטִילַת בְּיוֹמָא דְמוֹתָנָא עַל עֵיסַק פְּעוֹר:

אוצר מפרשי התורה

לכך שהחטיאו אתכם בפעור על ידי מחשבתם הרעה, אף עתה חושבים לעשות לכם רע, בגלל מה שקרה לכזבי בת נשיא מדין[178]. והרמב"ן פירש[179], שהכתוב מביא ראיה שמעשה זה של בנות מואב היה בעצת זקני מדין, שהרי אף כזבי שהיא בת מלך במדין חטאה עם ישראל, ובהכרח שהענין כולו היה על ידי עצת מדין, ונשלחה אף היא על ידיהם להמשיך ולהחטיא את העם[180].

כָּזְבִּי בַת נְשִׂיא מִדְיָן כתב רבינו בחיי, שהיה הכתוב יכול לומר 'בת צור', כמו שאמר לעיל[181] "כזבי בת צור", והטעם שהזכיר הכתוב 'נשיא מדין', הוא כדי להורות שהיתה זו עצת זקני מדין לשלוח את בת המלך לזנות עמהם[182]. ויש שפירש, שהזכיר "בת נשיא מדין", שהואיל והיתה בת מלך ייענשו מחמתה כל העם[183].

אֲחֹתָם כתב החזקוני[184], שכיון שנתנה נפשה על אומתה נקראת 'אחותם'[185]. ומן האחרונים יש שכתב, שכיון שאביה היה 'ראש אומות' נחשבה כזבי אחות לכולם[186].

כָּזְבִּי בַת נְשִׂיא מִדְיָן אֲחֹתָם הַמֻּכָּה בְיוֹם הַמַּגֵּפָה עַל דְּבַר פְּעוֹר כלומר, שכזבי הוכתה ונהרגה באותו יום שהיתה המגיפה בישראל על דבר פעור[187]. ויש שפירש, שכוונת הכתוב שכזבי גרמה למגיפה הזו, שכיון שהיתה בת מלך ונכשלו בה, הרבה נשים נעשו פרוצות בהשפעתה, והיא שגרמה למה שאירע ביום המגיפה על דבר פעור[188]. ויש שביאר, שאף כזבי עצמה היתה "המוכה... על דבר פעור", שהרי מחמת זנות אינה חייבת מיתה, אלא שבני נח מצווים על עבודה זרה ולכן נהרגה[189].

הטעם שה' ציוה להכות את מדין ולא את מואב אף שהיו אלו בנות מואב שהחטיאו את ישראל. כתב רש"י[190], שאת מואב לא ציוה להשמיד, מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם. באופן נוסף כתב רש"י[191], שהקפיד הכתוב על מדין יותר ממואב, משום שהמואבים עשו כדי להציל את עצמם, אבל המדינים נתעברו על ריב לא להם[192]. והרמב"ן פירש, שאמנם היו צריכים להשמיד אף את מואב שהרי בנותיהם החטיאו את העם, אך לא עשו כן מפני שכבר קודם לכן ציוה ה' את משה[193] "אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה"[194], והטעם לכך הוא, מפני שנתן ה' את ארץ מואב לבני לוט ירושה בעבור לוט שביהם ששרת את אברהם הצדיק וגלה עמו לאותה הארץ, ולכן לא הרשה לעשות להם רעה בארצם.

ויש שפירש, שלא ציוה ה' לצרור את המואבים, מפני שישראל הם שהתחילו והלכו מעצמם לאהלי המואביות, ותבעו את בנות מואב ופיתו אותן[195], והמואבים לא שלחו את נשותיהם ובנותיהם אל ישראל, על כן לא נתחייבו מואב, כי המתחיל בקלקלה הוא העיקר ובו תלוי החטא. אבל במדינים היה הדבר להיפך, שהמדינים הפקירו את בנותיהם, ותבעו הן את ישראל לזנות, וכן הסברא נותנת,

---

ראי"ם, שהוצרך רש"י לפרש ש"על דבר פעור" הכוונה על שהפקירו בנותיהן לזנות כדי להטעותם, ולא פירש כפשוטו על שהכשילו את ישראל אחר פעור, מפני שאין האדם נעשה צורר לאחרים אלא מפני הרעה שבאה לו מהם, לא מפני הרעה שהביא הוא עליהם, ולכן אי אפשר לפרש שהמדינים הם צוררים לכם בעבור שהכשילו אתכם אחר פעור, שהרי מחמת כן ראוי שיהיו ישראל צוררים את המדינים ולא להיפך, ולכן פירש שהמדינים צוררים לכם, מפני שבגללכם הוכרחו להפקיר בנותיהם לזנות כדי להטעותכם בפעור. ובאוצרות יוסף (מיליו-מוסקאט) פירש כוונת רש"י, שהרי הם צוררים כפי שנוכחתם לדעת שהפקירו בנותיהם כדי להחטיאכם בדבר פעור.

178. וכן פירש רלב"ג. ראה לעיל ציון 161 בשם כלי יקר, שציוה ה' שני דברים, לצרור את המדינים, דהיינו לצערם, ומלבד זאת גם להכותם, ולדבריו תחילת הפסוק "כי צוררים הם לכם" הוא הטעם שיש לצוררם, וסוף הפסוק "ועל דבר כזבי בת נשיא מדין" הוא הטעם שיש להכותם. **179.** לדרכו להלן ציון 193, שבא הכתוב לומר מדוע יש להלחם עם מדין אף שבנות מואב הן אלו שהחטיאו את העם.

180. ראה להלן ציון 182 שרבינו בחיי ביאר, שלכן נכתב כזבי בת 'נשיא מדין', ולא כזבי 'בת צור' כמו שנכתב לעיל פסוק טו, להורות שהיתה זו עצת זקני מדין. **181.** פסוק טו. **182.** בדומה לפירוש רמב"ן לעיל בסמוך. **183.** אור החיים. וראה עוד בעלי ברית אברם.

184. ע"פ מכילתא (בשלח) שירה פ"י. **185.** וכעי"ז כתב בבעלי ברית אברם. **186.** רש"ר הירש. **187.** אונקלוס, יב"ע, בכור שור.

188. העמק דבר. ולפי דרכו, הובא לעיל פסוק ב ולהלן ציון 198, שעבודת העם לפעור לא היתה מחמת בנות מואב אלא מחמת מדין, ולדרכו דבר זה התחיל אחר שכזבי חטאה עם זמרי. וראה עוד בעלי ברית אברם. **189.** אזנים לתורה. וכעי"ז כתב חתם סופר, שכזבי לא נהרגה על עצם בעילתה אלא על כך שעל ידי זה הסיתה אותו לעבודת פעור. וכ"כ בביאור 'תבונה' על הרמב"ם איסורי ביאה יב, ד, ומהרי"ל דיסקין כאן. אולם ראה לעיל פסוק ח שהובא בשם הרמב"ם שם, י, שאף שהאשה היתה נכרית ואינה מצווה על זנות ואינה חייבת מיתה, מכל מקום הואיל ובאה תקלה על ידה דינה כבהמה הנרבעת לישראל שנהרגת. **190.** ע"פ ב"ק לח, ב. **191.** להלן לא, ב.

192. וכ"כ רמב"ן, חזקוני, ר"ח פלטיאל, רבינו בחיי להלן לא, ב, וכן הובא במדרש אגדה. ולהלן לא, ג הביא חזקוני טעם נוסף, שעדיין לא נתמלאה סאתם של המואבים. כתב במנחת יהודה, שרש"י לא הביא כאן את הטעם השני, מפני שהיה קשה לו שמהלשון "צרור את המדינים והכיתם אותם" משמע שמלבד שצריך להכותם צריך גם לצוררם, דהיינו שיהיו עליכם תמיד כאויבים שלכם, ומשום כך נאמר 'צרור' בלשון הווה, ואם כן קשה שאף אם לא היו המואבים ראויים להכותם כיון שעשו להצלתם, למה לא יצררו אותם לכל הפחות, שלא יתחתנו בהם ולאסור אף את הנקבות, ועל זה פירש משום רות שאמורה לצאת מהם. **193.** דברים ב, ט. **194.** והוסיף, שאין לומר שאזהרה זו נאמרה אחר מעשה זה של בנות מואב, כי ישראל בתחילה באו אל גבול אדום והזהירו ה' עליהם (דברים ב, ד-ה) "ונשמרתם מאד אל תתגרו בם", ואחרי כן באו לגבול מואב ואמר לו (שם, ט) "אל תצר את מואב", ואחרי כן אמר (שם, יח-יט) "אתה עובר היום את גבול מואב את ער וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם", ולאחר מכן אמר (שם, כד) "קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון וגו' ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה", ואחר כל זה ראה בלק כל אשר עשה ישראל לאמורי שהם שני מלכי האמורי סיחון ועוג, ונעשה הענין הזה כולו, אם כן אזהרת "אל תצר את מואב" קדמה למצות "צרור את המדינים". וכ"כ תוס' ב"ק לח, א ד"ה נשא, בשם רבינו תם. **195.** ולכן נאמר לעיל כה, א "ויחל העם לזנות אל בנות מואב", כי העם התחיל בכך ולא בנות מואב, ולכך נאמר "אל בנות מואב" ולא 'עם' בנות מואב, שבא להורות שישראל הלכו אליהן.

כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה פ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

א וַהֲוָה בָּתַר מוֹתָנָא וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה

רש"י

כו (א) **ויהי אחרי המגפה וגו'.** מצא לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן כדי לדעת את מנין הנותרות (תנחומא ד).

דבר אחר, כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין, עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו, מחזירם במנין (שם):

אוצר מפרשי התורה

כי איך מלאו לבו של זמרי לתבוע בת מלך, אלא ודאי היא זו שתבעה את זמרי[196].

ויש שביאר, שהעבודה זרה של מואב אינה פעור אלא כמוש[197], ועבודה זרה זו עבדו ישראל מאונס מחמת תאוותם, ולאחר המגיפה פסקו, אך העבודה זרה של מדין היא פעור ועבודה זרה זו מושכת לב האדם ואינו יכול להפרד ממנה, והואיל ואנשי מדין שלחו להם אף עבודה זרה זו וממנה לא פסקו לכן יש להלחם בהם ולהורגם מפני שעדיין צוררים הם לכם[198].

(א) וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה הראשונים כתבו כמה טעמים לכך שנמנו ישראל אחרי המגיפה. רש"י כתב[1], משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן כדי לדעת את מנין הנותרות[2]. והראב"ע כתב, שציוה למנות אותם עתה מפני שרצה לחלק להם את הארץ[3], והחלוקה היתה לפי מנין הנשארים אחר המגיפה[4]. ויש מהראשונים שכתבו, שאחר המגיפה כלו מתי מדבר[5], וציוה למנות את אלו שנשארו כדי לדעת כמה הם שיילחמו עם הכנענים[6]. ויש שכתבו, שאינה דומה השראת השכינה בעם שיש בו שישים ריבוא להשראת השכינה בפחות משישים ריבוא[7], ולכן אחר המגיפה שנחסרו עשרים וארבעה אלף מישראל רצה למנותם ולהראות שעדיין יש בהם שישים ריבוא והשכינה שורה עליהם במדרגה העליונה[8]. ויש שכתב, שהיה ראוי למנות את ישראל מיד כשכבשו את ארצו של סיחון[9], בשביל חלוקת הארץ שהיא לאלו הבאים לארץ בני עשרים, אלא שכדי שלא יחשבו ישראל שהמגיפה היתה בגלל המנין, לכן המתין למנותם עד לאחר המגיפה[10]. ויש שכתב, שהמנין היה כדי לעצור את המגיפה, שהרי בשעת המנין צריך לתת כופר כדי להינצל מנגף שיכול לבוא מחמת המנין, ומלבד מה שהכופר מציל מנגף שבא מחמת המנין, הוא גם רפואה לנגף ששולט באותה העת[11], כך שעל ידי המנין ונתינת הכופר נעצרת המגיפה[12].

טעם נוסף כתב רש"י למנין זה, שכיון שכאשר יצאו ממצרים ונמסרו למשה, נמסרו לו במנין, עכשיו שקרב למות ולהחזיר צאנו, מחזירם במנין.

וכתב הרמב"ן[13], שנאמר "ויהי אחרי המגיפה" כדי ללמד, שאף שהציווי לצרור את המדינים נאמר קודם הציווי למנות את ישראל, מכל מקום הציווי היה למנות קודם צרירת המדינים, מיד לאחר המגיפה[14]. ויב"ע כתב, שאחרי המגיפה התגוללו רחמי שמים להיפרע פורענות משפט עמו, וציוה למנות את ישראל לצורך מלחמת מדין.

וַיְהִי אַחֲרֵי הַמַּגֵּפָה וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בין תיבת 'המגפה' לתיבת 'ויאמר' יש הפסקת פרשה, ובטעם הדבר כתבו המפרשים בכמה אופנים. החזקוני ביאר, שבמגיפה נפסקה גזירת מתי מדבר[15], שמי שנשאר מהם מת במגיפה, ומכאן ואילך בא למנות את הבנים מבן עשרים שנה ומעלה שנכנסו לארץ[16]. ור"ח פלטיאל פירש, שעשה הפסק בין המגיפה למנין כדי שלא תשלוט בהם המגיפה בשעה

196. כלי יקר לעיל פסוק יז. והוסיף, שלכן נאמר "כי צוררים הם לכם", כלומר הם באו לכם להביאכם לידי הרגל עבירה זו לצרור לגלות על ערותכם, ולא כבנות מואב שישראל באו אליהן, ואמר שהצוררים ההם הידועים לכם, הם התחילו בקלקלה עימכם, ובזה מיושב לשון צוררים לשון הווה. **197.** ראה לעיל פסוק ב. **198.** העמק דבר.

1. ע"פ תנחומא ד; במ"ר כא, ז. **2.** וכעי"ז כתב רש"י שמות ל, טז על המנין שם אחרי חטא העגל. **3.** כמו שנאמר להלן פסוק נג "לאלה תחלק הארץ". **4.** וכ"כ רמב"ן להלן פסוק ה, רלב"ג. וראה להלן ציונים 567, 593 האם נתחלקה הארץ לפי מנין השבטים או לפי מנין המשפחות או היחידים, וביאור זה שהמנין היה לצורך חלוקת הארץ אינו אלא לפי הסוברים שנתחלקה למשפחות או ליחידים. אמנם ראה להלן אחרי ציון 615 שהובאו דברי הספורנו שאף לדעה שנתחלקה הארץ ליב חלקים שוים אך טיב הקרקעות הושפע מגודל השבט והמשפחה. **5.** ראה להלן הערה 15. **6.** בכור שור, ספר הג"ן, פענח רזא, ר"ח פלטיאל, דעת זקנים, הדר זקנים. ואברבנאל הוסיף, שתחילה ציוה ה' למנות את ישראל מיד בצאתם ממצרים כדי להכין אותם להיכנס לארץ ולכובשה, כדרך המלכים שימנו חייליהם לבוא למלחמה, אך אחר כך נגזרה עליהם גזירה שלא יבואו אל הארץ וימותו במדבר, ומפני זה עתה שקמו בניהם תחתם והיו מעותדים להיכנס לארץ ולכובשה, ראה ה' שראוי למנות אותם לפני המלחמה, וכן היה צורך במנין לענין נחלת הארץ וחלוקתה. ובצרור המור ביאר, שהמתים במגיפה היו כולם מהערב רב שיצאו עם ישראל ממצרים, וחלק מהם מתו בעגל וחלק במתאוננים וחלק במרגלים וכאן בחטא פעור תמו כולם, ולכן רצה ה' לדעת כמה נשארו מישראל אחר שתמו כל הערב רב. אמנם ראה אור החיים שמות לב, יא שכל הערב רב מתו בעגל, וראה לעיל כא, ו, שיש אומרים ששם כלו הערב רב, וברש"י יהושע ה, ט מבואר שהערב רב נכנסו עם ישראל לארץ. וראה תורת יעקב (סופר) סי' קמד. **7.** שמנין שישים ריבוא הוא השלימות של ישראל, כמו שאמרו בברכות נח, א, שהרואה שישים ריבוא מישראל צריך לברך ברוך חכם הרזים. **8.** אלשיך בפירושו השלישי, כלי יקר להלן פסוק ב. **9.** שזה קדם למעשה בלעם, ראה לעיל כא, כד, וכן נאמר לעיל כב, ב "וירא בלק בן ציפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי". **10.** פנים יפות. **11.** כשם שנאמר (שמות ל, יב) "כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם", דהיינו שעל ידי הכופר לא יהיה בהם כלל נגף, ואף הנגף שיש בהם כעת יפסק. **12.** מלבי"ם. **13.** לעיל כה, יב. **14.** ע"פ בית היין. ועי' עוד מנחה בלולה. **15.** וכעי"ז בצרור המור, ראה לעיל הערה 6. אמנם בדברים ב, יד נאמר "והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלושים ושמונה שנה עד תום כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם", ומבואר שכאשר עברו את נחל זרד (לעיל כא, יב-יג) כבר מתו כל אלו שהיו בכלל הגזירה. וצ"ע. וראה הערת המהדיר לחזקוני מהדו' רמ"מ אהרן, שכתב שלפי חזקוני המגיפה המוזכרת כאן אינה המגיפה על דבר פעור אלא הכוונה לגזירת מתי מדבר. **16.** וכעי"ז כתב בכור שור.

וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: ב שְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְבֵית

רש"י

(ב) **לבית אבותם.** על שנטו המד ימימסו ועל מתר המס (נשא נמרא קט:):

וּלְאֶלְעָזָר בַּר אַהֲרֹן כַּהֲנָא לְמֵימָר:
ב קַבִּילוּ יַת חוּשְׁבַּן כָּל כְּנִשְׁתָּא דִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבַּר עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא לְבֵית אֲבָהָתְהוֹן כָּל נָפֵיק

אוצר מפרשי התורה

שימנו אותם[17]. ויש שפירש, שהפסקת הפרשה באמצע פסוק היא דוגמת אנחה, וכמו שאדם שאירעה לו צרה נאנח בשעת דיבורו עם חבירו כשמספר לו צרתו, כן בביכול אצל הקב"ה שרצה להודיע כמה חביבים ישראל לפניו שכל צרתם היא צרה בשבילו, לכן הוא נאנח בביכול באמצע דיבורו[18]. ויש שביאר, שהואיל והיו שני טעמים למנין, האחד לדעת כמה נשארו אחר המגיפה, והשני כדי שמשה יחזירם במנין כשם שנמסרו לו במנין[19], לפיכך הפסיק אחר "ויהי אחרי המגיפה", לומר שיש טעם נוסף גם לולי המגיפה[20]. ויש שפירשו, שהתיבות "ויהי אחרי המגיפה" מוסבות גם על האמור לעיל[21] לענין הציווי לצרור את המדינים, וגם להבא לענין הציווי למנות את ישראל, ולפיכך עשה הפסק אחריהן לומר שהן שייכות לכאן ולכאן[22].

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶלְעָזָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן פירש הראב"ע, שה' אמר למשה ומשה אמר לאלעזר, ולא שה' דיבר גם אל אלעזר[23]. ויש שהוסיף, שהרי לא מצינו שאלעזר היה נביא[24]. אולם מן האחרונים יש שפירש, שהדיבור היה גם אל אלעזר שהיה נביא[25].

כתב האלשיך, שצירף ה' למשה את אלעזר ולא את יהושע, מפני שהצורך למנין הוא כדי שמשה לפני מותו והעברת המנהיגות ליהושע ימסור את ישראל במנין כמו שקיבלם במנין[26], ומפני כן לא צירף את יהושע כי לא רצה להזכיר למשה את יום המיתה. ויש שכתב, שצירף את אלעזר כדי שכל ישראל יראו מעלתו ויהיה מוראו עליהם כשבא לכהן בכהונה גדולה במקום אביו[27].

כתב הרמב"ן[28], שבמפקד זה לא צורפו הנשיאים שימנו גם הם את ישראל, שלא כמו במפקד לעיל[29] שהיה בשנה השניה שיצאו ממצרים, מפני שבמפקד ההוא מנו כל אחד ואחד בשמו ובשבטו, מה שאין כן במפקד זה לא מנו אלא את המשפחות ולפיכך לא היה צורך בנשיאים[30]. ויש שפירש, שהואיל ונשיא שבט גרם שיפלו על ידו עשרים וארבעה אלף מישראל[31], נפסלו כל הנשיאים ממדרגתם, ולכן לא צורפו למנין[32].

(ב) שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ תרגם אונקלוס, קַבְּלוּ את חשבון[33]. וכן פירש רש"י[34], ש'ראש' הכוונה ל'סך חשבון'[35]. אולם הראב"ע פירש[36], ש'שא' או 'נשא' הוא כינוי למספר, והפירוש הוא ספור את ראש[37], והטעם שסכום המנין נקרא 'ראש', משום שמנהג האנשים הסופרים שכותבים בדף שורה אחר שורה את הדברים הנספרים, ובראש כל דף כותבים את סכום המנין של כל הדברים המנויים בדף. ויש שכתבו, שהמנין הכולל קרוי 'ראש', מפני שהכלל הוא עיקר וראש לפרטים, שהפרטים יכנסו תחת הכלל, ולפיכך החשבון בכלל נקרא 'ראש'[38]. ואברבנאל כתב[39], ש'ראש' הוא כפשוטו ראשי האנשים, ונאמרה לשון זו מכיון שהדרך למנות אנשים היא על ידי שמונים את ראשיהם.

לְבֵית אֲבֹתָם פירש רש"י, על שבט האב יתייחסו, ולא אחר האם[40].

אך ראה אוצר מפרשי התורה שמות ו, יג, שיש שפירשו שהדיבור היה לשניהם. **24.** מחוקקי יהודה. **25.** טורי אבן מגילה יד, א. ובזה יישב את מנין הנביאים שנאמרו בגמרא שם, וכתב רש"י שם ששניים מהנביאים לא ידע מי הם. ועי' שפת אמת ומרומי שדה שם שדחו דבריו וביארו כראב"ע. וראה בראב"ד על תו"כ ויקרא (נדבה) פרק ב, ו "בני אהרן שנראו בדיבור עם משה", שנאמר "ויאמר ה' אל משה ואל אלעזר", הרי שנראו כמי שדיבר עמהם המקום. **26.** כפירושו השני של רש"י לעיל אחרי ציון 12. **27.** שפתי כהן. ובאילת השחר כתב, שבא במקום אביו שהיה במנין הראשון (לעיל א, ג), ולכן הדגיש הכתוב "אלעזר בן אהרן הכהן". **28.** לעיל א, יח. **29.** פרק א. **30.** וראה להלן ציון 41 ואילך, שהתבאר בהרחבה החילוק בין שני המנינים. **31.** נשיא שבט שמעון, כאמור לעיל כה, יד. **32.** משך חכמה להלן פסוק ג. וראה בשפתי כהן טעמים נוספים לכך שהנשיאים לא צורפו למנין. **33.** וכ"כ יב"ע, רבינו מיוחס. וכן פירש רש"י שמות ל, יב. **34.** להלן לא, כו. **35.** וכ"כ רס"ג להלן שם, שהפירוש הוא 'סכום'. **36.** שמות ל, יב בפירוש הקצר. **37.** ראה עוד בענין זה לעיל א, ב; ד, ב; שמות ל, יב. וראה עוד רש"י בראשית מ, כ. **38.** ר"ש אלמושנינו וגור אריה להלן לא, כו. **39.** להלן שם. **40.** דהיינו על שבט האב ולא על שבט האם, אבל אם שניהם מאותו השבט, אף שהאב ממשפחה אחת והאם ממשפחה אחרת אין צורך לייחס לפי המשפחה. רא"ם. וגור אריה פירש, שכוונת רש"י שלא ימנה רק בתי אבות כמשמעות המקרא "לבית אבותם",

אֲבֹתָם כָּל־יֹצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: ג וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ

חֵילָא בְּיִשְׂרָאֵל: ג וּמַלֵּיל מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר כַּהֲנָא וַאֲמָרוּ לְמִמְנֵי יַתְהוֹן בְּמֵישְׁרַיָּא דְמוֹאָב עַל יַרְדְּנָא דִירֵיחוֹ לְמֵימָר: ד מִבַּר

רש״י

(ג-ד) **וידבר משה ואלעזר הכהן אותם.** דברו עמם על זאת שצוה המקום למנותם:

אוצר מפרשי התורה

ההבדלים בין המפקד הראשון[41] למפקד זה. במפקד הראשון שהיה בשנה השניה שהיו ישראל במדבר, נאמר באופן המנין[42] "ויתיילדו על משפחותם לבית אבותם במספר שמות", וביאר הרמב"ן[43], שכל אחד היה אומר 'אני פלוני[44] נולדתי לפלוני[45], ממשפחת פלוני[46] שהוא לשבט ראובן וזולתו'[47], אך במפקד שלפנינו לא נאמר 'ויתיילדו' ולא 'במספר שמות', מפני שלא הוצרכו לומר כל אחד את שמו ולמי נולד, כי מעת שחנו לדגליהם[48] נבדלו השבטים זה מזה ונודעו המשפחות לאיזה שבט הן, ולא הוצרכו אלא לדעת כמה משפחות יש בכל שבט, והמשפחה תמנה את אנשיה לגולגלותם, לא במספר שמותם[49]. והטעם שלא נאמר כאן 'למשפחותם', כתב בעל הטורים, מפני שנאמרו להלן בכל שבט שמות משפחותיהם ואין צורך לומר שהמנין היה למשפחותם. והספורנו כתב[50], שבמפקד לעיל נאמר "במספר שמות", כי כל אחד מאותו הדור היה נחשב בשמו המורה על צורתו האישית למעלתו, ולא כן קרה לדור באי הארץ, ולכן לא נמנו במספר שמות ולא נזכרו אלא ראשי המשפחות ומספר האישים.

אולם הרלב"ג כתב[51], שאף שלא נזכר במפקד זה 'מספר שמות', מכל מקום אופן המנין היה כמו במנין הקודם שכל אחד אמר את שמו. ויש מן האחרונים שכתב, שהדבר הוזכר בכתוב להלן[52] "כאשר ציוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים", דהיינו שהמנין יהיה באותו אופן שהיה המנין כשיצאו ממצרים, אף לענין 'מספר שמות'[53].

כָּל יֹצֵא צָבָא לדעת רש"י[54], 'יוצא צבא' הוא חייל היוצא לצבא המלחמה[55]. ויש שפירש לפי זה, שכוונת הכתוב בתוספת 'יוצא צבא'[56], לומר, שרק אם היה מאלו היוצאים למלחמה, היה נמנה עם העם ומקבל חלק בארץ, אבל אם מכל סיבה שהיא לא היה יוצא צבא, היה בכלל טפלים שלא נטלו בנחלה[57]. אולם הרמב"ן ביאר[58], שכל אסיפת עם נקראת 'צבא', והכוונה לכל היוצאים להיקהל בעדה, כי הנערים הפחותים מבני עשרים לא יקהלו בתוך העם[59].

(ג) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן פירש הראב"ע, שאלעזר דיבר עם העם במקום אביו, ויתכן שהיה תמיד פה למשה כמו אביו אהרן[60].

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם תרגם אונקלוס, שדיברו לספור אותם[61]. ורש"י פירש, דיברו עמהם על זאת שציוה המקום למנותם[62]. והחזקוני פירש[63], 'אותם' - את דברי הקב"ה שאמר למנות את ישראל. ויב"ע תרגם, שדיברו משה ואלעזר עם הממונים, ואמרו להם שצריך למנות אותם בערבות מואב. ורבינו מיוחס פירש, שדיברו משה ואלעזר ומנו את העם על ידי שהזכירו את שמותיהם. ומן האחרונים יש שכתב, ש'וידבר' פירושו וינהג, והכוונה שמשה ואלעזר העבירו 'אותם' בערבות מואב לפניהם זה אחר זה, וכך מנו אותם[64].

בְּעַרְבֹת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ ראה לעיל[65] ביאור השם 'ערבות מואב'.

הטעם שהזכיר הכתוב את מקום המפקד. כתב האלשיך, שהזכיר הכתוב את המקום המדויק שמנו אותם, לומר שבדוקא מנו אותם בחלק ערבות מואב שהוא על ירדן יריחו, ולא בערבות מואב בחלק הנקרא 'שיטים' ששם היתה המגיפה[66], כי רצו להתרחק ממקום המגיפה שמתם

שהרי כתוב "כל עדת בני ישראל" שמשמע שכולם ימנו, אלא "לבית אבותם" הכוונה לענין יחוס השבט. **41.** לעיל פרק א. **42.** שם, יח. **43.** שם. **44.** והוא פירוש "במספר שמות", שכל אחד הזכיר את שמו. **45.** והוא פירוש "ויתיילדו". **46.** והוא פירוש "על משפחותם". **47.** והוא פירוש "לבית אבותם". ורש"י שם פירש, שהביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת לידת כל אחד ואחד להתייחס על השבט. **48.** לעיל פרק ב. **49.** דהיינו שכל אחד היה אומר שם משפחתו ועל ידי כך ידעו כמה משפחות יש בכל שבט. ובעל הטורים לעיל א, ב כתב, שדוקא במפקד ההוא שהיה סמוך ליציאה ממצרים נאמר "במספר שמות", להודיע שלא שינו שמותם במצרים. **50.** לעיל א, ב. **51.** להלן פסוק נג. **52.** פסוק ד. **53.** העמק דבר להלן שם. אך ראה ספורנו שם ולעיל א, ב שפירש, שהכוונה לענין שיש למנותם למשפחותם ולבית אבותם כמו שהוזכר במפקד לעיל, אך לענין 'מספר שמות' לא נמנו דור באי הארץ. **54.** לעיל א, ג. **55.** ולדרכו ביאר רמב"ן לעיל א, מה, שבדוקא נמנו אנשי צבא מפני שהמנין היה לצורך יציאה למלחמה. **56.** שמאחר שנאמר "מבן עשרים שנה" בהכרח שהוא יוצא צבא. **57.** העמק דבר. **58.** לעיל שם. **59.** וראה הרחבה בענין זה לעיל א, ג; ד, ג. **60.** וכ"כ ראב"ע שמות ד, ל, שמשה לא דיבר עם ישראל לעולם רק על ידי אהרן, ובמותו היה מליץ תחתיו אלעזר בנו. וכ"כ רלב"ג. אמנם ראה ד"ר א, א, שבמתן תורה התרפא משה רבינו וכבר לא היה כבד פה, ולא הוצרך אהרן להיות לו לפה, אך ראה רבינו בחיי שמות ד, יד שכתב בשם חז"ל שלא נרפא לעולם. וראה אילת השחר. **61.** וכעי"ז פירש רס"ג (ע"פ ביאור נוה שלום), ויצו אותם למנות אותם. **62.** וכעי"ז בלקח טוב בפירושו הראשון. וכן פירש ראב"ע, ש'אותם' הוא כמו שנאמר (בראשית לז, ד) "ולא יכלו דברו לשלום", דהיינו שכמו שתיבת 'דברו' פירושה לדבר עמו, כך 'אותם' פירושה 'עמהם'. וכ"כ רלב"ג. וביאר רא"ם, שדיבר עמהם והודיעם שציוה ה' למנותם. אולם גור אריה פירש, שהיו נושאים ונותנים עם ישראל על האופן שראוי לערוך את המנין. **63.** בפירושו הראשון. **64.** הכתב והקבלה. וכן פירש העמק דבר ש'וידבר' הוא מלשון הנהגה, שהיו ישראל מפוזרים בערי עבר הירדן ורק המחנה ואהל מועד היה במקום אחד, וכאשר נצטוו להמנות, הכריז משה ואלעזר שכל מי שהוא מבן עשרים שנה יבוא למקום המיועד, ונדברו כולם לערבות מואב. וראה עוד לקח טוב בפירושו השני. **65.** כב, א. **66.** ראה לעיל כה, א.

לֵאמֹר: ד **מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:** שני רש״י

עַשְׂרִין שְׁנִין וּלְעֵילָא כְּמָא דְפַקֵיד יְיָ יַת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל דִנְפָקוּ מֵאַרְעָא

לאמר. אמרו להם צריכים אתם להמנות **מבן עשרים שנה ומעלה: כאשר צוה וגו׳.** שיהא מנינם **מבן עשרים שנה ומעלה,** שנאמר (שמות ל יד) כֹּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים וגו׳:

אוצר מפרשי התורה

מונח לפניהם כדי שלא ידאגו שתבוא להם שוב מגיפה מחמת המנין[67]. ויש שכתב, שכיון שטעם המנין הוא שכשיצאו ממצרים ונמסרו למשה נמסרו לו במנין ועכשיו שקרב למות מחזירם במנין[68], אמר הכתוב שמקום זה, ערבות מואב על ירדן יריחו, היה מקום מיתת משה[69], וכאן הוא המקום שהחזירם ולפיכך מנה אותם במקום זה[70].

לֵאמֹר פירש רש״י, אמרו להם, צריכים אתם להמנות מבן עשרים שנה ומעלה[71]. דהיינו, שבתחילה דיברו עמהם שה׳ ציוה למנות אותם[72], ולאחר מכן אמרו להם שהמנין הוא מבן עשרים שנה ומעלה[73], ולפי זה פירוש התיבה ׳לאמר׳ הוא ׳וכך אמר׳[74]. אולם הספורנו פירש, שהתיבה מתייחסת לעם, שאחרי שדיברו עמהם שהם צריכים להמנות, אמרו להם, ׳לאמר׳ שיאמרו את כל פרטיהם מבן עשרים שנה ומעלה[75]. ויש שפירש, ׳לאמר׳, שאמר להם משה מהו הטעם שהוא מונה אותם כעת, משום שהוא הולך למות וכשם שקיבלם במנין כן צריך להחזירם במנין[76]. ובאופן נוסף כתב, ש׳לאמר׳ פירושו שהמנין הוא על פי מה שנאמר לו, דהיינו שמונה אותם משום שכך ציוה ה׳, ולא מלבו[77]. ויש שביאר, שכוונת הכתוב לספר שמשה ואלעזר לא אמרו לעם את הטעם האמיתי למנין, שהוא כדי לקבל חלק בארץ, כי חששו שלא יאמרו את האמת[78], אלא אמרו להם רק שמבן עשרים שנה ומעלה צריכים להמנות כמו במנינים לעיל, כדי שיחשבו שהמנין הוא לדעת כמה יוצאי צבא יש[79].

(ד) **מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמָעְלָה** כלומר, מאמר זה הוא המשך לתיבה ׳לאמר׳ שבסוף הפסוק הקודם, שאמרו להם משה ואלעזר, ציוה ה׳ שתמנו מבן עשרים שנה ומעלה[80]. ולדעת הספורנו[81], דיברו משה ואלעזר אל ישראל ׳לאמר׳ את פרטיהם של ״מבן עשרים שנה ומעלה״.

כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה׳ אֶת מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם המפרשים ביארו מה בא הכתוב לומר שכך ציוה ה׳ את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. ופירש רש״י, שכוונת הכתוב לענין הגיל של הנמנים, שיהא מנינם מבן עשרים שנה ומעלה, כמו שציוה ה׳ במנין כשיצאו ממצרים בספר שמות[82] ״כל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה״[83]. והאלשיך הוסיף, שהלא טעם המנין הוא משום שנמסרו עתה לרועה אחר[84], ואמר הכתוב שאף עתה נמנו מבן עשרים שנה ומעלה כמו שנמנו בשעת יציאת מצרים שנמסרו למשה[85]. ויש שביארו, שהתליה במנין שביציאת מצרים היא לענין שהוזהרו שם למנות רק על ידי מחצית השקל[86]. והספורנו פירש, שהתליה למנין שנעשה בעבר הוא לענין אופן המנין, שאף המנין כאן יהיה למשפחותם לבית אבותם כפי שנאמר במנין לעיל[87]. ויש שפירש, שכמו שלא היה בכם נגף במנין ההוא כשיצאתם ממצרים, אף עכשיו לא יהיה בכם נגף על ידי המנין[88].

ויש שביאר, שתלה הכתוב את המנין כאן במנין שהיה כשיצאו ממצרים, דהיינו שלא יהיה מנין זה כמו המנין בתחילת ספר במדבר[89] שהיה בשנה השניה ליציאתם

67. ובאזנים לתורה ביאר, שהרחיקם משיטים שהוא מקום המזכיר את עוונם כיון שהמנין אף בא לכפר עליהם. 68. ראה רש״י לעיל אחרי ציון 12. 69. דברים לד, א. 70. אור החיים. והוסיף, שמפני כן לא הזכיר זאת ה׳ בציווי על המנין, כי דבר זה נוגע למשה להראות שלא נחסרו ישראל על ידו. 71. כאמור להלן פסוק ד. ויש שגרסו בדברי רש״י רק ׳צריכים אתם להמנות׳, ופירש גור אריה לגירסה זו, שתחילה אמרו להם צריכים אתם להמנות, ולאחר מכן אמרו להם שרק מבן עשרים שנה ומעלה צריך להמנות. 72. והוא מה שנאמר בתחילת הפסוק ״וידבר משה ואלעזר הכהן אותם״. 73. רא״ם. 74. ראה לעיל א, א, שנחלקו הראשונים בביאור תיבת ׳לאמר׳ בכל התורה, האם פירושה לחיזוק האמירה, או לומר לאחרים, או שהיא כפל לשון של ׳ויאמר׳. וראה עוד אוצר מפרשי התורה בראשית א, כב; שמות ו, י. 75. וכ״כ חתם סופר. וראה בדבריו טעם החילוק בין מפקד זה למפקד שנעשה בשנה השניה שלא היו צריכים שם את אמירתם. 76. אור החיים בפירושו הראשון, ראה רש״י לעיל אחרי ציון 12. 77. אור החיים בפירושו השני. 78. דהיינו שיאמרו אף על אלו שעדיין אינם בני עשרים שהם כבר בני עשרים, כדי ששבטם יקבלו חלק גדול יותר בארץ. 79. פנים יפות. 80. רש״י לעיל פסוק ג, וראה לעיל ציון 71 ואילך. וכתב באר מים חיים (לאחי המהר״ל), שלפי זה נמצא שמשה אמר על עצמו ״כאשר ציוה ה׳ את משה״, וכעי״ז מצינו (בראשית ד, כג) ״ויאמר למך לנשיו וגו׳ נשי למך האזנה אמרתי״, דהיינו שדיבר על עצמו בגוף שלישי, או שאלעזר הוא זה שאמר ״כאשר ציוה ה׳ את משה״. 81. לעיל ציון 75. 82. ל, יד. 83. וכ״כ בכור שור, חזקוני, רבינו מיוחס. ועי׳ מה שביאר רא״ם בדברי רש״י. 84. ראה רש״י לעיל אחרי ציון 12. 85. וכעי״ז בגור אריה. וראה עוד משכיל לדוד. 86. הדר זקנים. וראה אלשיך לעיל א, יט. וראה במשך חכמה שאולי זו גם כוונת רש״י, וכ״כ משכיל לדוד בפירושו השני. 87. א, ב. וכעי״ז בהעמק דבר, שהודיע הכתוב שאופן המנין כאן יהיה כמו שנאמר במנין לעיל. 88. מהרי״ק לעיל פסוק ג. ובכך ביאר מדוע היה צריך לדבר עם ישראל אודות המנין, כדברי רש״י לעיל ציון 62, מפני שהיו מעכבים את המנין מחמת פחדם שיהיה בהם נגף. ופנים יפות לעיל פסוק ג פירש, שהואיל וטעם המנין היה כדי לדעת כמה בני עשרים יש מכל משפחה ומכל שבט ולתת להם לפי זה את חלקם בארץ, חששו משה ואלעזר שהעם לא יאמר את האמת כדי לקבל יותר מהמגיע להם, לכן לא פירשו להם את טעם המנין אלא אמרו להם שהוא כאשר ציוה ה׳ את משה ביציאת מצרים, דהיינו כמו המנין שהיה אז שהוא רק כדי לדעת את מנינם. וראה חתם סופר, שביאר לפי זה את שני הפירושים ברש״י לעיל פסוק א בטעם המנין. 89. לעיל פרק א.

ה רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלְאִי: ו לְחֶצְרֹן

דְּמַצְרַיִם: ה רְאוּבֵן בּוּכְרָא דְיִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוֹךְ זַרְעִית חֲנוֹךְ לְפַלּוּא זַרְעִית

רש"י

(ה) **משפחת החנכי.** לפי שהיו החומות מבזין מהם אלו מתייחסין על שבטיהם, סבורים הם שלא שלטו המצריים בזמומיהם, אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם, לפיכך הטיל הקדוש ברוך הוא שמו עליהם, ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם. וזה הוא שמפורש על ידי דוד (תהלים קכב ד) שֶׁשָּׁבְטֵי יָהּ עֵדוּת לְיִשְׂרָאֵל, הם הזה מעיד עליהם לשבטיהם (פסיקתא דרב כהנא יא ו). לפיכך נכתוב כתיב **החנכי, הפלואי,** אבל בימנה (פסוק מד) לא הוצרך לומר 'משפחת הימני', לפי שהשם קבוע בו יו"ד בראש וה"א בסוף:

אוצר מפרשי התורה

ממצרים, אלא יהיה כמו המנין בספר שמות[90] שהיה בשנה הראשונה שיצאו ממצרים, והכוונה שכשם שבמנין ההוא הראשון העיקר היה שימנו מבן עשרים שנה ומעלה ולא הקפיד על יתר הפרטים כי לא היה צריך אלא לדעת את סכום האנשים שהגיעו לעשרים, ולא היה צריך להתייחס על משפחתם ויתר הדברים שהקפיד במנין השני, הוא הדין במנין זה לא יקפידו בשעת המנין אלא שיהיו הנמנים למעלה מעשרים שנה ולא על שאר הפרטים[91].

אולם הראב"ע פירש, ש"כאשר ציוה ה'" מתייחס למנין עצמו, שצריכים למנות מבן עשרים שנה ומעלה כאשר ציוה ה', כאמור לעיל בסמוך[92], ומה שנכתב "ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים", פירושו, שבכלל "מבן עשרים שנה ומעלה" שנצטוו למנות היו רבים מיוצאי מצרים, מפני שלא נגזרה מיתה במדבר על יוצאי מצרים אלא על אלו שהיו בני עשרים שנה ומעלה בשנה השניה לצאתם מארץ מצרים, וכבר היו אז רבים למטה מעשרים שנה, ובא הכתוב לומר שלא מתו אלו במדבר ולכן הרבה מהנספרים היו מיוצאי מצרים, ולכן אמר שימנום עתה[93].

אופן המנין. ראה לעיל[94] שיש מהראשונים שכתבו שהמנין נעשה על ידי מחצית השקל. וכן יש מהאחרונים שכתב, שמנו אותם על ידי מחצית השקל שהיו חייבים לקרבנות ציבור[95]. אולם הרלב"ג כתב[96], שבמפקד זה לא מנו אותם במחצית השקל אלא 'במספר שמות', דהיינו שרשמו שמותיהם ומנו את השמות מהרשום[97].

(ה) רְאוּבֵן בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל יש שפירש, שהקדים הכתוב לבאר מדוע נמנה ראובן ראשון ולא יהודה כמו בסדר הדגלים[98] ובקרבנות המילואים[99], משום שראובן היה בכור ישראל, על כן היה ראוי ליטול חלקו בראשונה בנחלה, ומשום כך במנין זה שהוא לצורך נחלת הארץ הוא נמנה בראש[100].

חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי הטעם שנכתב 'החנוכי' ולא משפחת 'חנוך'[101]. כתב רש"י[102], מפני שהיו האומות מבזים אותם ואומרים מה אלו מתייחסים על שבטיהם, סבורים הם שלא שלטו המצריים באמותיהם, אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם, ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר, מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם[103], לפיכך בכולם כתיב 'החנוכי' 'הפלואי'[104], אבל ב'ימנה'[105] לא הוצרך לומר משפחת 'הימני', מפני שבשמו קבוע יו"ד בראש וה"א בסוף[106].

חֲנוֹךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלְאִי הטעם שהוזכרו שמות המשפחות בכל שבט ושבט. פירש הרמב"ן, מפני שהמנין היה לצורך חלוקת הארץ, וכל שבט חילק את נחלתו לפי משפחותיו[107], למשל, מנחלת ראובן עשו ארבעה חלקים, חלק אחד למשפחת החנוכי, אחד למשפחת הפלואי, אחד למשפחת החצרוני ואחד

90. פרק ל. **91.** מלבי"ם. **92.** פסוק ב. **93.** ע"פ רלב"ג. והוסיף, שאין לומר שהכוונה שימנו רק את הנשארים מיוצאי מצרים שהיו פחות מבני עשרים במנין הראשון, שהרי נאמר לעיל פסוק ב "שאו את ראש כל עדת בני ישראל", הרי שצריכים למנות את כולם. ואף שפתי כהן פירש, שאין כוונת הכתוב לדמות למנין שביציאת מצרים, ולדבריו בא הכתוב לתת טעם למנין, שאינו רק כדי לדעת כמה היו, אלא כדי ליחסם למשפחותם, ולכן אמר "היוצאים מארץ מצרים", דהיינו כמו שהיו בארץ מצרים מיוחסים למשפחותם, כן עתה תמנה אותם ותיחסם למשפחותם. **94.** ציון 86. **95.** משך חכמה. וראה לעיל הערה 86. **96.** שמות ל, יב ולהלן פסוק נג. **97.** וכ"כ אברבנאל שמות שם. וראה מילואים לתורה שלמה כרך כא סי' א. **98.** לעיל ב, ג. **99.** לעיל ז, יב. **100.** העמק דבר. אמנם אף במנין בתחילת ספר במדבר הוזכר ראובן ראשון (לעיל א, כ), וראה שם מה שנתבאר בזה. **101.** ואין לומר שנכתב כך מפני שזו הרגילות בכתוב, וכמו שנאמר לעיל יד, מה "וירד העמלקי והכנעני", שהרי להלן פסוק מד נכתב 'ימנה' ולא 'הימני', ובהכרח שנכתב 'החנוכי' מטעם אחר. ביאורי מהרא"י. **102.** ע"פ פסיקתא דרב כהנא יא, ו. **103.** וזהו הוא שמפורש על ידי דוד (תהלים קכב, ד) "שבטי יה עדות לישראל", השם הזה מעיד עליהם לשבטיהם. **104.** ואף שנכתב במפורש בתורה שהם בני אבותם, אין זו ראיה, מפני שהכתוב מדבר כפי החזקה, שכך היו מוחזקים אצל העולם, אבל אפשר שאינו כן, לכן הקב"ה מעיד עליהם שהם בני אבותם. גור אריה. וראה שם מדוע לא הספיקה לכך אות אחת מן השם בלבד. **105.** מבני אשר, להלן פסוק מד. **106.** וכתב כלי יקר לעיל פסוק א, שמה שחתם על כל השבטים שם 'יה' דוקא במנין זה, ולא במנין הראשון כשיצאו ממצרים, מפני שלא היו חשודים בזנות עד שנכשלו בשיטים, כאמור לעיל כה, א, והיה מקום לאומות לומר שסופם מוכיח על תחילתם, שכשם שהזכרים זנו אחרי בנות אל נכר כך במצרים הנשים זנו עם המצריים. ובצרור המור כתב, שהטיל שם 'יה' רק במנין זה אחרי שמתו הערב רב שהיו מעורבים בהם. ובאהבת ציון (היילפרין) כתב, שבמנין הראשון לא רצה הקב"ה להטיל שמו עליהם מפני שנגזר עליהם למות. ועי' עוד אלשיך להלן פסוק מד, שביאר מדוע הזכיר על המשפחות שם 'יה' כשהה"א בתחילה והיו"ד בסוף. **107.** ומפני זה הזכיר בספר יהושע (טו-יז) בחלוקת הארץ 'למשפחותם', מכיון שכל שבט חילק נחלתו לפי מנין משפחותיו. או שנאמר שם 'למשפחותם', מכיון שכל שבט קיבל את הנחלה עבור כל משפחותיו ולא שחלק

מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרוֹנִי לְכַרְמִי מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי: ז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרְאוּבֵנִי וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה

פַּלּוּא: ו לְחֶצְרוֹן זַרְעִית חֶצְרוֹן לְכַרְמִי זַרְעִית כַּרְמִי: ז אִלֵּין זַרְעַיָּת רְאוּבֵן וַהֲווֹ מְמַנְיֵהוֹן

אוצר מפרשי התורה

למשפחת הכרמי, ואף שאינו דומה מנין משפחה אחת למנין משפחה אחרת קיבלו כל המשפחות את אותו החלק[108], ולכן לא נאמר שמנה את המשפחות 'לגולגלותם', דהיינו שלא מנה כמה יש בכל משפחה אלא רק כמה משפחות יש בכל שבט, ולפי מנין המשפחות חילק כל שבט את נחלתו[109]. ובאופן אחר פירש, שכל משפחה קיבלה לפי גודלה, והזכיר הכתוב את שמות המשפחות לומר שכל משפחה ומשפחה קיבלה חלקה במקום אחד ולא התערבה במשפחות אחרות[110].

נחלקו הראשונים האם המשפחות נקראו רק על שם יורדי מצרים או גם על שם צאצאיהם. רש"י כתב[111], שכל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים, אבל לא נקראו משפחות על שם הנולדים משם והלאה[112]. אולם הרמב"ן כתב[113], שמסברא נראה לא כך, ותחילה ביאר את המנהג לקרוא בשם ראשי משפחות, כי היה המנהג בישראל לעשות להם ראשי בתי אבות שכל יוצאי ירכו יתייחסו לעולם אל האיש ההוא ויקראו על שמו לכבודו, כאשר יעשו גם היום כל הישמעאלים וכל ישראל הדרים בארצותם להקרא כולם משפחות 'אבן עזרא' 'אבן שושאן' וכדומה[114], ואולי התחילו הענין הזה במצרים כדי שלא יתערבו בגויים ויהיו ניכרים וידועים לשבטיהם, ורוב המשפחות בהיותן במצרים היו מתייחסות אל היורדים למצרים שהם האבות הנכבדים שלהן, ושאר המשפחות עשו להן ראשי משפחות את הנולדים במצרים קרוב לראשי האבות, ונמצא שהטעם שרוב ראשי המשפחות הנזכרים בפרשה זו הם מיורדי מצרים, מפני שמהם התחיל הענין להתייחס לראש משפחה, אך לא הם בלבד היו ראשי משפחות, שכן לפעמים מטעמים שונים נקראו המשפחות על שם בניהם ונכדיהם של יורדי מצרים שהיו נכבדים וחשובים.

חִנּוּךְ יש שפירש, שבכל המשפחות כתובה למ"ד בראש השם, מלבד חנוך בן ראובן ותולע בן ישששכר[115], וכן במשפחות בני מנשה[116] לא כתובה למ"ד בראש שמותיהן מלבד משפחת 'חלק', משום שכל המשפחות שבפרשה לא רק צאצאיהן נקראו על שמן, אלא אפילו צאצאי אחי אבי המשפחה שלא זכו לשם להקרא על שמו נבלעו במשפחה אחרת[117], שהרי לגבי בני מנשה לא כתוב אלא משפחת המכירי[118], ובספר יהושע[119] כתוב "למכיר בכור מנשה", הרי שהיו למנשה בנים נוספים אלא שנקראו כולם על שם מכיר, וכן מסתבר שכל בני יעקב הולידו בנים נוספים אחר שבאו למצרים, אלא שרק אלו שנולדו בארץ ישראל זכו להיקרא בשם[120], ואם כן יש לומר שבכל מקום שכתובה למ"ד בראש השם כמו "לפלוא משפחת הפלואי" פירושו שהיו הרבה מבני ראובן שנמשכו אחר משפחת פלוא מפני שהיו מקורבים עם פלוא בעודו בחייו, מה שאין כן חנוך ותולע לא נקרא על שמם כי אם זרע חנוך ותולע, משום כך כתוב בהם 'חנוך' ו'תולע'[121].

לְפַלּוּא מִשְׁפַּחַת הַפַּלֹּאִי כתב החזקוני, שמשפחתו של פלוא לא התקיימה אלא בבן בנו נמואל, שהרי בנו היחיד היה אליאב[122], ולאליאב היו שלושה בנים, נמואל דתן ואבירם[123], ודתן ואבירם נבלעו יחד עם קרח.

(ז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הָרְאוּבֵנִי כתב החזקוני, שההוספה של האותיות ה"א ויו"ד, שהן שמו של הקב"ה, בתחילת ובסוף שם השבט, אינה בכל השבטים אלא רק בראובן שמעון וזבולון. בראובן ובשמעון הטעם הוא כדי לפייס דעתם ולקרבם אחרי שהיו נזופים, בראובן בבלבול יצועי אביו[124] ושמעון במעשה זמרי[125], ובזבולון הטעם הוא משום שהוא הולך כמה פעמים במקום סכנה[126]. ויש שפירש, שכיון שהביא לבן את לאה ושכב עמה יעקב שלא מדעתו של יעקב בחושבו שהיא רחל, ואפשר לומר שמצד זה היה בראובן פסול, וכן בשמעון מצד שלא היתה אהבתו עמה כמו לרחל שנאמר בה[127] "ויאהב גם את רחל מלאה", וגם לאה אמרה[128] "כי שמע ה' כי שנואה אנכי", לכן הוצרכו לעדות ששם ה' מעיד עליהם, שכמו שזבולון שהוא סוף בניה של לאה אין בו שום פסול, שהוא בן שישי הוא וודאי שהיתה אהובה אחרי שילדה לו שישה בנים, כך ראובן ושמעון אין בהם פסול[129].

108. כמו שאמרו בב"ב קכא, א בענין חלוקת הארץ, שנתחלקה הארץ לשבטים, דהיינו שנטל שבט שמעון המועט אותה חלקת ארץ כמו שבט יהודה המרובה. **109.** ומה שנאמר להלן פסוק נד "לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו", הכוונה לבני המשפחה עצמם שבתוכם חילקו לפי גולגלותם. **110.** והוסיף רמב"ן, שפירוש זה נכון בעיניו, והוא כמו שפירש להלן פסוק נד; בראשית מח, ו, שהחלוקה למשפחות היתה לפי גודלן. וראה בהרחבה להלן ציון 612 ואילך. **111.** להלן פסוק כד, ראה להלן ציון 338. **112.** חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים, וארד ונעמן בני בלע בן בנימין. וראה להלן ציון 461 ואילך, הרחבה בטעם שמשפחות ארד ונעמן נקראו על שמם אף שלא היו מיורדי מצרים. **113.** להלן פסוק כד. **114.** וזה מה שנאמר (שמות ו, יד) "אלה ראשי בית אבותם", ולא נאמר 'אלה משפחותם', כי מעת שפרו ורבו במצרים העמידו להם ראשי משפחות להתייחס אליהם. **115.** להלן פסוק כג. **116.** להלן פסוקים ל-לב. **117.** ראה בכור שור, ספר הג"ן ור"ח פלטיאל לעיל פסוק א שכתבו, שלא כל בני השבטים עלו למשפחות, כי יש מהם שלא היו להם בנים רבים ונקראו על שם אחיהם שהיו משפחה רבה ונטמעו בהם ולא היה להם שם, כגון בבני שמעון שלא נמנו משפחות אוהד ויכין וצוחר, וגם בבני אשר לא מנה משפחת ישוה ונטמעו בבני ישוי. **118.** ושאר משפחות בני מנשה הן צאצאי מכיר. **119.** יז, א. **120.** ראה רש"י להלן פסוק כד שפירש כן לענין נכדי השבטים. **121.** העמק דבר. **122.** כאמור להלן פסוק ח. אולם ראה להלן ציון 134 ואילך, שיש אומרים שגם און בן פלת הוא בנו של פלוא. **123.** להלן פסוק ט. **124.** בראשית לה, כב; מט, ד; דה"י א ה, א. **125.** לעיל כה, ו; יד. **126.** כמו שכתוב (שופטים ה, יח) "זבולון עם חרף נפשו למות". **127.** בראשית כט, ל. **128.** שם, לג. **129.** שפתי כהן. ואלשיך וכלי יקר לעיל פסוק א פירשו, שהוסיף שם 'יה' בשלושה שבטים אלו, מפני שהיו

וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא־דָתָן וַאֲבִירָם קְרִיאֵי קרואי כתיב **הָעֵדָה**

אַרְבְּעִין וּתְלָתָא אַלְפִין וּשְׁבַע מְאָה וּתְלָתִין: ח וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב: ט וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל וְדָתָן וַאֲבִירָם הוּא דָתָן וַאֲבִירָם מְעַרְעֵי

אוצר מפרשי התורה

וַיִּהְיוּ פְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים במפקד שנעשה בשנה השניה שיצאו ממצרים, היו בני ראובן שישה וארבעים אלף וחמש מאות[130], ועתה נחסרו ממניינם אלפיים שבע מאות ושבעים, אף שבאופן טבעי היו צריכים להתרבות אחר שלושים ושמונה שנים. ובטעם החסרון כתב אברבנאל, שמשבט ראובן מתו רוב עדת קרח והמתים במגיפה במחתות, שהיו כחמישה עשר אלף איש[131].

(ח) וּבְנֵי פַלּוּא אֱלִיאָב כתב הרמב"ן[132], שדרך הכתוב כשמדבר בייחוסי הרבים יאמר יחיד בלשון רבים, ולכן אף שאליאב היה בנו היחיד של פלוא, קראו 'בני' בלשון רבים[133]. ויש מהראשונים שכתבו, ש'פלת' המוזכר לעיל[134] שבנו 'און' היה מראשי עדת קרח, הוא 'פלוא' המוזכר כאן[135], ולכן אמר הכתוב 'ובני' לשון רבים, שהיה לפלוא בן נוסף מלבד אליאב[136]. והזכיר הכתוב כאן רק את אליאב מפני שרצה להזכיר את ענין דתן ואבירם[137] שהיו בני אליאב[138]. והאלשיך כתב, שקראו בלשון רבים, מפני שבן כשר אף שהוא אחד, נחשב לאביו כבנים רבים[139].

(ט) וּבְנֵי אֱלִיאָב נְמוּאֵל יש שפירש, ש'נמואל' הוא און בן פלת המוזכר במחלוקת קרח[140].

הוּא דָתָן וַאֲבִירָם יש שכתב, שאמר 'הוא' ולא 'הם', כדי לכוללם כאחד שהיו שווים ברשעותם ובפורענותם[141].

והאלשיך פירש, שבנים שאינם הגונים אף אם הם רבים, ייחשבו אצל האב כמו אחד[142].

הוּא דָתָן וַאֲבִירָם קְרִיאֵי הָעֵדָה אֲשֶׁר הִצּוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בַּעֲדַת קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל ה' הטעם שהזכיר כאן הכתוב את חטאם של דתן ואבירם. כתב הרמב"ן, שבא הכתוב להודיע שנשארה כל הירושה ממשפחת הפלואי לנמואל לבדו, כי דתן ואבירם וכל אשר להם נבלעו[143]. ובאופן אחר פירש, שבא הכתוב לומר שהם איבדו לגמרי את נחלתם בארץ[144] אף שהיו מיוצאי מצרים וראויים לנחלה[145]. ואברבנאל כתב, שהזכיר הכתוב ענין דתן ואבירם ומעשה קרח, כדי להודיע מדוע נחסרו שבט ראובן ממניינם לעומת המנין הקודם[146]. ויש שכתב, שאגב שהזכיר אותם הזכיר רשעותם, כי יחפוץ ה' לפרסם את הרשעים שהם סיבה לרֶשַׁע שנעשה, ובא הכתוב לומר שהם היו הסיבה לכל מעשה קרח[147].

קְרִיאֵי הָעֵדָה לעיל[148] אחר שמנה הכתוב את שמות נשיאי ישראל, נאמר "אלה קרואי העדה"[149], ופירש רש"י שם, שהם הנקראים לכל דבר חשיבות שבעדה[150]. וראה אונקלוס, שבשני המקומות תרגם שהוא לשון קריאה[151]. ויש שפירשו, שלגבי הנשיאים נאמר 'קרואי העדה'[152] מפני שאחרים קראו אותם והם לא קראו את עצמם, מה שאין כן כאן אצל דתן ואבירם נאמר 'קריאי העדה'[153], מפני שהם קראו את עצמם ולא אחרים קראו אותם[154].

צריכים לשני עדים שהם כשרים ואמותיהם לא זנו במצרים יותר משאר השבטים, כי ראובן נכשל במעשה בלהה, ושמעון יצא ממנו זמרי, וזבולון "לחוף ימים ישכון" (בראשית מט, יג), ואמרו בכתובות סא, א שעונת הספנים אחת לשישה חודשים, ויש לחוש מאחר שיורדי הים באניות פרושים מנשותיהם שמא על ידי זה יבואו לידי זנות, על כן חתם שם 'יה' על שלושתם לומר שכולם זרע ברך ה' וגדורים מעריות לשעבר ולהבא יותר מכל אומה ולשון. וראה זבח השלמים שהביא את המדרש (במ"ר נשא יג) שבשמות ו, יד-כה כשפירט הכתוב את בני לוי, הזכיר ופירט גם את השבטים ראובן ושמעון ולא הזכיר את שאר השבטים, מכיון שהם שמרו על יחוסיהם במצרים יותר מכל השבטים, או מפני שהם לא עבדו עבודה זרה, ולפי זה כתב שניתן לפרש שזהו הטעם שאצל ראובן ושמעון ייחד ה' שמו עליהם. **130.** לעיל א, כא. **131.** לעיל טז, לה; יז, יד. **132.** בראשית מו, ז ע"פ ב"ב קמג, ב. וכן הוא במסורה בראשית שם. **133.** וכמו שנאמר (בראשית מו, כג) "ובני דן חושים". וראה בכור שור בראשית א, כו שכתב, שדרך המקרא בהרבה מקומות לומר ליחיד לשון רבים ולרבים לשון יחיד, לזכר לשון נקבה ולנקבה לשון זכר, והביא דוגמאות רבות לכך. וכ"כ בקצרה ראב"ע בראשית מו, כג בפירושו השני, רבינו מיוחס. **134.** טז, א. **135.** חזקוני לעיל שם. וכן הובא בתוס' השלם בראשית מו, ט. וכתב אברבנאל בתחילת פרשת קרח, שהיו לו שני שמות, 'פלת' ו'פלוא'. ובטעמא דקרא לעיל טז, א כתב, שיתכן שאחר שאון עשה תשובה שינו את שמו לאון בן 'פלת', דהיינו שנעשו לו פלאות שניצל מחטא המחלוקת כמו שאמרו בסנהדרין קט, ב. וראה עוד טעמי מסורת המקרא לר"י החסיד ופענח רוא. **136.** ר"ש בן חפני בראשית מו, טו. וזה שלא כדברי הגמרא (ב"ב קמג, ב) שהביא רמב"ן, שהוכיחו מהכתוב כאן "ובני פלוא אליאב", שאדם קורא לבן יחיד בלשון רבים. וראה לעיל טז, א שיש מהראשונים שדחו פירוש זה, שהרי נזכר בפסוק לפנינו רק אליאב ולא און. וראה עוד פתרון תורה לפרשת קרח. **137.** להלן פסוקים ט-י. **138.** מלבי"ם. **139.** וראה עוד חידושין על התורה לרבינו תם בראשית מו, כג. **140.** לעיל טז, א. מאור האפלה שם. וביאר, שנקרא שם 'און', מפני שבא עם דתן ואבירם באנינות, דהיינו בתלונה וצער, ונקרא 'בן פלת' מפני שאשתו פלטתו מן המחלוקת כמובא בסנהדרין קט, ב. ובלקח טוב לעיל שם הובא, שנקרא 'און' מפני שאחר שעשה תשובה ישב באנינות עד שמת. **141.** שבטי יה. **142.** לעומת 'אליאב' לעיל פסוק ח, שנקרא בלשון רבים 'בני' אף שהיה בן יחיד, משום שהיה כשר וצדיק, ראה לעיל ציון 139. **143.** כאמור לעיל טז, כג-לג. **144.** כמו שאמרו בב"ב קיח, ב, מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ. **145.** שלא כמו בפירוש הראשון שהיתה להם נחלה אלא שנמואל ירש את נחלתם, לפירוש זה איבדו לגמרי נחלה בארץ. **146.** ראה דבריו לעיל ציון 131. **147.** אור החיים. והוסיף, שיתכן שלא רק את כל העדה הם החטיאו אלא אף את קרח עצמו הם אלו שהחטיאו. **148.** א, טז. **149.** שם הכתיב הוא 'קריאי' והקרי הוא 'קרואי', לעומת כאן שהכתיב הוא 'קרואי' והקרי הוא 'קריאי'. **150.** וכעי"ז פירש ראב"ע שם, שהעדה לא יעשו דבר עד שיקראום. וראה שם לעיל פירושים נוספים. **151.** וכן תרגם יב"ע בשני המקומות. ואף שכאן הקרי הוא 'קריאי' ושם הוא 'קרואי' לא חילקו בפירוש הענין. **152.** בקרי, אבל הכתיב 'קריאי'. **153.** בקרי, אבל הכתיב 'קרואי'. **154.** מדרש

אֲשֶׁר הִצּוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן בַּעֲדַת־קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה: י וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת־קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתָיִם

רש״י

(ט) **אשר הצו.** מת יסרמל **על משה: בהצותם.** מת העס **על ה׳: הצו.** הְשִׁיתוּ מת יסרמל לריב על משה, לשון הפעילו:

כְּנִשְׁתָּא דְּאִתְכְּנָשׁוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בְּכְנִשְׁתָּא דְּקָרַח בְּאִתְכַּנּוֹשֵׁיהוֹן עַל יְיָ: י וּפְתָחַת אַרְעָא יַת פּוּמַהּ וּבְלָעַת יַתְהוֹן וְיַת קָרַח בְּמוֹתָא דְּכְנִשְׁתָּא כַּד אֲכָלַת

אוצר מפרשי התורה

אֲשֶׁר הִצּוּ יש מהראשונים שפירשו, ש׳הצו׳ משורש ׳נצה׳ אלא שהנו״ן מובלע, והוא לשון ריב כמו שנאמר[155] ״כי ינצו אנשים יחדיו״[156]. ואונקלוס ורס״ג פירשו, ש׳הצו׳ לשון התכנסות והתאספות[157].

אֲשֶׁר הִצּוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן בַּעֲדַת קֹרַח בְּהַצֹּתָם עַל ה׳ פירש רש״י, ׳הצו׳ לשון הפעיל, ופירושו שהשיאו והמרידו את ישראל[158] לריב עם משה, וכן הסיתו והמרידו את העם לריב עם ה׳[159]. ולדעת אונקלוס ורס״ג[160] הפירוש הוא, שקיבצו ואספו את העם על משה ואהרן ועל ה׳[161]. וכתב הרלב״ג, שלמדנו בזה שהם היו במריבה ובמחלוקת זו התחלה ושורש יותר מקרח[162]. ויש שביאר בכוונת הכתוב, שבפני העדה הצו דתן ואבירם על משה ועל אהרן, אבל באמת הצותם היה על ה׳[163].

בְּהַצֹּתָם עַל ה׳ מי היצה על ה׳, דתן ואבירם או עדת קרח. רש״י פירש, שאף זה מוסב על דתן ואבירם, שמלבד שהיצו על משה ואהרן היצו אף על ה׳. ואף בגמרא מבואר[164], שהכוונה לדתן ואבירם, אלא שאין הכוונה למריבה נוספת שעשו עם ה׳, אלא הוא הסבר על חומרת המריבה עם משה, ודרשו מכאן שכל החולק על רבו כחולק על השכינה. והאלשיך כתב, שעיקר רצונם היה להצות על ה׳ ואגב כך היצו גם על משה ואהרן, ופירוש הכתוב הוא, אשר היצו על משה ואהרן בדרך אגב בזמן שהיצו על ה׳. אך יש שפירש ״בהצותם על ה׳״ שהכוונה לעדת קרח, ופירש את הכתוב באופן זה, שדתן ואבירם היצו על משה ואהרן, והיה זה בזמן שעדת קרח היצו על ה׳[165]. ויש שביאר כעין זה, שדתן ואבירם לא ביקשו להקטיר קטורת אלא היו שונאי משה ואהרן, והיצו עליהם מחלוקת גדולה במה שמשכו אחריהם מאתים וחמישים איש גדולי הדור וצדיקים שהאמינו במשה ותורתו ולא היה בלבם עליו כלום, רק היו מתאוים להקטיר לפני ה׳ להשיג מזה אהבת ה׳, ואותם מאתים וחמישים איש היצו על ה׳ שהרחיקם מעבודתו, שהרי המשכן היה גדור הרבה על ידי הלויים ומשה ואהרן, עד שנמשכו אחר דתן ואבירם והיצו גם הם על משה ואהרן כדי לפרוץ הגדר[166].

(י) וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת קֹרַח בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ מצינו דעות שונות בחז״ל ובראשונים כיצד היתה מיתתו של קרח, האם נבלע באדמה או נשרף באש, או שמת בדרך אחרת. דעת רבי יוחנן[167], שקרח לא היה מן הבלועים ולא מן השרופים[168], לא מן הבלועים שהרי נאמר[169] ״ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם[170] ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח״, אבל לא את קרח עצמו, וגם מן השרופים לא היה, שהרי נאמר כאן ״באכול האש את חמישים ומאתים איש״, ולא את קרח[171]. לעומת זאת בברייתא אמרו[172], שקרח היה גם מן השרופים וגם מן הבלועים, דהיינו שנשרפה נשמתו וגופו נשאר קיים, ואחר כך התגלגל עד מקום הבלועים ונבלע שם[173], שהרי נאמר כאן ״ותבלע אותם ואת קרח״, ואם כן מבואר שנבלע באדמה, וגם מן השרופים היה, שהרי נאמר[174] ״ואש יצאה

הגדול לעיל א, טז. וכעי״ז במאור האפלה שם, והוסיף, שלגבי נשיאי ישראל הכתיב ׳קריאי׳ מכיון שהשפילו עצמם, והקרי ׳קרואי׳ מפני שהגביהם הקב״ה, ולגבי דתן ואבירם להיפך, הגביהו עצמם ולכן הכתיב ׳קרואי׳ והמעיטם הקב״ה ולכן הקרי ׳קריאי׳. ור״ח פלטיאל לעיל שם כתב, שכשהכתוב עוסק בנשיאי ישראל ראשי העדה, הכתיב ׳קריאי׳ והקרי ׳קרואי׳, דהיינו שהוסיפו את האות יו״ד מפני שקיימו י׳ דיברות, וכשעוסקים בדתן ואבירם הרשעים הכתיב ׳קרואי׳ והקרי ׳קריאי׳, שנגרעה מהם האות יו״ד מפני שלא קיימו י׳ דיברות. **155.** דברים כה, יא. **156.** ראב״ע, רבינו מיוחס, ספרי השרשים לר״י אבן ג׳נאח ולרד״ק שרש נצה. וכן מבואר ברש״י. וכ״כ מחברת מנחם במילים האחדיים אות צ אלא שלדבריו רק הצד״י שורשית. **157.** כמו שנאמר לעיל טז, ג בענין קרח ״ויקהלו על משה ואהרן״. וראה הערת המהדיר לרס״ג (הרב קאפח), שרס״ג פירש תיבת ׳הצו׳ כמו ׳חצו׳, והוא לשון קיבוץ ואסיפה כמו שפירש במשלי ל, כז את הנאמר שם ״ויצא חוצץ כולו״, שהכוונה שיתקבצו כולם לכת אחת. אמנם ראה במחברת מנחם תחילת אות ה״א, שהביא שהרס״ג בפתרוניו מנה את ׳הצו׳ באותיות ששורשן ה״א. **158.** שאין לומר שהם עצמם רבו ומרדו עם משה, שאם כן היה צריך לכתוב ׳נצו׳. ספר הזכרון. **159.** וראה רא״ם, גור אריה ומהרי״ק, שביארו מדוע בתחילה כתב רש״י ׳ישראל׳ ולבסוף כתב ׳העם׳. **160.** שפירשו ש׳הצו׳ הוא לשון התכנסות ואסיפה, ראה לעיל בסמוך. **161.** כמו שנאמר לעיל טז, ג בענין קרח ״ויקהלו על משה ואהרן״. **162.** ולכן נאמר להלן פסוק י ״ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת קרח״, קודם ׳אותם׳ ואחר כך ׳את קרח׳. וראה לעיל טז, כה שיש שביאר שזהו הטעם שמשה הלך תחילה אל אהליהם של דתן ואבירם והתרה בהם. **163.** מרגניתא דר״ב לעיל יז, ו. **164.** סנהדרין קי, א. **165.** חתם סופר. והוסיף, שמגמתה של עדת קרח היתה להתלונן על ה׳ כמבואר לעיל טז, יא, אלא שדתן ואבירם יעצו להם שתחילה יקומו על משה ואהרן וישפילום כדי שהעם לא ישמע להם, ועל ידי כך יצליחו להתלונן על ה׳. **166.** העמק דבר. **167.** סנהדרין קי, א. **168.** אלא מת במגיפה שהיתה אחר כך בעם, כמובא לעיל יז, יא-טו, ראה להלן הערה 171. **169.** לעיל טז, לב. **170.** הם דתן ואבירם. **171.** ואף שנאמר כאן ״ותבלע אותם ואת קרח״, רבי יוחנן מפרש ש״ואת קרח״ נסוב על האמור לאחריו ״במות העדה״, כלומר שקרח מת במגיפה. רש״י סנהדרין שם ד״ה מן הבלועים. **172.** סנהדרין שם. **173.** רש״י סנהדרין שם ד״ה מן הבלועים, ע״פ מדרש אגדה לעיל טז, לב. ובבמ״ר יח, יט אמרו, שליהטה אותו האש תחילה לעיני כל השרופים שבידם היתה המחתה והקטורת בה, וקיפלתו האש ככדור והאש מגלגלת בו עד שהביאה אותו לפי הארץ עם הבלועים. **174.** לעיל טז, לה.

אִישׁ וַיִּהְיוּ לְנֵס: יא **וּבְנֵי־קֹרַח לֹא־מֵתוּ:** ס יב **בְּנֵי**

אֵשָׁתָא יַת מָאתָן וְחַמְשִׁין גַּבְרָא וַהֲווֹ לְאָת:
יא וּבְנֵי קֹרַח לָא מִיתוּ: יב בְּנֵי שִׁמְעוֹן

רש״י

(י) **ויהיו לנס.** לאות ולזכרון, למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק עוד על הכהונה: (יא) **ובני קרח לא מתו.** הם היו בעצה תחלה, ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם, לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם (ראה סנהדרין קי.):

אוצר מפרשי התורה

מאת ה׳ ותאכל את החמישים ומאתים איש מקריבי הקטורת״ וקרח היה ביניהם[175]. והטעם שקרח נידון בשתי מיתות אלו, אמרו במדרש[176], שאילו היה נשרף ולא נבלע היו הבלועים מתרעמים, שהוא הביא עליהם את כל הפורענות הזו והם נבלעים והוא ניצול, ואילו היה נבלע ולא נשרף היו השרופים מתרעמים, שהוא הביא עליהם את הפורענות הזו והם נשרפים והוא ניצול. וכן כתב רבינו בחיי, שהיה קרח מן הבלועים ומן השרופים, וביאר, שלכן נכתב כאן ״ואת קרח״ בין ״ותבלע אותם״ לבין ״במות העדה באכול האש״, להורות שנענש גם בזה וגם בזה. אולם הראב״ע כתב[177], שקרח היה מן השרופים ולא מן הבלועים, ואף שנאמר כאן ״ותבלע אותם ואת קרח״, התיבות ״ואת קרח״ אינן מוסבות על ״ותבלע אותם״, אלא על המשך הפסוק ״במות העדה באכול האש״[178]. ובדומה לזה כתב הבכור שור[179], שקרח היה מן השרופים ולא מן הבלועים, ומה שנאמר כאן ״ותבלע אותם ואת קרח״, אין הכוונה שקרח עצמו נבלע, אלא מכיון שנבלע אהלו וכל אשר לו[180], כלל אותו הכתוב כאן בכלל הנבלעים, או שלשון ׳בליעה׳ אינה דוקא שנבלע באדמה, אלא אף מיתה סתם נקראת בליעה[181]. באופן נוסף ביאר רבינו בחיי[182], שהיה קרח מן הבלועים ולא מן השרופים, כמו שנאמר כאן ״ותבלע אותם ואת קרח״[183].

אֹתָם וְאֶת קֹרַח משמע שבתחילה בלעה האדמה אותם ואחר כך נענש קרח, וביאר הרלב״ג, מפני שדתן ואבירם הם שהתחילו במריבה עם משה, והם הסיתו והמרידו את ישראל יותר מאשר קרח[184].

וַתִּבְלַע אֹתָם... בְּמוֹת הָעֵדָה בַּאֲכֹל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם אִישׁ דהיינו, נבלעו באדמה כאשר מתו עדת הרשעים, וכאשר אכלה האש את החמישים ומאתים מקטירי הקטורת[185]. ויש שפירש, ש״במות העדה״ הכוונה לנגף שהיה בעם[186], שמתו ארבעה עשר אלף ושבע מאות איש למחרת הבליעה והשריפה[187], ואמנם קרח נשרף יחד עם מאתים וחמישים איש, אך לא נבלע בארץ עד יום המחרת בזמן הכעס של הנגף שהיה בעם[188], ופתיחת פיה של הארץ עדיין לא נסתם[189].

וַיִּהְיוּ לְנֵס פירש רש״י, לאות ולזכרון[190], למען אשר לא יקרב איש זר לחלוק עוד על הכהונה[191]. וכתב בעל הטורים, שהיה זה על ידי המחתות שנעשו ציפוי למזבח לזכרון לבני ישראל[192]. וביאר הרא״ם, ש׳נס׳ מורה על הדבר הגבוה[193], וגם האות והזכרון נראה ונודע לכל[194]. עוד יש שפירש, ש׳נס׳ הוא מלשון דבר גבוה, אלא שהכוונה לחוטאים, שנעשו לגבוהים במעלה על ידי שעשה להם שם טוב כשנתן את המחתות ציפוי למזבח[195]. ויב״ע פירש, ש׳נס׳ הוא מלשון נסיון ובחינה. דהיינו שעשה משה נסיון ואמר[196] ״אם כמות כל האדם ימותון אלה וגו׳ לא ה׳ שלחני, ואם בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם וגו׳ וידעתם כי ניאצו האנשים האלה את ה׳״[197]. אולם יש שפירש ׳נס׳, שנעשה להם דבר שלא כדרך הטבע, ופירוש הכתוב הוא שהיו שם שלושה מיני עונשים, ״במות העדה״ היא המגיפה, ״באכול האש״ היא השריפה, ובליעת האדמה שהיא בריאה חדשה כבריאת יש מאין, וזה נעשה כדי להגדיל את הנס ולחזק את האמונה, וזהו ״ויהיו לנס״[198]. ויש שכתב, ש׳נס׳ הוא מלשון מנוסה ובריחה, וכמו שנאמר[199] ״וכל ישראל אשר סביבותיהם נסו לקולם כי אמרו פן תבלענו הארץ״[200].

(יא) וּבְנֵי קֹרַח כתב הראב״ע, שהזכיר הכתוב בענין מנין

175. וראה בהרחבה לעיל שם. 176. במ״ר יח, יט. 177. לעיל טז, לה. 178. וכן פירש ר״י חיון תהלים קו, יז את הכתוב שם ״תפתח ארץ ותבלע דתן ותכס על עדת אבירם״, ולא נזכר שם שגם קרח נבלע. וראה מחוקקי יהודה לעיל טז, לה שהעיר, שפירוש ראב״ע אינו עולה יפה עם טעמי המקרא. והערה זו היא גם על דברי רש״י בדעת רבי יוחנן לעיל הערה 171. 179. לעיל שם. 180. כאמור לעיל שם, לב. 181. כמו שנאמר (תהלים קכד, ג) ״אזי חיים בלעונו״. וכ״כ הדר זקנים לעיל שם, לה. 182. לעיל שם, לא. 183. וכ״כ משך חכמה לעיל שם, יח, ע״פ האמור כאן ״באכול האש את חמישים ומאתים איש״ ולא את קרח. ועי״ש שביאר טעם הדבר, מפני שהשרופים התכוונו לשם שמים וקרח התכוון למחלוקת כדתן ואבירם, ולכן נענש בבליעה עמהם ולא בשריפה עם מקריבי הקטורת. 184. ראה דבריו לעיל ציון 162. וכ״כ אלשיך. 185. יב״ע. וכן נראה ברס״ג. וביאר אלשיך, שבא הכתוב להראות חומר עונשם של דתן ואבירם שהם לא מתו במגיפה כמו שאר ישראל החוטאים אלא נבלעו באדמה, וראה שם בטעם הדבר. 186. כדברי רש״י לדעת רבי יוחנן, ראה לעיל הערה 171. 187. לעיל יז, יא-טו. 188. לדעת הברייתא לעיל ציון 172 שקרח היה גם מן השרופים וגם מן הבלועים.

189. העמק דבר. באופן נוסף כתב, שתחילה נקבר באדמה על ידי שפתחה את פיה, ולמחרת בשעת מות העדה עפרו נבלע בעמק השאול. וראה הערת המהדיר (מהדו׳ הרב קופרמן), שלדבריו ״במות העדה״ מוסב רק על קרח ולא על דתן ואבירם. 190. וכ״כ אונקלוס, ראב״ע, רבינו מיוחס, רבינו בחיי. 191. וכ״כ רלב״ג. 192. כמו שנאמר לעיל יז, ד-ה ״ויקח אלעזר הכהן את מחתות הנחושת אשר הקריבו השרופים וירקעום ציפוי למזבח, זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטורת לפני ה׳ ולא יהיה כקרח וכעדתו״. וכן ביאר בקצרה ראב״ע. 193. כמו שנאמר (ישעיה ל, יז) ״וכנס על הגבעה״, וכן (שם ה, כו) ״ונשא נס לגויים״. 194. והוסיף גור אריה, שאם ׳נס׳ פירושו כמו נסים ונפלאות, מדוע נאמר ״ויהיו לנס״, היה צריך לכתוב שנס נעשה בהם, אלא הפירוש הוא לאות ולזכרון לדורות הבאים אחריהם שיהיו זוכרים אותם, ולפיכך הם עצמם היו לנס. 195. העמק דבר. 196. לעיל טז, כט-ל. 197. ספר ינחנו על התרגומים. 198. מלבי״ם. 199. לעיל טז, לד. 200. מדרש אגדה. וכ״כ חתם סופר. ובמדרש תהלים א, טו הובא, ש״ויהיו לנס״ פירושו שהיו כתורן של ספינה, והכוונה לבני קרח שלא מתו, כאמור בפסוק הבא, שבשעה

• אוצר מפרשי התורה •

בני ראובן את בני קרח, אף שהיו לויים, מפני שבא להודיע שרעת דתן ואבירם קשה מרעת קרח, שבני דתן ואבירם גדולים וקטנים מתו[201], אבל בני קרח לא מתו[202]. ואברבנאל כתב, שאחר שהזכיר שדתן ואבירם וקרח וכל עדתו נבלעו ומתו, הוצרך לומר שלא כולם מתו, אלא בני קרח ניצלו. ויש שכתב, שהביא הכתוב ענין זה שבני קרח לא מתו, כדי שלא תקשה למה נענשו דתן ואבירם כל כך הרי היו כאנוסים, מפני שהיו שכניו של קרח ונמשכו אחריו, לכן אמר, הרי בני קרח ודאי היו שכנים ומכל מקום לא נמשכו אחריו, אם כן גם דתן ואבירם היו יכולים לעשות כן. עוד פירש, שהרי פרשה זו נאמרה לענין הנחלות, ובא לומר שמדתן ואבירם לא נשאר כלום ולא נטלו נחלה, וכדי שלא תקשה אם כן למה להלן[203] בבני לוי מנה את משפחת הקרחי, לכן הקדים שבני קרח עשו תשובה ולא מתו[204].

וּבְנֵי קֹרַח לֹא מֵתוּ הקשו הראשונים, שלעיל[205] נאמר "ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח", ומשמע שגם בני קרח נבלעו באדמה[206]. וכתב הבכור שור, ש"כל האדם" הכוונה לעבדיו ושפחותיו[207]. ויש שכתב, שהכוונה שם לבנים הקטנים, ומה שנאמר כאן "בני קרח לא מתו" הכוונה לבנים הגדולים, אסיר ואלקנה ואביאסף[208], שכבר יצאו מרשותו[209]. והספורנו פירש[210], ש"כל האדם אשר לקרח" הכוונה לכל הנמשכים אחריו במחלוקתו, אבל בניו שלא נמשכו אחריו לא מתו.

לֹא מֵתוּ פירש יב"ע, לא נבלעו, והוסיף, שלא מתו בכל שלושת סוגי המיתות שמתו עדת קרח והמצטרפים אליהם, דהיינו לא במגיפה, לא בשריפה ולא בבליעת הארץ. אמנם בגמרא אמרו[211], שמקום נתבצר להם בגיהנום וישבו עליו ואמרו שירה[212]. ופירש רש"י[213], 'נתבצר', מלשון עיר בצורה[214], דהיינו שהתקין להם הקב"ה מקום גבוה שלא העמיקו כל כך בגיהנום, ולכן לא מתו[215]. וביאר רבינו בחיי, שמקום הבליעה שהוא מקום המשפט נקרא גיהנום, או שהכוונה לגיהנום ממש, שהתקרב לשם פתחה של גיהנום הקבוע בארץ[216]. אך הראב"ע כתב, שמהכתובים מוכח שלא מתו, ששמואל ובניו ובני בניו שהם המשוררים, הם הנקראים 'הקרחים'[217], וגם להלן[218] נאמר "משפחת הקרחי". וכתב הרא"ם, שאמנם בתחילה נבלעו יחד עם כולם, אך הואיל ונתבצר להם שם מקום יצאו לאחר מכן על פני הארץ[219]. אמנם הרשב"א פירש[220], שגם לדעת חז"ל בני קרח לא נבלעו, ומה שאמרו "מקום נתבצר להם בגיהנום", הכוונה שמקום הבליעה של קרח ועדתו נקרא 'גיהנום' שלהם, וכשנבקעה הארץ נתבצר להם מקום שם שישבו עליו ולא נבלעו, כמו שיקרה לפעמים במקומות המתבקעים שישאר קצת מקום שלא יתבקע וינצלו בו אנשים, ובני קרח היו ראויים להיבלע גם הם, אלא שעשו תשובה ונעשה להם נס ונשאר קצת מקום תחתיהם בתוך הבקע שלא נפל, ועמדו עליו[221].

מתי בני קרח הלכו אחר משה. כתב רש"י, שהם היו בעצה תחילה, ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם[222]. אולם יב"ע כתב, שבני קרח לא היו בעצתו של אביהם, והלכו מתחילה אחרי תלמודו של משה[223].

שהאדמה פתחה את פיה נקרע כל מקום סביבותיהם, ואותו מקום שהיו עומדים לא נקרע, ונמצא שעמדו שם כתורן של ספינה. **201.** כמו שנאמר לעיל טז, לב "ותבלע אותם ואת בתיהם", ותרגם אונקלוס, ואת אנשי בתיהם. **202.** וכ"כ חזקוני. וראה רלב"ג לעיל ציון 162. וראה עוד לעיל טז, כה. **203.** פסוק נח. **204.** טעמא דקרא בשם אביו. **205.** טז, לב. **206.** וראה להלן ציון 211 שבחז"ל מבואר שמה שכתוב "ובני קרח לא מתו" אין הכוונה שלא נבלעו. **207.** וכ"כ רמב"ן, ראה להלן הערה 209. **208.** המוזכרים בשמות ו, כד. וראה לקח טוב. **209.** מאור האפלה. וכ"כ חזקוני לעיל טז, לב, שהכוונה לנשים ולטף, ורק בניו הגדולים כבר היו מחולקים ממנו ולא הצטרפו עמו במחלוקת ולא מתו. אך רמב"ן שם כתב, שלא היו לו בנים ובנות קטנים, כי לא הזכיר הכתוב בקרח טף, אלא קרח קנה לו עבדים ושפחות ובני בית היו לו, מצריים וכושיים וכנעניים קנין כספו, ונענשו בכלל הרכוש שלו שהוא לקה בגופו ובממונו, ואולי גם מישראל היו בביתו גרים ותושבים, ונמשכו אחר עצתו ונענשו. **210.** לעיל שם. **211.** סנהדרין קי, א; מגילה יד, א. וכן בתנחומא קרח יא; במ"ר יח, כ. **212.** וכתב מהרש"א ח"א סנהדרין שם, שחז"ל למדו זאת מסתירת הכתובים, שלעיל טז, לב נאמר "ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח", ומשמע אף בני קרח, וכאן נאמר שבני קרח לא מתו. וראה יישובים נוספים לעיל בסמוך. **213.** סנהדרין שם ד"ה נתבצר. **214.** כמו שנאמר (ישעיה כז, י) "כי עיר בצורה". **215.** וביאר גור אריה, שמכך שנאמר "ובני קרח לא מתו" ולא 'ובני קרח חיו', משמע שאמנם לא מתו אבל חיים גם לא היו להם, דהיינו שנתבצר להם מקום גבוה בגיהנום וישבו שם. והטעם, מפני שהרהרו תשובה בלבם, אך לא עשו תשובה גמורה. **216.** וכ"כ רס"ג, ששקעו אך לא מתו. **217.** כמו שנאמר בדה"י א ח, יח-כב. **218.** פסוק נח. **219.** ובמדרש תהלים מה, ה-ו אמרו, שנעשו נביאים. עי' בראי"ם שהבין בדעת רש"י שבני קרח לא יצאו לעולם ממקום הבליעה, אלא שלא מתו כמו קרח ועדתו, ולכן ביאר שאינו כן והביא ראיה מהמדרש. אמנם ברש"י לפנינו לא כתוב כן. וכ"כ רש"י תהלים מב, א על המזמור "למנצח משכיל לבני קרח", אסיר ואלקנה ואביאסף, הם היו תחילה בעצת אביהם, ובשעת המחלוקת פרשו, וכשנבלעו כל סביבותיהם ופתחה הארץ את פיה נשאר מקומם בתוך פי הארץ כענין שנאמר "ובני קרח לא מתו" ושם אמרו שירה ושם יסדו המזמורים הללו, ועלו משם ושרתה עליהם רוח הקודש ונתנבאו על הגליות ועל חורבן הבית ועל מלכות בית דוד. וראה בירושלמי ב"ב פ"ח ה"ב, שמבואר שקיבלו חלק בארץ. **220.** פירושי האגדות מגילה יד, א. **221.** וכן הובא במדרש תהלים א, טו. וכ"כ רלב"ג. **222.** וכן אמרו במדרש אגדה. עוד אמרו שם, שלכן נאמרה פרשה זו להודיעך כחה של תשובה. ובילקוט שמעוני קרח רמז תשנב אמרו, מה זכות היה בידם של בני קרח שינצלו, שבשעה שהיו יושבים אצל קרח אביהם רואים את משה וכובשים את פניהם בקרקע, אמרו אם נעמוד מפני משה רבינו אנו נוהגים בזיון באבינו וכבר נצטוינו על כבוד אב ואם, ואם לא נעמוד כבר כתוב מפני שיבה תקום, מוטב שנעמוד מפני משה רבינו אף על פי שאנו נוהגים בזיון באבינו, באותה שעה הרחישו את לבם בתשובה. וכן משמע באגרת הנחמה לרבי מימון אבי הרמב"ם (מהדו' מוסד הרב קוק, עמ' לט), שבתחילה היו עם אביהם ואח"כ עזבו אותו והלכו אחר משה. **223.** וכ"כ רלב"ג לעיל טז, כח. וכ"כ ראב"ע שמות ו, כג, שפירט שם שמות בני קרח כי צדיקים היו. וכן משמע ברמב"ן לעיל טז, לב, שכתב שהיו צדיקים וטובים וזכותם עמדה להם, וראה עוד דבריו להלן פסוק נח.

שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפְּחֹתָם לִנְמוּאֵל מִשְׁפַּחַת הַנְּמוּאֵלִי לְיָמִין מִשְׁפַּחַת הַיָּמִינִי לְיָכִין מִשְׁפַּחַת הַיָּכִינִי: יג לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי לְשָׁאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׁאוּלִי: יד אֵלֶּה

לְזַרְעֲיַתְהוֹן לִנְמוּאֵל זַרְעִית נְמוּאֵל לְיָמִין זַרְעִית יָמִין לְיָכִין זַרְעִית יָכִין: יג לְזֶרַח זַרְעִית זֶרַח לְשָׁאוּל זַרְעִית שָׁאוּל: יד אִלֵּין זַרְעֲיַת שִׁמְעוֹן

רש״י

(יג) **לזרח.** הוא זֹרַח (בראשית מו י), לשון זוהר. אבל משפחת אֹהַד (שם) בטלה, וכן חמש משבט בנימין, שהרי בעשרה בניס ירד למצרים וכאן לא מנה אלא חמשה (פסוקים לח-לט), וכן אֶנְבֹּן לגד (בראשית מו טז), הרי שבע משפחות. ומצאתי בגמרא ירושלמית (סוטה פ״א ה״י) שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל, ונתנו לב לחזור למצרים, וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה, שנאמר (דברים י ו) וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נָסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקָן מוֹסֵרָה שָׁם מֵת אַהֲרֹן, והלא בהר ההר מת, וממוסרה עד הר ההר שמונה מסעות יש למפרע, אלא שחזרו לאחוריהם ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם, והרגו מהם שבע משפחות, ומבני לוי נפלו ארבע משפחות, משפחת שִׁמְעִי וְעָזִיאֵלִי (לעיל ג כא, כז), ומבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הַקָּרְחִי (פסוק נח), והרביעית לא ידעתי מה היא. ורבי תנחומא (ה) דרש שמתו במגפה בדבר בלעם, אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני נראה שכל עשרים וארבעה אלף נפלו משבטו של שמעון:

אוצר מפרשי התורה

(יב) לִנְמוּאֵל כתבו הראשונים, ש׳נמואל׳ הוא ׳ימואל׳ המוזכר בין בני שמעון היורדים למצרים[224]. ויש שכתב, שמתו הרבה ממשפחת ימואל[225], ולפיכך שינו את שמם ל׳נמואל׳, ששינוי השם מבטל את הגזירה[226].

לְיָכִין בדברי הימים[227] לא הוזכרה משפחת ׳יכין׳, ולעומת זאת הוזכרה משפחת ׳יריב׳, וכתב רבינו מיוחס[228], שהיא אותה משפחה שהיו לה שני שמות[229], והוסיף, שנקראה ׳יריב׳ על שם המריבה שעשו עם משה במעשה עם כזבי.

(יג) לְזֶרַח כתב רש״י, שהוא ׳צוחר׳ האמור בין בני שמעון היורדים למצרים[230]. והטעם שנקרא ׳זרח׳, מפני ש׳צוחר׳ הוא כמו ׳צוהר׳[231], ו׳זרח׳ ו׳צוהר׳ שניהם מורים על אור[232], כמו שנאמר[233] ״צוהר תעשה לתיבה״, שיהיה זורח ומאיר לתיבה[234]. וביארו הרמב״ן[235] והרשב״א[236], שהמנהג בלשון הקודש לשנות השמות כשהטעם שווה, וכיון ש׳צוחר׳ הוא לשון נוגה ולובן, כמו שנאמר[237] ״וצמר צחר״, ו׳זרח׳ לשון נוגה, לפיכך לא הקפידה התורה בשמירת המילה כיון שנשמרה הכוונה, וכאן וכאן הוא לשון נוגה ואור[238]. והראב״ע כתב[239], שהיו לו שני שמות ׳צוחר׳ ו׳זרח׳. ויש שפירש, שמתו הרבה ממשפחת צוחר[240], ולפיכך שינו את שמם ל׳זרח׳, ששינוי השם מבטל את הגזירה[241]. ויש שכתב, שנקרא זרח מפני שמשפחת אחיו ׳אוהד׳ המוזכר ביורדי מצרים[242] לא הוזכרה כאן[243], ויתכן שלא נזכרה מפני שזמרי היה ממשפחה זו, ואחיו ׳צוחר׳ ראה חשכו וזרח וקם במקומו, ולכן קראו הכתוב ׳זרח׳, שזרח והאיר מה שהחשיך ׳אוהד׳[244].

אולם במדרש אמרו[245], שזרח אינו צוחר, ומשפחת צוחר היא אחת מכמה משפחות שנחסרו, ומתו כולם במגיפה שהיתה מחמת שחטאו בני שמעון עם בנות מואב[246]. ור״ש בן חפני כתב[247], שיתכן שצוחר מת אחרי כניסתו למצרים ולכן לא נמנה כאן. ויש מהראשונים שכתבו, ש׳זרח׳ אינו בנו של שמעון אלא בן בנו, וגדול היה, ולפיכך המשפחה קרויה על שמו ולא על שם אביו מבני שמעון[248].

לְשָׁאוּל כשפירט הכתוב[249] את שמות בני שמעון היורדים למצרים, נאמר ״ושאול בן הכנענית״, ופירש רש״י[250], ש׳הכנענית׳ היא דינה שנבעלה לשכם הכנעני[251], ונשאה שמעון כפי שהבטיח לה בשעה שהוציאה מביתו של שכם[252]. אולם יש מהראשונים שפירשו, שאין הכוונה לדינה אלא לאשה מבנות כנען[253]. ובגמרא אמרו[254], ששאול הוא זמרי בן סלוא[255], ונקרא ׳שאול׳ על שהשאיל

224. בראשית מו, י; שמות ו, טו. חזקוני, רבינו מיוחס, ספר הג״ן לעיל פסוק א, בכור שור לעיל פסוק ד. וכ״כ רד״ק דה״י א ד, כד והגר״א שם. והוסיף רד״ק, שבהרבה שמות בשפה העברית, בין שמות בני אדם ובין שמות ערים, אין הקפדה בחילוף אות אחת או שתים בשם, ולפעמים קוראים אותם בשני שמות שאינם דומים זה לזה וקורא אותם במקום אחד בשם האחד ובמקום אחר בשם האחר. ור״ש בן חפני בראשית שם כתב, שמצוי מאוד להחליף אות יו״ד באות נו״ן. וראה עוד נחלת שבעה סי׳ מו אות מ״ם ערך מואל, מה שכתב בזה. **225.** ראה להלן ציון 286 ואילך, שבמפקד זה נחסרו רבים משבט שמעון לעומת המפקד הקודם שהיה בשנה השניה לצאתם ממצרים. **226.** מלבי״ם. **227.** א ד, כד. **228.** להלן פסוק יג. **229.** וכ״כ בפירוש תלמיד רס״ג דה״י א ד, כד, מלבי״ם שם. **230.** בראשית מו, י; שמות ו, טו. וכ״כ ראב״ע שמות שם. **231.** שהרי האותיות חי״ת וה״א מתחלפות. **232.** רא״ם. **233.** בראשית ו, טז. **234.** לקח טוב. **235.** לעיל ב, יד; דברים ב, י. **236.** שו״ת הרשב״א ח״א סי׳ יב (מהדו׳ מוסד הרב קוק סי׳ יז). **237.** יחזקאל כז, יח. **238.** וכ״כ שכל טוב בראשית מו, י. **239.** שיטה אחרת בראשית י, טו. **240.** ראה להלן ציון 286 ואילך. **241.** מלבי״ם. **242.** בראשית מו, י; שמות ו, טו. **243.** כמו שכתב רש״י להלן ציון 258. **244.** שפתי כהן. **245.** תנחומא ה. **246.** ראה להלן ציון 274. **247.** בראשית מו, י. **248.** ספר הג״ן הדר זקנים ודעת זקנים לעיל פסוק א. אולם ראה דה״י א ד, כד, שמנו את זרח בכלל בני שמעון. **249.** בראשית מו, י; שמות ו, טו. **250.** בראשית שם, ע״פ ב״ר פ, יא. **251.** ולדעת רבנן בב״ר שם, הטעם שדינה נקראת ׳כנענית׳, מפני ששמעון קברה בארץ כנען. **252.** ראה אוצר מפרשי התורה בראשית שם הרחבה בענין זה, ואיך הותר לשמעון לשאת את אחותו. **253.** ראב״ע רד״ק וחזקוני בראשית שם, רמב״ן ורבינו בחיי בראשית לח, ב. **254.** סנהדרין פב, ב. **255.** שחטא עם המדינית כאמור

מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם: ס עֲשְׂרִין וּתְרֵין אַלְפִין וּמָאתָן: טו בְּנֵי גָד

אוצר מפרשי התורה

עצמו לעבודה זרה, ונקרא 'בן הכנענית' מכיון שעשה מעשה כנען[256].

(יד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי המשפחות שנחסרו מבני שמעון ומשאר השבטים. כתב רש"י[257], שמשפחתו של אוהד המוזכר בין בני שמעון היורדים למצרים[258], בטלה[259], וכן חמש משפחות משבט בנימין, שהרי בעשרה בנים ירד למצרים[260] וכאן לא מנה אלא חמש משפחות[261], וכן משפחת אצבון משבט גד[262], הרי שבע משפחות[263]. ובמדרש[264] לא מנו את אצבון משבט גד בין המשפחות שנחסרו, ולפיכך כתבו שנחסרו שש משפחות בלבד. ובמדרש תנחומא[265] מנו שתי משפחות משמעון, הן צוחר[266] ואוהד, שלוש מבנימין ואצבון משבט גד, הרי שש משפחות. ובירושלמי אמרו[267], שנחסרו שמונה משפחות, דהיינו, מלבד אוהד משמעון, וחמש מבנימין, ואצבון מגד, אף ישוה שהיה מבני אשר שירדו למצרים[268], לא הוזכר בפרשה זו[269] במשפחות שבט אשר[270].

הטעם שנחסרו משפחות אלו. כתב רש"י בשם הירושלמי[271], שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להילחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים, וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה[272], ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם, והרגו מהם שבע משפחות[273]. ובמדרש תנחומא אמרו[274], שהמשפחות החסרות מתו במגיפה מחמת החטא עם בנות מואב[275]. ובמדרש אגדה אמרו[276], שמשפחות אלו חסרו במצרים בשלושת ימי אפלה, מפני שהיו רשעים גמורים. אולם יש מהראשונים שכתבו, שהטעם שלא הוזכרו כמה מיורדי מצרים אינו מחמת שבני משפחתם מתו, אלא משום שלא העמידו משפחות[277], או מפני שיש מהמשפחות שלא היו להם בנים רבים ונטמעו באחיהם שהיתה להם משפחה גדולה, ולמשפחות הקטנות לא היה שם לעצמן[278]. וראה להלן[279] בטעם החסרון של כמה משפחות משבט לוי.

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי הטעם שלא נאמר בשבט שמעון 'לפקודיהם'. בכל השבטים המנויים להלן נאמר "אלה משפחות... לפקודיהם", מלבד שבט שמעון שלא הוזכר בו 'לפקודיהם'[280]. בטעם הדבר כתב ר"ח פלטיאל, ש'לפקודיהם' פירושו לפי ערך המנין הקודם[281], ויש מהשבטים שנחסרו קצת לפי ערך המנין הקודם כמו ראובן שמעון גד אפרים ונפתלי, ויש שהוסיפו קצת כמו יהודה יששכר זבולון בנימין דן ואשר, אבל שבט שמעון שנחסר יותר מכל השבטים, שהרי נחסרו ממנו שלושים ושבעה אלף ומאה, לא אמר בו כלל 'לפקודיהם'[282]. ומן האחרונים יש שביאר, ש'פקודיהם' הוא לשון שבח שנמנו כל אחד ואחד בנפרד, וכן היה בכל השבטים, אך בשבט שמעון מאחר שנשיא השבט זמרי בן סלוא חטא, והשבט עצמו היה שותף בחטא הזה, נמנו כולם יחד ולכן לא נאמר בו 'לפקודיהם'[283]. ויש שפירש, ש'פקודיהם' פירושו דבר המיוחד בהם, דהיינו שכל שבט ושבט קיבל תפקיד במלחמה לפי תכונותיו המיוחדות, אך שבט שמעון נהרסה פקודתם על ידי המגיפה ששלטה בהם, משום כך לא נכתב בהם 'לפקודיהם'[284].

הַשִּׁמְעֹנִי ראה לעיל[285] מה שנתבאר בענין הוספת האותיות ה"א ויו"ד לשמות כמה מהשבטים.

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַשִּׁמְעֹנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמָאתָיִם במפקד שנערך בשנה השניה לצאתם ממצרים מנו בני

לעיל כה, ו; כה, יד. ובאדרת אליהו דברים כט, יז כתב, שאין הכוונה כפשוטו ששאול הוא זמרי, אלא שלעיתים יש שורש שפורה בהמשכו ראש ולענה, וגם בשעה שאין שום חטא יש כבר שורש לחטא שצומח ממנו לעתיד, וכוונת חכמים לומר שהשורש שממנו צמח החטא של זמרי נתלה כבר בדור שלפניו בימי שאול בן הכנענית. **256.** וכ"כ יב"ע שמות ו, טו. והקשה אור החיים, לפירוש זה ששאול הוא זמרי, מדוע ייחס ה' את שמו על משפחתו הקרויה על שמו על ידי ה"א ויו"ד 'השאולי', והלא דרשו ביומא לח, ב על הפסוק (משלי י, ז) "שם רשעים ירקב" שאין לקרוא בשם אדם רשע. עי"ש מה שתירץ. וראה עוד בענין זה באוצר מפרשי התורה בראשית מו, י; שמות שם. **257.** לעיל פסוק יג. **258.** בראשית שם; שמות שם. **259.** שהרי להלן פסוקים יב-יג שנמנו משפחות בני שמעון לא הוזכרה משפחת אוהד. **260.** שנאמר (בראשית מו, כא) "ובני בנימין בלע ובכר ואשבל גרא ונעמן אחי וראש מופים וחופים וארד". **261.** בלע, אשבל, אחירם, שפופם וחופם, להלן פסוקים לח-לט. וראה להלן ציון 414, שאחירם הוא הקרוי 'אחי' ביורדי מצרים, ושפופם הוא הקרוי 'מופים'. **262.** שנאמר (בראשית מו, טז) "ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי", ואילו להלן פסוקים טו-טז לא נמנתה משפחת אצבון במשפחות בני גד. וראה להלן הערות 304, 306, ביאורי המפרשים כיצד מתיישבים דברי רש"י כאן עם מה שכתב להלן פסוק טז, שמשפחת 'אזני' הכתובה שם, היא 'אצבון'. ובספר הזכרון לעיל פסוק יג כתב, שיש טעות סופר ברש"י, וצריך לגרוס שנחסרה משפחת ישוה משבט אשר, במקום משפחת אצבון משבט גד. **263.** לדרכו של רש"י להלן פסוק כד, לא נקראו 'משפחות' אלא בניהם או נכדיהם של בני יעקב היורדים למצרים, וראה להלן ציון 114 שרמב"ן נחלק עליו בזה. **264.** במ"ר כא, ח. **265.** סי' ה. **266.** לא כמו שפירש רש"י לעיל ציון 230 שצוחר הוא זרח המוזכר לעיל פסוק יג. **267.** סוטה פ"א ה"י. **268.** בראשית מו, יז. **269.** להלן פסוקים מד-מו. **270.** קרבן העדה על ירושלמי שם. **271.** סוטה שם. **272.** שנאמר (דברים י, ו) "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", והלא בהר ההר מת, וממוסרה עד הר ההר יש שמונה מסעות למפרע, אלא שחזרו לאחוריהם. **273.** בירושלמי לפנינו נכתב שמונה משפחות, וראה לעיל בסמוך מי היא המשפחה הנוספת. **274.** סי' ה. **275.** ראה בשפתי כהן, שזמרי בן סלוא היה ממשפחת אוהד ולכן בטלה. והקשה רש"י על דברי המדרש, שלפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה לעומת המנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל עשרים וארבעה אלף שמתו במגיפה הם משבטו של שמעון. וראה להלן ציון 286 ואילך. **276.** סי' יב. **277.** בכור שור לעיל פסוקים א; ד, לקח טוב וחזקוני לעיל פסוק יג. **278.** ספר הג"ן דעת זקנים והדר זקנים לעיל פסוק א. ואברבנאל הביא את שתי הסברות. **279.** ציון 749 ואילך. **280.** ובשבט ראובן נאמר לעיל פסוק ז "ויהיו פקודיהם", וראה ר"ח פלטיאל מה שביאר בזה. **281.** שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים, לעיל בפרק ב. **282.** וראה ביתר הרחבה במלבי"ם להלן פסוק לד. **283.** רש"ר הירש. **284.** העמק דבר. **285.** ציון 124 ואילך.

טו בְּנֵי גָד לְמִשְׁפְּחֹתָם לִצְפוֹן מִשְׁפַּחַת הַצְּפוֹנִי לְחַגִּי
מִשְׁפַּחַת הַחַגִּי לְשׁוּנִי מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּנִי: טז לְאָזְנִי
מִשְׁפַּחַת הָאָזְנִי לְעֵרִי מִשְׁפַּחַת הָעֵרִי: יז לַאֲרוֹד
מִשְׁפַּחַת הָאֲרוֹדִי לְאַרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאַרְאֵלִי: יח אֵלֶּה
מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ

לְזַרְעֲיַתְהוֹן לִצְפוֹן זַרְעִית צְפוֹן לְחַגִּי
זַרְעִית חַגִּי לְשׁוּנִי זַרְעִית שׁוּנִי:
טז לְאָזְנִי זַרְעִית אָזְנִי לְעֵרִי זַרְעִית
עֵרִי: יז לַאֲרוֹד זַרְעִית אֲרוֹדִי
לְאַרְאֵלִי זַרְעִית אַרְאֵלִי: יח אִלֵּין
זַרְעֲיַת בְּנֵי גָד לְמִנְיָנֵיהוֹן אַרְבְּעִין

רש״י

(טז) **לאזני.** אומר אני שזו משפחת אֶנְכֹּן (בראשית מו טז), ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו:

אוצר מפרשי התורה

שמעון חמישים ותשעה אלף ושלוש מאות[286], ועתה מנו עשרים ושנים אלף ומאתים, נמצא שעתה חסרו ממנין זה שלושים ושבעה אלף ומאה, ובשאר השבטים לא מצאנו שנחסרו כל כך. וכתב רש״י[287], שהטעם שנחסרו מהם כל כך הרבה, מפני שכל עשרים וארבעה אלף שמתו במגיפה על חטא פעור ועל החטא עם בנות מואב[288] היו מבני שמעון[289]. והרלב״ג כתב, שהחסרון הגדול במניינם מלמדנו שמלבד המגיפה על חטא פעור והזנות, אף רוב התלונות שהיו לישראל במדבר ונענשו על כך במיתה היו מבני שמעון[290]. והרמב״ן כתב[291], שיתכן שנחסרו מהם כל כך הרבה מחמת כעסו של יעקב על שמעון ולוי[292].

(טו) בְּנֵי גָד אחר ראובן ושמעון מנה את גד, כיון שמנה כדרך סדר הדגלים[293], אלא שהתחיל מראובן כי הוא הבכור[294].

לִצְפוֹן הוא ׳צפיון׳ האמור בין בני גד היורדים למצרים[295].

(טז) לְאָזְנִי כתב רש״י, אומר אני שזו משפחת אצבון[296], ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו. ויש שכתב, ששינו את שם המשפחה מ׳אצבון׳ ל׳אזני׳ מפני שרוב המשפחה נחסרה[297], וקראוה ׳אזני׳ כלומר שנשאר רק אוזן מהמשפחה[298]. ויש שכתב, שמחמת שמתו חלק מהמשפחה שינו את שמה, ששינוי השם מבטל את הגזירה[299].

ור״ש בן חפני כתב[300], שיתכן שאצבון ואזני הם שני שמות של איש אחד. ובלקח טוב כתב, שלשמות ׳אצבון׳ ו׳אזני׳ יש אותה משמעות של האזנה, דהיינו ׳אצית׳ ו׳האזין׳[301]. ויש שכתב, של׳אצבון׳ ו׳אזני׳ יש אותה משמעות, ששניהם מורים על הידית שאוחזים בה את הכלי, ש׳אוזן הכלי׳ שאוחזים בו את הכלי, נקרא אף ׳בית הצביעה׳ מלשון ׳אצבע׳, שעושים לכלי בית אחיזה להכניס אצבעו בתוכו כשהוא שותה כדי שלא יכניס ידו לתוך הכלי[302].

אמנם לעיל[303] כתב רש״י, שמשפחת אצבון נהרגה על ידי בני לוי, ולדרך זו צריך לומר שאזני היא משפחה אחרת[304]. ויש שכתב, שמשפחת אצבון נחסרה רובה ונשארו רק מעטים, ולכן השתנה שמה ל׳אזני׳, ומשום שנחסרה רובה נחשב שנחסרה המשפחה[305]. ויש מהראשונים שכתבו, שאזני הוא מבניו או בני בניו של אצבון, וכיון שהיתה לו משפחה גדולה נקראת המשפחה על שמו[306].

(יח) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גָד חסרונה של משפחת אצבון ממשפחות שבט גד. כתב רש״י[307], שמשפחת אצבון משבט

286. לעיל א, כג. **287.** לעיל פסוק יג. **288.** לעיל כה, ט. **289.** וכ״כ חזקוני לעיל פסוק יג. וכתב באר יצחק שם, שהטעם שנחסרו דוקא משבט שמעון, מפני שהם התאמצו בחטא יותר משאר השבטים, כמו שמצינו אצל נשיאם זמרי וודאי שהם הלכו אחריו. אולם ראה לעיל ציון 274 שבתנחומא אמרו שמשבטים נוספים נפלו במגיפה זו. וכ״כ לקח טוב, שאמנם רוב הנופלים במגיפה היו משבט שמעון, אבל גם משאר השבטים נפלו. וכ״כ רמב״ן דברים לג, ו. ובתורה שלמה הובא בשם מדרש, שכ״ב אלף מתו משבטו של שמעון ועוד ב׳ אלפים משאר השבטים. **290.** ובכך תירץ את קושית רמב״ן דברים לג, ו על דברי רש״י שמתו רק משמעון, שעדיין לא יבואר כיצד יחסרו עוד שלושה עשר אלף ומאה מלבד המתים במגיפה. **291.** לעיל ג, יד. **292.** כמו שאמר (בראשית מט, ו-ז) ״בסודם אל תבוא נפשי בקהלם אל תחד כבודי כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור, ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה״. בענין שבט לוי ראה מה שנתבאר לעיל ג, לט. **293.** ראה לעיל פרק ב שכך היה סדר הדגלים, ראובן שמעון וגד, יהודה יששכר וזבולון, אפרים מנשה ובנימין, דן אשר ונפתלי. **294.** אברבנאל. בענין הקדמת ראובן ראה עוד לעיל ציון 98. **295.** בראשית מו, טז. לקח טוב, חזקוני, רבינו מיוחס. **296.** האמור בבראשית מו, טז בין בני גד היורדים למצרים. **297.** ראה לעיל ציון 271 ואילך, שנחסרו מפני שרצו לחזור למצרים ונלחמו עמם בני לוי, או שמתו במגיפה מחמת החטא בפעור ובבנות מואב. **298.** גור אריה לעיל פסוק יג. **299.** מלבי״ם. **300.** בראשית מו, טז בפירושו השני. **301.** וכ״כ שכל טוב בראשית מט, טז. ואברבנאל כתב, שיתכן שבלשון מצרים אצבון ואזני ענינם אחד. ואור החיים הוסיף על דברי לקח טוב, שכיון שלשני השמות יש אותה משמעות, אין הכתוב מקפיד על שינוי השם כשיהיה במשמעות השם הראשון. **302.** ע״פ משנה חגיגה ג, א ורע״ב שם. הכתב והקבלה שמות לא, יח. **303.** פסוק יג, ראה להלן ציון 307 ואילך. **304.** וכתב ר״ח פלטיאל לעיל פסוק יג, שדברי רש״י כאן הם ע״פ מדרש תנחומא שהביא לעיל שם [ראה לעיל ציון 274], שהטעם שחסרו חלק מהמשפחות הוא משום המגיפה שהיתה מחמת החטא בבנות מואב, והדבר ידוע שרובם היו משמעון, ולפירוש זה לא נחסר משבט גד, ואזני זה אצבון. **305.** גור אריה לעיל שם. וראה לעיל הערה 262, שבספר הזכרון כתב שנפלה טעות סופר ברש״י לעיל, וצריך לגרוס שנחסרה משפחת ישוה משבט אשר, במקום משפחת אצבון משבט גד. **306.** בכור שור לעיל פסוק ד, ספר הג״ן הדר זקנים דעת זקנים לעיל פסוק א. וכ״כ לבוש האורה, ולפי זה יישב את הסתירה בדברי רש״י, שמה שלעיל כתב רש״י שמשפחת אצבון נפלה במלחמה, הכוונה מלבד משפחת אזני, שמחמת גודלה נחשבה משפחה בפני עצמה. **307.** לעיל פסוק יג.

מֵאוֹת: ס יט **בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:** כ **וַיִּהְיוּ בְנֵי־יְהוּדָה לְמִשְׁפְּחֹתָם לְשֵׁלָה מִשְׁפַּחַת הַשֵּׁלָנִי לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי לְזֶרַח מִשְׁפַּחַת הַזַּרְחִי:** כא **וַיִּהְיוּ בְנֵי־פֶרֶץ לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת**

אונקלוס

אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן וּמִית עֵר וְאוֹנָן בְּאַרְעָא דְכְנָעַן: כ וַהֲווֹ בְּנֵי יְהוּדָה לְזַרְעַיָתְהוֹן לְשֵׁלָה זַרְעַית שֵׁלָה לְפָרֶץ זַרְעַית פָּרֶץ לְזֶרַח זַרְעַית זֶרַח: כא וַהֲווֹ בְּנֵי פָרֶץ לְחֶצְרוֹן

אוצר מפרשי התורה

גד[308], בטלה[309]. והטעם שבטלה, כתב רש"י[310] בשם הירושלמי[311], שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להילחם בישראל, ונתנו לב לחזור למצרים, וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה[312], ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם, והרגו מהם שבע משפחות ובתוכן משפחת אצבון. ובמדרש תנחומא אמרו[313], שהמשפחות החסרות מתו במגיפה מחמת החטא עם בנות מואב. ובמדרש אגדה אמרו[314], שהמשפחות החסרות מתו במצרים בשלושת ימי אפלה, מפני שהיו רשעים גמורים. אולם יש מהראשונים שכתבו, שהטעם שלא הוזכרו כמה מיורדי מצרים אינו מחמת שבני משפחתם מתו, אלא משום שלא העמידו משפחות[315], או מפני שיש מהמשפחות שלא היו להם בנים רבים ונטמעו באחיהם שהיתה להם משפחה גדולה, ולמשפחות הקטנות לא היה שם לעצמן[316].

מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גָד ביאור התוספת 'בני'. בשבט גד נאמר "משפחות בני גד", וכן בשבטים אפרים ואשר[317], ובשבט בנימין נאמר[318] "בני בנימין למשפחותם", ואילו בשאר השבטים נאמר "משפחות ראובן" "משפחות שמעון" וכן בכולם, בלא 'בני'[319]. בטעם השינוי יש שביאר, שהיו מהשבטים שכל זמן שראש השבט היה קיים התייחסו כל משפחות השבט אחריו ורק לאחר מותו התייחסה כל משפחה על שם ראש המשפחה, אך היו שבטים אחרים שאף כשהיה ראש השבט בחיים התייחסו משפחות השבט אחר ראשי המשפחות. ולכן, בשבטים שאף כשראש השבט היה קיים לא התייחסו המשפחות אחריו, נאמר "משפחות ראובן" "משפחות שמעון" וכו', דהיינו שאף בחייו זה היה שם משפחתם, מה שאין כן בשבטים גד אפרים ואשר, רק לאחר מות ראש השבט התייחסו המשפחות אחר ראשי המשפחות, לפיכך נאמר בהם "משפחות בני גד", ולא 'משפחות גד', כי כשגד היה קיים לא נקראו כך אלא נקראו 'משפחת גד'. ובשבט בנימין, אף שראש השבט כבר לא היה קיים מכל מקום התייחסו גם אחריו וגם אחר ראש המשפחה, כגון 'שופמי בנימיני' 'חופמי בנימיני'[320], ולפיכך נאמר בו "בני בנימין למשפחותם", שאף שבנימין לא היה קיים נקראו המשפחות אף בשם ראש השבט[321].

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי גָד לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט גד ארבעים וחמישה אלף ושש מאות וחמישים[322], ועתה חסרו מהם חמשת אלפים ומאה וחמישים.

(יט) בְּנֵי יְהוּדָה עֵר וְאוֹנָן כלומר, בני יהודה הראשונים היו ער ואונן[323].

וַיָּמָת עֵר וְאוֹנָן הטעם שהזכיר הכתוב את ער ואונן אף שמתו. יש שכתב, שמשום חיבת זרע יהודה לפני המקום, שהרי משם יצא כתר מלכות, לכן נכתבו לידתם ומיתתם של זרעו אף שאין בזה שום צורך[324]. ויש שכתבו, שבא הכתוב לרמוז, שאף על פי שמתו, חזרו נשמותיהם בבנים שנולדו לאחר מכן[325] על ידי היבום של יהודה בתמר שהיתה אשת ער ואונן[326], וזהו שנאמר מיד "ויהיו בני יהודה", דהיינו, אחר שמתו ער ואונן, בני יהודה האחרים שבאו במקומם, שמותיהם היו כך וכך[327].

(כ) לְפֶרֶץ מִשְׁפַּחַת הַפַּרְצִי כתב החזקוני, שבני פרץ נחלקו לשלוש משפחות, האחת קרויה על שמו, והשתים האחרות על שם שני בניו חצרון וחמול[328].

(כא) וַיִּהְיוּ בְּנֵי פֶרֶץ דהיינו, מלבד בניו האחרים ומשפחותיהם שהיו נקראים 'משפחת הפרצי', היו לו בנים נוספים שמשפחתם היתה החצרוני והחמולי[329].

לא נאמר בבני פרץ 'למשפחותם' כמו בשאר ראשי

308. שנאמר (בראשית מו, טז) "ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי". ואילו כאן לא הוזכרה משפחת אצבון. **309.** וכן הוא בתנחומא ה, ובירושלמי סוטה פ"א ה"י. **310.** לעיל שם. **311.** סוטה שם. **312.** שנאמר (דברים י, ו) "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", והלא בהר ההר מת, וממוסרה עד הר ההר יש שמונה מסעות למפרע, אלא שחזרו לאחוריהם. **313.** סי' ה. **314.** סי' יב. **315.** בכור שור לעיל פסוקים א; ד, חזקוני לעיל פסוק יג. **316.** ספר הג"ן דעת זקנים והדר זקנים לעיל פסוק א. ואברבנאל הביא את שתי הסברות. **317.** להלן פסוק לו ופסוק מז. **318.** להלן פסוק מא. **319.** ראה ר"ח פלטיאל לעיל פסוק יד, שכתב ששבט שהיו לו בנים מרובים נכתב 'בני'. ויש לעיין בכוונתו, שאם הכוונה למנין הכולל שבכל שבט, הלא שבט גד מנה פחות מהשבטים יהודה זבולון מנשה ודן, ומדוע לא נאמר בהם 'בני', ואם כוונתו למנין המשפחות שבכל שבט, הלא בשבט מנשה היו יותר משפחות משבט אפרים ובאפרים נאמר 'בני' ובמנשה לא נאמר. וצ"ע. **320.** ראה להלן ציון 479 בטעם הדבר. **321.** אגרא דכלה. **322.** לעיל א, כה. **323.** רס"ג. **324.** תרומת הדשן פסקים וכתבים סי' קיד. ובפתרון תורה פרשת במדבר כתב, ששקל אותם כנגד החיים. **325.** אלשיך, עקידת יצחק בראשית שער כח, ומלבי"ם דברים כה, ה; דה"י א ב, ד כתבו, שחזרו בפרץ וזרח. אך ראה אור החיים בראשית מו, יב וביאור הגר"א דה"י שם שכתבו, שחזרו בחצרון וחמול בני פרץ. **326.** אלשיך, עקידת יצחק בראשית שער כח, אור החיים בראשית מו, יב, מלבי"ם דברים כה, ה. וכן רמז רמב"ן בראשית מו, ב, והביא ראיה מדה"י א ב, ג-ד, שהזכיר שם הכתוב שהיו 'חמשה' בנים ליהודה, ער אונן שלה פרץ וזרח, והלא ער ואונן מתו, אלא שחזרו נשמותיהם מחמת היבום. וראה בתשו' מהרלב"ח סי' ח שביאר שהוא ענין גלגול נשמות. וכ"כ בביאור הגר"א דה"י שם. **327.** רבינו בחיי בראשית מו, יב. **328.** ככתוב בפסוק הבא. **329.** ראה חזקוני

הַחֶצְרֹנִי לְחָמוּל מִשְׁפַּחַת הֶחָמוּלִי: כב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
ס כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְמִשְׁפְּחֹתָם תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי
לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי: כד לְיָשׁוּב מִשְׁפַּחַת הַיָּשֻׁבִי
לְשִׁמְרֹן מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְרֹנִי: כה אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת
יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ
מֵאוֹת: ס כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְסֶרֶד מִשְׁפַּחַת
הַסַּרְדִּי לְאֵלוֹן מִשְׁפַּחַת הָאֵלֹנִי לְיַחְלְאֵל מִשְׁפַּחַת

זַרְעִית חֶצְרוֹן לְחָמוּל זַרְעִית חָמוּל: כב אִלֵּין זַרְעַיַת יְהוּדָה לְמִנְיָנֵיהוֹן שַׁבְעִין וְשִׁתָּא אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כג בְּנֵי יִשָּׂשכָר לְזַרְעַיַתְהוֹן תּוֹלָע זַרְעִית תּוֹלָע לְפֻוָּה זַרְעִית פּוּנִי: כד לְיָשׁוּב זַרְעִית יָשׁוּב לְשִׁמְרוֹן זַרְעִית שִׁמְרוֹן: כה אִלֵּין זַרְעַיַת יִשָּׂשכָר לְמִנְיָנֵיהוֹן שִׁתִּין וְאַרְבְּעָה אַלְפִין וּתְלַת מְאָה: כו בְּנֵי זְבוּלֻן לְזַרְעַיַתְהוֹן לְסֶרֶד זַרְעִית סֶרֶד לְאֵלוֹן זַרְעִית אֵלוֹן לְיַחְלְאֵל זַרְעִית יַחְלְאֵלִי:

רש"י

(כד) **לישוב.** הוא יוב האמור ביורדי מצרים (בראשית מו יג), כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים. והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם, חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים, וארד ונעמן בני בלע בן בנימין (פסוק מ), ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן שירדה אמן למצרים כשהיתה מעוברת מהם, לכך נחלקו למשפחות, כחצרון וחמול שהיו בני בנים ליהודה (פסוק כא), וחבר ומלכיאל שהיו בני בנים של אשר (פסוק מה). ואם אגדה היא הרי טוב, ואם לאו אומר אני שהיו לבלע בני בנים הרבה, ומשנים הללו ארד ונעמן יצאה מכל אחד משפחה רבה, ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע, ותולדות השנים הללו נקראו על שמם. וכן אני אומר בבני מכיר שנחלקו לשתי משפחות (פסוק כט), אחת נקראת על שמו, ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמש משפחות חסרו מבניו של בנימין, כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראתו בֶּן אוֹנִי (בראשית לה יח), בן אנינותי, ובפלגש בגבעה (שופטים כ) נתקיימה כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן:

אוצר מפרשי התורה

המשפחות, מפני שכבר נאמר לעיל[330] "ויהיו בני יהודה למשפחותם", והכוונה אף למשפחות של בני הבנים שהרי הם כבנים, ואין הדרך לכתוב 'למשפחותם' שתי פעמים[331].

לְחֶצְרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרֹנִי במשפחת החצרוני משבט ראובן נכתב[332] 'החצרוני' עם וא"ו, וכאן נכתב "החצרני" חסר וא"ו. בטעם הדבר יש שכתב, שיתכן שחלק מבני חצרון בן פרץ נפסלו, כמו שאמרו בירושלמי[333] שירחמאל בנו לקח אשה גויה, ואף שמסתמא גיירה מכל מקום כיון שלא נתגיירה לשם שמים הבנים פגומים ונפסלו ממלוכה, ולכן נכתבה משפחתו חסרה[334].

(כב) **אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יְהוּדָה לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת** במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט יהודה שבעים וארבעה אלף ושש מאות[335], ועתה נוספו עליו אלף ותשע מאות.

(כג) **תּוֹלָע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי** ראה לעיל[336] שנתבאר מדוע נאמר 'תולע', ולא 'לתולע' כמו בשאר ראשי המשפחות.

לְפֻוָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּנִי כתב בעל הטורים, שהיה לו לומר 'הפוהי', ונאמר 'הפוני' לומר שכל ישראל פונים אליו ללמוד מתורתו[337].

(כד) **לְיָשׁוּב** כתב רש"י, שהוא 'יוב' האמור ביורדי מצרים[338], כי כל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים, ולא נקראו משפחות על שם הנולדים משם והלאה, חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כולם במצרים, וארד ונעמן בני בלע בן בנימין[339].

והוסיף רש"י[340], ש'יוב' היה שמו, ומפני שהתיישבו ללמוד תורה, כמו שנאמר[341] "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים", זכה ונקרא 'ישוב'. ובשכל טוב כתב[342], שנקרא 'ישוב' מפני שהרבה ישיבות במצרים. והחזקוני כתב, שנוספה לו שי"ן אחת משני שיני"ן שבשם אביו יששכר, ולכן השי"ן הנוספת אינה נקראת בשם אביו אלא נכתבת בלבד. ויש שהוסיף בטעם הדבר שהוסיף לו אביו שי"ן משמו, שאביו קראו בתחילה 'יוב', והיה מתרעם על אביו כי היתה עבודה זרה בימיהם שנקראת 'יוב' והיה מתבייש בזה, השיב לו אביו, הנה בשמי יששכר יש שי"ן יתירה, אוסיף אותה על שמך, ונקרא 'ישוב'[343].

(כה) **אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת יִשָּׂשכָר לִפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה וְשִׁשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת** במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט יששכר חמישים וארבעה אלף וארבע מאות[344], ועתה נוספו עליו תשעת אלפים ותשע מאות.

לעיל בסמוך. 330. פסוק כ. 331. ר"ח פלטיאל לעיל פסוק יד. 332. לעיל פסוק ו. 333. סנהדרין פ"ב ה"ג. 334. טעמא דקרא. 335. לעיל א, כז. 336. ציון 115 ואילך. 337. וראה עוד מה שכתב אור החיים על פוני ושמות נוספים שהם על שם התורה. 338. בראשית מו, יג. 339. להלן פסוק מ. וראה להלן ציון 461 ואילך, הרחבה בטעם שמשפחות ארד ונעמן נקראו על שמם אף שלא היו מיורדי מצרים. וראה עוד לעיל ציון 113 שרמב"ן נחלק על רש"י וכתב שהמשפחות נקראו גם על שם אלו שלא היו מיורדי מצרים אלא בדורות מאוחרים יותר. 340. דה"י א ז, א. 341. דה"י א יב, לג. 342. בראשית מו, יג. 343. אמרי שפר (שפירא). 344. לעיל א, כט.

הַיַּחְלְאֵלִי: כז אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: ס כח בְּנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי וּמָכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי: ל אֵלֶּה בְּנֵי

כז אֵלֶּין זַרְעַית זְבוּלֶן לְמִנְיָנֵיהוֹן שְׁתִּין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה: כח בְּנֵי יוֹסֵף לְזַרְעָיָתְהוֹן מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם: כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמָכִיר זַרְעִית מָכִיר וּמָכִיר אוֹלִיד יַת גִּלְעָד לְגִלְעָד זַרְעִית גִּלְעָד: ל אֵלֶּין בְּנֵי גִלְעָד

אוצר מפרשי התורה

(כז) הַזְּבוּלֹנִי ראה לעיל[345] מה שנתבאר בענין הוספת האותיות ה״א ויו״ד לשמות כמה מהשבטים.

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שִׁשִּׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט זבולון חמישים ושבעה אלף וארבע מאות[346], ועתה נוספו עליו שלושת אלפים ומאה.

(כח) מְנַשֶּׁה וְאֶפְרָיִם במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים הוקדם אפרים למנשה[347], וכאן הוקדם מנשה לאפרים. בטעם הדבר יש שכתב, שלעיל הוקדם אפרים למנשה, כי כן עשה יעקב בשעת ברכתם[348], או משום שאפרים היה ראש דגל[349] ובאותו זמן התחיל סדר הדגלים ולכן הוקדם למנשה, מה שאין כן במפקד כאן שתכליתו היתה לחלוקת הארץ הוקדם מנשה לאפרים, מפני שחצי שבט המנשה קיבלו חלקם תחילה בטרם שנכנסו לארץ[350]. ואברבנאל כתב, שהקדים כאן את מנשה מפני שהוא הבכור, ולעיל הקדים את אפרים מפני שהיה ראש דגל. והראב״ע כתב[351], שכאן הוקדם מנשה לאפרים מפני שמספר נפשותיו עדפו על משפחות אפרים[352], ובמפקד הקודם עדפו נפשות אפרים על מנשה[353] ולכן הוקדם שם אפרים למנשה[354]. ורבינו מיוחס כתב[355], שלעיל הקדים את אפרים וכאן הקדים את מנשה לומר ששניהם שקולים[356].

(כט) לְמָכִיר מִשְׁפַּחַת הַמָּכִירִי הטעם שיאיר בן מנשה לא נמנה כאן. להלן[357] מבואר, שמלבד מכיר היה למנשה בן נוסף ושמו יאיר, והוא כבש את חוות גלעד וקרא להן על שמו חוות יאיר. ותמהו המפרשים, מדוע כאן לא הוזכרה משפחת היאירי. יש שיישב, לפי דברי רש״י[358] שיאיר קרא לחוות שכבש חוות יאיר מכיון שלא היו לו בנים[359], ולפי זה מובן שלא נקראה משפחה בשמו[360]. אולם רבים מן הראשונים כתבו, שיאיר לא היה בנו של מנשה ממש אלא היה צאצא של מנשה מבנו מכיר, וכמו שכתוב בדברי הימים[361] ״ואחר בא חצרון אל בת מכיר אבי גלעד... ותלד לו את שגוב, ושגוב הוליד את יאיר ויהי לו עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד״[362]. ואף שחצרון היה משבט יהודה, ואם כן נמצא שיאיר מתייחס אחר אביו לשבט יהודה ולא למנשה, ייחסו הכתוב אחר מנשה[363]. או שמפני שלקח אחוזתו עם שבט מנשה ייחסו הכתוב אליהם[364]. ותלמיד הרס״ג כתב[365], שמכיר אבי אמו היה חשוב ואיש מלחמות ולכן נקרא בשמו. עוד כתב, שמכיר אבי אמו של שגוב אבי יאיר היה ראש ואב לגלעד, ונתפסה על ידו בימי שלטונו של יוסף זקנו שהיה מלך על מצרים ועל הארץ, וכשמת יוסף ואחיו נתחזקו האומות, ולקחו גשור וארם את חוות יאיר ואת קנת ובנותיה, ויאיר תפס את הגלעד אחריו, ולכן נקרא בשמו[366].

לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי כתב החזקוני, שבני מכיר נחלקו לשמונה משפחות, אחת נקראת על שם מכיר[367],

---

345. ציון 124 ואילך. **346.** לעיל א, לא. **347.** לעיל א, לב-לה. **348.** כמו שנאמר (בראשית מח, כ) ״ישימך אלהים כאפרים ומנשה, וישם את אפרים לפני מנשה״. ראב״ע, חזקוני, רבינו בחיי לעיל א, י. **349.** לעיל ב, יח. **350.** כאמור להלן לב, לג. חזקוני להלן פסוק כט בפירושו השני. וכ״כ במדרש אגדה לעיל א, י, שהקדים כאן את מנשה מפני שחצי מהשבט קיבלו חלקם קודם כניסתם לארץ. **351.** לעיל פסוק יב. **352.** בני מנשה מנו חמישים ושניים אלף ושבע מאות, ובני אפרים מנו שלושים ושניים אלף וחמש מאות. **353.** בני אפרים מנו ארבעים אלף וחמש מאות, ובני מנשה מנו שלושים ושניים אלף ומאתים. **354.** וכ״כ לקח טוב, רמב״ן לעיל א, לב, חזקוני להלן פסוק כט בפירושו הראשון, אברבנאל בפירוש אחד. וראה להלן אחרי ציון 389 מה שכתב בלקח טוב מדוע נתרבו כל כך משבט מנשה. **355.** להלן פסוק נא. **356.** וכתב העמק דבר לעיל ב, כ, שגדול היה כוחו של אפרים ממנשה ברוחניות ובהנהגה ניסית, לעומת הנהגת הטבע שבזה היה גדול כוחו של מנשה מאפרים, ולפיכך במפקד הראשון שהיה בתחילת הליכתם במדבר שהיתה הנהגה ניסית עם ישראל, אפרים היה ראש הדגל וקדם למנשה, אבל במפקד השני שהוא סמוך לכניסתם לארץ שמעתה הונהגה בישראל הנהגה על פי הטבע, קדם מנשה שהיה כוחו רב בזה מאפרים. וראה עוד בפתיחה לחומש במדבר שהרחיב בענין זה. **357.** לב, מא. **358.** שם. **359.** אמנם ראה רמב״ן להלן לב, מא, שנובח היה בנו של יאיר. **360.** משך חכמה. וראה בכור שור ספר הג״ן ור״ח פלטיאל לעיל פסוק א שכתבו, שלא כל בני השבטים עלו למשפחות, כי יש מהם שלא היו להם בנים רבים ונקראו על שם אחיהם שהיו משפחה רבה ונטמעו בהם ולא היה להם שם, כגון בבני שמעון שאינו מונה משפחת אוהד ויכין וצוחר, וגם בבני אשר לא מנה משפחת ישוה ונטמעו בבני ישוי. וכ״כ העמק דבר, שהיו למנשה בנים נוספים מלבד מכיר, שהרי ביהושע יז, א נאמר ״למכיר בכור מנשה״, הרי שהיו למנשה בנים נוספים, אלא שנקראו כולם על שם מכיר שהיה הבכור והחשוב מכולם. **361.** א ב, כא-כב. **362.** ראב״ע רמב״ן חזקוני ורבינו מיוחס להלן לב, מא. **363.** וכן מצינו עוד במקרא, כמו (עזרא ב, סא) ״ומבני הכהנים בני חביה בני הקוץ בני ברזילי אשר לקח מבנות ברזילי הגלעדי אשה ויקרא על שמם״. ראב״ע, חזקוני. **364.** רמב״ן להלן לב, מא. וכעי״ז ברבינו מיוחס שם. **365.** דה״י שם. **366.** אולם רד״ק דה״י שם כתב בפירושו השני, שיאיר בן מנשה היה בנו ממש של מנשה, ואינו יאיר בן שגוב משבט יהודה הנזכר בדברי הימים, ואף עשרים ושלוש הערים שהיו ליאיר בן שגוב לא נלכדו על ידו, אלא נשא אשה מן הגלעד ומתה, וערים אלו היו מירושתה. וכ״כ בביאור הגר״א דה״י שם, כג, שיאיר בן שגוב אינו יאיר בן מנשה. וכן משמע בבמ״ר יד, ו, שיאיר בן מנשה היה בנו של מנשה. וראה עוד בענין זה להלן לב, מא. **367.** דהיינו, שמלבד בנו גלעד היו לו בנים וצאצאים נוספים, כמו שנאמר (בראשית נ, כג) ״גם בני מכיר בן מנשה״, ונקראו על שמו. אברבנאל.

גִּלְעָד אִיעֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאִיעֶזְרִי לְחֶלֶק מִשְׁפַּחַת הַחֶלְקִי: לא **וְאַשְׁרִיאֵל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם מִשְׁפַּחַת הַשִּׁכְמִי:** לב **וּשְׁמִידָע מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמִידָעִי וְחֵפֶר מִשְׁפַּחַת הַחֵפְרִי:** לג **וּצְלָפְחָד בֶּן־חֵפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָנִים כִּי אִם־בָּנוֹת וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה:** לד **אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת:** ס

אונקלוס

אִיעֶזֶר זַרְעִית אִיעֶזֶר לְחֶלֶק זַרְעִית חֶלֶק: לא וְאַשְׁרִיאֵל זַרְעִית אַשְׁרִיאֵלִי וְשֶׁכֶם זַרְעִית שֶׁכֶם: לב וּשְׁמִידָע זַרְעִית שְׁמִידָע וְחֵפֶר זַרְעִית חֵפֶר: לג וּצְלָפְחָד בַּר חֵפֶר לָא הֲווֹ לֵיהּ בְּנִין אֶלָּהֵין בְּנָן וְשׁוּם בְּנַת צְלָפְחָד מַחְלָה וְנוֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה: לד אִלֵּין זַרְעַיָּת מְנַשֶּׁה וּמְנָנֵיהוֹן חַמְשִׁין וּתְרִין אַלְפִין וּשְׁבַע

אוצר מפרשי התורה

אחת על שם גלעד בנו, ושש משפחות נקראו על שם שישה מבניו של גלעד[368]. והטעם שלא נקראו כולם על שם מכיר, כתב רש"י[369], מפני שהיו להם בנים וצאצאים רבים ולכן התחלקו לכמה משפחות. ובמדרש אגדה אמרו, שיעקב בירך את יוסף, שבניו שנולדו לו קודם שירד יעקב למצרים, הם אפרים ומנשה, ייחשבו כשאר השבטים[370], ושאר תולדותיו שיוולדו לו בעודו בחייו, ייחשבו כראשי משפחות, ומכיר וגלעד ובני גלעד הכתובים להלן נולדו בעוד יוסף היה חי ולכן נחשבו כראשי משפחות, וזה הטעם שגם נכדיו של אפרים[371] נחשבו כראשי משפחות. והרמב"ן כתב[372], שרוב המשפחות בהיותן במצרים היו מתייחסות אל היורדים למצרים שהם האבות הנכבדים שלהן, ושאר המשפחות עשו להן ראשי משפחות את הנולדים במצרים קרוב לראשי האבות, ולפעמים מטעמים שונים נקראו המשפחות על שם בניהם ונכדיהם של יורדי מצרים שהיו נכבדים וחשובים.

(ל) אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד מלבד בני גלעד שמשפחתם נקראו על שמו 'משפחת הגלעדי', היו לו בנים נוספים שמשפחותיהם נקראו על שמותיהם[373].

אִיעֶזֶר... לְחֶלֶק ראה לעיל[374] הטעם שברוב המשפחות כתובה למ"ד בראש השם כמו 'לחלק' ובמיעוטן כתוב בלי למ"ד כמו 'איעזר'.

(לג) וּצְלָפְחָד בֶּן חֵפֶר לֹא הָיוּ לוֹ בָנִים כִּי אִם בָּנוֹת הזכיר הכתוב ענין זה, משום שלהלן[375] הביא את דיניהן בענין דיני הנחלות[376].

וְשֵׁם בְּנוֹת צְלָפְחָד כתב הרמב"ן[377], שהזכיר הכתוב את שמותיהן של חמש בנות צלפחד מפני שהן כלולות באמור להלן[378] "לאלה תחלק הארץ"[379].

מַחְלָה וְנֹעָה חָגְלָה מִלְכָּה וְתִרְצָה בענין הסדר שנכתבו שמותיהן בתורה, ראה מה שנתבאר להלן[380].

(לד) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם ברוב השבטים נאמר 'לפקודיהם' ואצל מנשה נאמר 'ופקודיהם'[381]. בטעם הדבר יש שכתב, ש'לפקודיהם' פירושו לפי ערך המנין הקודם[382], ויש מהשבטים שחסרו מעט לפי ערך המנין הקודם, כמו ראובן שמעון גד אפרים ונפתלי, ויש שהוסיפו מעט כמו יהודה יששכר זבולון בנימין דן ואשר, אבל מנשה התרבה ביחס למנין הקודם יותר מכל השבטים, כי נוספו לו עשרים אלף וחמש מאות, ולכן נאמר 'ופקודיהם', דהיינו שנתרבה המנין בפני עצמו ולא לפי ערך המנין הקודם[383]. ויש שפירש, שבמנשה נכתב 'ופקודיהם', לומר שאף על פי שיעקב בירך את אפרים ואמר עליו[384] "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו", עם כל זה מנשה היה מרובה ממנו, שמנינו היה חמישים ושניים אלף ושבע מאות, ומנינו של אפרים היה רק שלושים ושניים אלף וחמש מאות[385], מפני שעתיד לצאת ממנו ירבעם שהחטיא את הרבים, ולכן נאמר "אלה משפחות מנשה ופקודיהם", כלומר, ראה את ריבוי המנין יתר על אפרים, ומה גורם הרשע, ואף על פי שממנשה יצא יהוא, עם כל זה יהוא לא החטיא את הרבים כמו ירבעם[386]. ויש שפירש, שמשמעות 'פקודות' הוא מנין בני ביתו ועסקיו, ולפי ערך עסקיו של כל שבט היתה חלוקת נחלתו, ומשפחות מנשה[387] היו להם עסקים יותר משאר השבטים, משום כך נכתב בהם 'ופקודיהם'[388].

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט מנשה שלושים ושניים אלף ומאתים[389], ועתה נוספו עליו עשרים אלף וחמש מאות. וכתב בלקח טוב, שהוא משום שבנות צלפחד היו ממשפחתם והיו צדקניות, ואם הבנות כן, כל שכן הזכרים.

368. להלן פסוקים ל-לב. 369. לעיל פסוק כד. 370. כמו שנאמר (בראשית מח, ה) "ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי". 371. להלן פסוק לו. 372. לעיל פסוק כד, ראה דבריו בהרחבה לעיל ציון 113. 373. אברבנאל, העמק דבר ע"פ דברי רש"י לעיל פסוק כד בענין מכיר בן מנשה. וראה לעיל ציון 369 ואילך, מדוע לא נקראו כולם בשם מכיר. 374. ציון 115 ואילך. 375. כז, א-יא. 376. רלב"ג. 377. להלן פסוק מו. 378. פסוק נג. 379. וכ"כ אברבנאל. וכעי"ז הובא במדרש אגדה לעיל פסוק כח, שמנאם כאן לומר שאף שצלפחד מת במדבר לקחו בנותיו חלקו בארץ. 380. כז, א. 381. ואף אצל בנימין להלן פסוק מא, ואצל נפתלי להלן פסוק נ נאמר 'ופקודיהם'. 382. דהיינו המפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים, לעיל פרק ב. 383. מלבי"ם. והוסיף, שבשמעון שנחסר יותר מכל השבטים, שנחסרו בו שלושים ושבעה אלף ומאה, לא נאמר כלל 'לפקודיהם'. וראה לעיל ציון 280 ואילך טעמים נוספים לכך שאצל שמעון לא נאמר 'לפקודיהם'. וראה רש"ר הירש שביאר באופן אחר. 384. בראשית מח, יט. 385. להלן פסוק לו. 386. שפתי כהן. 387. וכן בנימין ונפתלי. 388. העמק דבר. 389. לעיל א, לה.

לה אֵ֣לֶּה בְנֵֽי־אֶפְרַ֮יִם֮ לְמִשְׁפְּחֹתָ֒ם֒ לְשׁוּתֶ֗לַח מִשְׁפַּ֙חַת֙ הַשֻּׁ֣תַלְחִ֔י לְבֶ֕כֶר מִשְׁפַּ֖חַת הַבַּכְרִ֑י לְתַ֕חַן מִשְׁפַּ֖חַת הַתַּחֲנִֽי׃ לו וְאֵ֖לֶּה בְּנֵ֣י שׁוּתָ֑לַח לְעֵרָ֕ן מִשְׁפַּ֖חַת הָעֵרָנִֽי׃ לז אֵ֣לֶּה מִשְׁפְּח֤ת בְּנֵֽי־אֶפְרַ֙יִם֙ לִפְקֻדֵיהֶ֔ם שְׁנַ֥יִם וּשְׁלֹשִׁ֛ים אֶ֖לֶף וַחֲמֵ֣שׁ מֵא֑וֹת אֵ֥לֶּה בְנֵֽי־־יוֹסֵ֖ף לְמִשְׁפְּחֹתָֽם׃ ס

מְאָה: לה אִלֵּין בְּנֵי אֶפְרַיִם לְזַרְעֲיַתְהוֹן לְשׁוּתֶלַח זַרְעִית שׁוּתֶלַח לְבֶכֶר זַרְעִית בֶּכֶר לְתַחַן זַרְעִית תַּחַן: לו וְאִלֵּין בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן זַרְעִית עֵרָן: לז אִלֵּין זַרְעֲיַת בְּנֵי אֶפְרַיִם לְמִנְיָנֵיהוֹן תְּלָתִין וּתְרֵין אַלְפִין וַחֲמֵשׁ מְאָה אִלֵּין בְּנֵי יוֹסֵף

רש״י

(לו) **ואלה בני שותלח וגו׳.** שאר בני שותלח נקראו תולדותיהם על שם שותלח, ומערן יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו, ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות. כא וחשוב ותמצא בפרשה זו חמשים ושבע משפחות, ומבני לוי שמונה הרי ששים וחמש, וזהו שנאמר (דברים ז ז) כִּי אַתֶּם הַמְעַט וגו׳, ה״א מעט, חמש אתם חסרים ממשפחות כל העמים שהן שבעים. אף זה הבנתי מיסודו של רבי משה הדרשן, אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו:

אוצר מפרשי התורה

(לה) אֵלֶּה בְנֵי אֶפְרַיִם כתב ר״ח פלטיאל[390], שהוסיף הכתוב תיבת ׳אלה׳, שלא כמו ברוב השבטים[391], מפני שלא נזכרו בשום מקום במקרא שמותיהם של בני אפרים[392]. ויש שכתב, מפני שנכתב לעיל[393] ״בני יוסף למשפחותם מנשה ואפרים״, לכן נאמר כאן ״אלה בני אפרים״, שזה המשך לאמור לעיל[394]. ויש שכתב, שהביטוי ׳אלה׳ בא להטעים ולהדגיש, והדגשה זו נחוצה אצל בני אפרים שנמנו אחרי מנשה, והוצרך הכתוב להדגשת ערכם בענין חלוקת הארץ[395].

(לו) וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתָלַח לְעֵרָן מִשְׁפַּחַת הָעֵרָנִי פירש רש״י, ששאר בני שותלח נקראו תולדותיהם על שם שותלח[396], ומערן יצאה משפחה רבה ונקראה על שמו[397], ונחשבו בני שותלח לשתי משפחות[398]. ויש שפירש, על פי הכתוב בדברי הימים[399] שנהרגו כל בני שותלח בחיי שותלח ואפרים אביו, על ידי אנשי גת, ולאחר מכן שותלח בא אל אשתו וילדה בן שנקרא ׳בריעה׳ כי ברעה היתה בביתו, והוא ערן הנזכר כאן, שהפכו ׳רע׳ ל׳ער׳, ולהבדיל בינו ובין ער בכור יהודה קראוהו ערן, ופירוש הכתוב הוא שבתחילה בני שותלח כולם התייחסו למשפחת השותלחי, ואחר שנהרגה משפחה זו ונולד ערן, נקראו כל צאצאיו משפחת הערני[400]. ולפי זה ביאר עוד[401], מדוע נכתב רק מי היה בנו של שותלח ולא נכתב גם מי היו בני בכר ותחן בני אפרים[402], אלא שבמאמר ״ואלה בני שותלח״ באה התורה להודיע שאלה היו בני שותלח הקיימים עתה, ערן ומשפחתו, ולא המוזכרים לעיל שמתו.

(לז) אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי אֶפְרַיִם ראה לעיל[403] ביאור הטעם שנאמר ״משפחות בני אפרים״, בשונה מרוב השבטים[404] שלא נאמר בהם ׳בני׳.

אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי אֶפְרַיִם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת במפקד שנעשה בשנה השניה לצאתם ממצרים מנה שבט אפרים ארבעים אלף וחמש מאות[405], ועתה נחסרו מהם שמונת אלפים איש.

כתב הרלב״ג, שבא הכתוב להודיע במנין של מנשה ואפרים שנתקיימה ביוסף ברכת יעקב[406] ״ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך״, שהרי שבט יוסף שנתחלק למנשה ואפרים, מנו יחד במנין כאן שמונים וחמישה אלף ומאתים, והוא יותר מראובן ושמעון שמנו יחד שישים וחמישה אלף ותשע מאות ושלושים, ואילו במנין הראשון מנו ראובן ושמעון מאה וחמישה אלף ושמונה מאות, יותר ממנשה ואפרים שמנו רק שבעים ושניים אלף ושבע מאות, ובכך נתקיימה בהם ברכת יעקב ששבט יוסף יקבל חלק נוסף מפני ריבוי בניהם.

אֵלֶּה בְנֵי יוֹסֵף לְמִשְׁפְּחֹתָם כתב האלשיך, שחזר הכתוב ואמר ״אלה בני יוסף למשפחותם״, אף שלא עשה כן בשום שבט, מפני שעיקר כוונת הכתוב בפסוקים אלו הוא להעיד על כשרות המשפחות, שהם ראויים כולם להתייחס לבית אבותם[407], ובשעה שראה יעקב את מנשה

390. לעיל פסוק יד. 391. למעט שבט דן להלן פסוק מב, וראה להלן ציון 484 ואילך מה שהתבאר בזה. 392. וראה עוד מדרש החפץ מה שכתב בזה. 393. פסוק כח. 394. משך חכמה. וכעי״ז בבית אהרן (כהן). 395. דיוקים על התורה. ורבינו בחיי לעיל פסוק יב כתב, שיתכן שבא לרמוז בלשון ׳אלה׳ על ענין עבודה זרה, שהיה ירבעם משבט אפרים ועשה שני עגלים כמו שנאמר (מלכים א יב, כט) ״וישם את האחד בבית אל ואת האחד נתן בדן״, ולכן הוסיף ׳אלה׳ באפרים ודן לרמוז על מה שנאמר בחטא העגל (שמות לב, ד) ״אלה אלהיך ישראל״. וכ״כ בטעמי מסורת המקרא לר״י החסיד, בעל הטורים. ובלקח טוב להלן פסוק מב כתב, שנאמר בשבט אפרים ודן ׳אלה׳, מפני שדגל אפרים ודגל דן היו הולכים אחרי המשכן בסוף המחנות, בא הכתוב וייחד להם כח, ש׳אלה׳ לשון כח וגבורה. ובנחל אליהו (דיסקין) פירש, שתיבת ׳אלה׳ באה תמיד למעט, וכאן בא הכתוב למעט שבני אפרים אינם בכלל חלוקת הארץ מפני שיצאו קודם הקץ. 396. כמו שנאמר בפסוק הקודם ״לשותלח משפחת השותלחי״. 397. רש״י לדרכו לעיל פסוק כד, שהטעם שלפעמים נקראו משפחות על שם נכדי השבטים, משום שהיו משפחה רבה מאוד. מנחת יהודה. 398. וכ״כ חזקוני לעיל פסוק לה, שבני שותלח נחלקו לשתי משפחות, אחת נקראת על שמו ואחת על ערן. 399. א ז, כ-כג. 400. מלבי״ם. 401. בפירושו לדה״י שם. 402. המוזכרים בפסוק הקודם. 403. ציון 317 ואילך. 404. למעט גד אשר ובנימין. 405. לעיל א, לג. 406. בראשית מח, כב. 407. כמו שכתב רש״י לעיל פסוק ה, שמפני שהיו האומות מבזים אותם ואומרים מה אלו מתייחסים על שבטיהם, סבורים הם שלא

לח **בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם לְבָלַע מִשְׁפַּחַת הַבַּלְעִי לְאַשְׁבֵּל מִשְׁפַּחַת הָאַשְׁבֵּלִי לַאֲחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי:** לט **לְשֻׁפּוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי לְחוּפָם**

לח לְבְנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעַיְתְהוֹן: לח בְּנֵי בִנְיָמִן לְזַרְעַיָתְהוֹן לְבֶלַע זַרְעִית בֶּלַע לְאַשְׁבֵּל זַרְעִית אַשְׁבֵּל לַאֲחִירָם זַרְעִית אֲחִירָם:
לט לִשְׁפּוּפָם זַרְעִית שְׁפוּפָם לְחוּפָם

רש"י

(לח) **לאחירם.** הוּא אֶחִי אִירָד לְמַעְלָה (בראשית מו כא), וְלְפִי שֶׁנִּקְרָא עַל שֵׁם יוֹסֵף שֶׁהָיָה אָחִיו וְרַם מִמֶּנּוּ נִקְרָא אָחִירָם (רמב"ם פוטה לו:):
(לט) **שפופם.** הוּא מֵפִּיס (בראשית מו כא), עַל שֵׁם שֶׁהָיָה יוֹסֵף שָׁפוּף בֵּין הָאוֹמוֹת:

אוצר מפרשי התורה

ואפרים אמר[408] "מי אלה", דהיינו מהיכן יצאו אלו שאינם ראויים לברכה, כי חשש אם היתה לידתם באיזה פסול[409], והוצרך יוסף להעיד שאין בהם פסול ואמר[410] "בני הם אשר נתן לי אלהים בזה", כלומר דומים לי, והראה לו שטר כתובה, וכדי לקיים עדות יוסף לאביו שהיה חושש על צד פסול בלידתם, בא הכתוב כאן ואמר, דע כי "אלה בני יוסף", כלומר, כל אלה דומים ליוסף בכשרותם[411].

(לח) בְּנֵי בִנְיָמִן לְמִשְׁפְּחֹתָם ראה לעיל[412] ביאור הטעם שנאמר "בני בנימין", בשונה מרוב השבטים[413] שלא נאמר בהם 'בני'.

לַאֲחִירָם כתב רש"י, שהוא 'אֲחִי' מבני בנימין שירדו למצרים[414], ומפני שנקרא על שם יוסף[415] שהיה אחיו ורם ממנו, נקרא 'אחירם'[416]. ורבינו מיוחס כתב, ש'אחירם' הם שני אנשים, האחד נקרא 'אחי' והשני נקרא 'רם', והם כנגד שני בני בנימין שירדו למצרים 'אחי' ו'ראש'[417], אלא שכאן כללם יחד 'אחירם'. ויש מהראשונים שכתב כעין זה, שתחילה היו שתי משפחות 'אחי ו'ראש', והתאחדו למשפחה אחת ונקראו 'אחירם'[418]. אולם מן האחרונים יש שפירש להיפך, ש"אחי וראש" מיורדי מצרים הוא שם של בן אחד של בנימין, ושם נקרא 'אחי-וראש', וכאן נקרא 'אחירם', שהרי 'ראש' ו'רם' הם ענין אחד[419].

(לט) לְשֻׁפּוּפָם כתב רש"י, שהוא 'מופים' מבני בנימין שירדו למצרים[420], ונקרא כך על שהיה יוסף שפוף[421] בין האומות. ויש שפירש, ששפופם הוא לשון 'יפה', ונקרא כך על שם יוסף שהיה יפה[422].

לְשֻׁפּוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשּׁוּפָמִי כתב הראב"ע[423], שאף שהיה צריך לומר משפחת 'השפופמי', אין לבקש דקדוק בשמות[424].

לְחוּפָם הוא 'חופים' מבני בנימין היורדים למצרים[425].

כמה משפחות נחסרו מבנימין. כשיעקב ובניו ירדו למצרים, מנה הכתוב[426] עשרה בני בנימין: בלע, בכר, אשבל, גרא, נעמן, אחי, ראש, מופים, חופים וארד, ובמפקד זה נמנו רק חמש משפחות: בלע, אשבל, אחירם, שפופם וחופם. וכתב רש"ר[427], שנחסרו חמש משפחות מבנימין: בכר, גרא, נעמן, ראש וארד, וכאן נתקיימה מקצת נבואת אמו שקראה לו "בן אוני"[428], כלומר, בן אנינותי[429], ובפרשת פילגש בגבעה[430] נתקיימה כל הנבואה[431]. והטעם שנחסרו משפחות אלו, כתב רש"ר[432] בשם הירושלמי[433], שכשמת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובאו הכנענים להלחם בישראל ונתנו לב לחזור למצרים וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר למוסרה[434], ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם, והרגו מהם שבע משפחות[435]. ובמדרש תנחומא אמרו[436], שאותן משפחות החסרות מתו במגפה מחמת החטא עם בנות מואב. ובמדרש אגדה אמרו[437], שמשפחות אלו חסרו במצרים בשלושת ימי אפלה מפני שהיו רשעים גמורים.

והראב"ע כתב[438], שנחסרו רק שלוש משפחות[439],

419. מלבי"ם. אמנם צ"ע איך יתיישב לשיטתו המנין של שבעים נפש שירדו למצרים. **420.** בראשית מו, כא. וכ"כ לקח טוב, מדרש אגדה, ראב"ע לעיל פסוק לח, חזקוני, רבינו מיוחס. **421.** כתב ברש"י על ב"ר כב, ו, ששפוף הוא לשון כפיפות ושפלות. ובספר הזכרון פירש, ששפוף פירושו עקור ממקומו וגולה בין האומות. וראה עוד מנחת יהודה, באר מים חיים וערוגת הבושם. **422.** טעמי מסורת המקרא לר"י החסיד. **423.** לעיל פסוק יב. **424.** וראה פענח רזא ובעל הטורים מה שכתבו בזה. **425.** בראשית מו, כא. ראב"ע לעיל פסוק לח, בכור שור, חזקוני, רבינו מיוחס. **426.** בראשית שם. **427.** לעיל פסוק כד בשם ר' משה הדרשן. **428.** בראשית לה, יח. **429.** דהיינו שיהיה מתאונן והולך. מדרש אגדה לעיל פסוק לח. **430.** שופטים כ. **431.** שלא נשארו מבנימין אלא שש מאות איש. מדרש אגדה לעיל שם. **432.** לעיל פסוק יג. **433.** סוטה פ"א ה"י. **434.** שנאמר (דברים י, ו) "ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן", והלא בהר ההר מת, וממוסרה עד הר ההר יש שמונה מסעות למפרע, אלא שחזרו לאחוריהם. **435.** חמש מבנימין, אחת משמעון ואחת מגד. **436.** סי' ה. **437.** סי' יב. **438.** לעיל פסוק לח בשם יש אומרים. **439.** וכן אמרו בתנחומא ה, שנחסרו שלוש

שלטו המצריים באמותיהם, אם בגופם היו מושלים קל וחומר בנשותיהם, לפיכך הטיל הקב"ה שמו עליהם, ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה, לומר, מעיד אני עליהם שהם בני אבותיהם. **408.** בראשית מח, ח. **409.** כמו שפירש רש"י בראשית שם, שראה שירבעם אחאב ויהוא יוצאים מהם. **410.** בראשית שם, ט. **411.** ובאזנים לתורה ביאר, שרצה הכתוב להדגיש שהפעם גברה דעתו של יוסף, שבשעה ששם יעקב את ימינו על ראש אפרים (בראשית מח, יז-יט) נאמר "וירע בעיניו", ויאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו", ויעקב השיב על זה "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו", נתקיימו דבריו במנין שבמדבר סיני (לעיל א, לב-לה), ששם הקדים הכתוב אפרים למנשה מפני שאז היה אפרים גדול במספרו על מנשה, אבל במנין הזה של באי הארץ כשמנשה עלה במספר על אפרים הקדים הכתוב את מנשה לאפרים כרצון יוסף, וזהו שסיים "אלה בני יוסף למשפחותם" כסדר לידתם מנשה קודם לאפרים. **412.** ציון 317 ואילך. **413.** למעט גד אשר ואפרים. **414.** בראשית מו, כא. וכ"כ ראב"ע, חזקוני. **415.** כמו שאמרו בסוטה לו, ב, שבנימין קרא לכל בניו על שם יוסף והצרות שארעו לו. **416.** וכ"כ במדרש אגדה. **417.** בראשית מו, כא. **418.** טעמי מסורת המקרא לר"י החסיד.

מִשְׁפַּחַת הַחֻפָּמִי: מ וַיִּהְיוּ בְנֵי־בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן זַרְעִית חוּפָּם: מ וַהֲווֹ בְנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן

אוצר מפרשי התורה

מפני שנעמן וארד המנויים בין יורדי מצרים, לא היו בני בנימין אלא בני בנו בלע כמו שמפורש להלן[440], והם לא מתו שהרי נקראו משפחות על שמם[441]. ואף רבינו מיוחס כתב[442], שארד ונעמן לא נחסרו, וכמו שנאמר להלן[443] "משפחת הארדי... משפחת הנעמי", אלא שלדרכו היו הם בני בנימין, ואף שהובאו שם בשם בני בלע, באמת היו בניו של בנימין, ונקראו בני בלע מפני שהוא היה הבכור ומפני שגידל אותם נקראו בניו. ועוד כתב[444], שאף בנו של בנימין 'ראש', לא נחסר, מפני שהשם 'אחירם' שהוזכר לעיל[445] מורכב משני שמות 'אחי' ו'רם', ו'רם' הוא במקום 'ראש'[446], נמצא שנחסרו מבנימין רק שתי משפחות: בכר וגרא. ואברבנאל כתב, שמפני שהיה 'בכר' מבני אפרים[447], לא נזכר 'בכר' בן בנימין כדי שלא יתחלפו. ויש שהוסיף, שאף את 'בכר' אי אפשר להחשיב כמשפחה שנחסרה, מפני ש'בלע' ו'בכר' אינם שני שמות, אלא הכוונה בלע הבכור[448], נמצא שרק משפחת גרא נחסרה מבנימין[449].

אולם יש מהראשונים שכתבו, שהטעם שלא הוזכרו כמה מיורדי מצרים אינו מחמת שבני משפחתם מתו, אלא משום שלא העמידו משפחות[450], או מפני שיש מהמשפחות שלא היו להם בנים רבים ונטמעו באחיהם שהיתה להם משפחה גדולה, ולמשפחות הקטנות לא היה שם לעצמן[451].

(מ) וַיִּהְיוּ בְנֵי בֶלַע אַרְדְּ וְנַעֲמָן כלומר, מלבד בני בלע האחרים אשר התייחסו למשפחתו, כאמור לעיל[452], היו לבלע בנים נוספים שנקראו ארד ונעמן ומשפחתם התייחסה בשמם, נמצא שבני בלע נחלקו לשלוש משפחות, אחת נקראת על שמו והשתים על שם ארד ונעמן[453].

ארד ונעמן - בני בלע או בני בנימין. כאן נאמר שארד ונעמן היו בני בלע בן בנימין[454], ואילו כשפירט הכתוב את שמות בני יעקב ובניהם היורדים למצרים, נמנו ארד ונעמן בין שמות בני בנימין היורדים למצרים[455]. וכתב רבינו מיוחס, שארד ונעמן המוזכרים כאן הם אלו שנזכרו בין בני בנימין, ואף שנאמר כאן שהם בני בלע, באמת היו בניו של בנימין, ונקראו בני בלע מפני שהוא היה הבכור וגידל אותם. אולם הראב"ע כתב[456], שארד ונעמן המוזכרים בין יורדי מצרים לא היו בני בנימין אלא בני בלע בן בנימין כמו שנאמר כאן[457]. וכן פירש הרמב"ן[458], והוסיף, שאף שנאמר שם "ובני בנימין", מנהג הכתוב לעשות בני בנים כבנים. או, שכיון שהיו בני בנימין רבים, שהיו שמונה, טפל המיעוט לרוב ונקראו אף הנכדים בנים. באופן אחר פירש הרמב"ן, שגם לבנימין וגם לבלע בנו היו בנים שנקראו ארד ונעמן, מפני שארד ונעמן בני בנימין מתו בלא בנים, ובלע רצה להקים לאחיו שם בישראל וקרא שם בניו על שם אחיו המתים[459], ואולי ייבם בלע את נשותיהם של ארד ונעמן אחיו כי הוא היה הבכור[460].

אולם לדעת רש"ר, ארד ונעמן לא היו מיורדי מצרים, ולפיכך כתב[461] בשם ר' משה הדרשן[462], שאף שכל המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים ולא נקראו משפחות על שם הנולדים משם והלאה, מכל מקום נקראו משפחות בשם ארד ונעמן, מפני שכאשר ירדה אמם למצרים היתה מעוברת מהם[463], ולכן נחשבו כיורדי מצרים ונחלקו למשפחות[464]. ואף שלא היו בני בנימין אלא נכדיו, אף בניהם של בני יעקב שהיו מיורדי מצרים נחלקו למשפחות, כמו חצרון וחמול[465], שהיו בני בניו של יהודה ונחלקו למשפחות מפני שהיו מיורדי מצרים[466], וכן חבר ומלכיאל שהיו בני בניו של אשר נחלקו למשפחות[467], מפני שהיו מיורדי מצרים[468]. אך רש"י עצמו פירש באופן אחר, שאמנם בדרך כלל נקראו המשפחות על שם יורדי מצרים, אולם על שם ארד ונעמן נקראו משפחות אף שלא היו מיורדי מצרים, מפני שהיו לבלע הרבה בני בנים, ומכל אחד משני אלו, ארד ונעמן, יצאה משפחה רבה, ונקראו

משפחות מבנימין. **440.** פסוק מ. **441.** שם. והוסיף על כך רמב"ן לעיל פסוק יג, שאף שנאמר שם (בראשית מו, כא) "ובני בנימין", מנהג הכתוב לעשות בני בנים כבנים. **442.** להלן פסוק מ. **443.** שם. **444.** לעיל פסוק לח. **445.** שם. **446.** מפני שהם ענין אחד. ראה לעיל ציון 417. **447.** שנמנה לעיל פסוק לה. **448.** וכן כתוב בדה"י א ח, א "ובנימין הוליד את בלע בכורו". **449.** מלבי"ם לעיל פסוק לח. **450.** בכור שור לעיל פסוקים א; ד, לקח טוב וחזקוני לעיל פסוק יג. **451.** ספר הג"ן דעת זקנים והדר זקנים לעיל פסוק א. ואברבנאל הביא את שתי הסברות. **452.** פסוק לח. **453.** חזקוני לעיל פסוק לח, ספר הג"ן דעת זקנים והדר זקנים לעיל פסוק א. **454.** וכ"כ בדה"י א ח, א-ד, אלא שנכתב שם 'אדר' במקום 'ארד'. **455.** בראשית מו, כא. **456.** לעיל פסוק לח בשם יש אומרים. **457.** ובבראשית מו, כא כתב ראב"ע, שנעמן הוא בנו של בנימין ויש נעמן אחר שהוא בן בנו. וכתב אמת ליעקב שם, שכוונת ראב"ע להכריע לגבי נעמן שלא כמו היש אומרים שהביא כאן שבשני המקומות הכוונה לאותו אחד שהוא בנו של בלע, אלא כאן הוא בנו של בלע ובבראשית הוא בנו של בנימין, מה שאין כן לגבי ארד לא הכריע ראב"ע, והטעם לחלק ביניהם, מפני שבבראשית נכתב נעמן ראשון וכאן הוא נכתב שני, ולכן מסתבר שבבראשית הוא בנו של בנימין ולכן הוקדם לארד, מה שאין כן לגבי ארד אין ראיה לכך. **458.** לעיל פסוק יג בפירוש אחד. **459.** וראה מה שכתב בזה יביע אומר ח"ה יו"ד סי' כא. **460.** שני פירושים אלו כתב גם רד"ק דה"י א ח, א. וכעין הפירוש האחרון שכתב רמב"ן, כתב באדרת אליהו בלק מהדו' תליתאה כב, ה, וביאר, שארד ונעמן בני בנימין נהרגו על ידי בני לוי כשחזרו מהר ההר [ראה לעיל ציון 432], וארד ונעמן בני בלע באו במקומם ולכן נקראו משפחות על שמם. והוכיח הגר"א שאין לומר שבשני המקומות הם היו בני בלע, שאם כן מדוע בבראשית הוזכר תחילה נעמן וכאן הוזכר תחילה ארד. **461.** לעיל פסוק כד. **462.** ראה בראשית רבתי בראשית מח, ו. **463.** והוסיף רמב"ן לעיל פסוק יג, שלדרך זו נצטרך לומר, שלעומת יוכבד שנולדה ללוי בין החומות ולפיכך נמנתה בין שבעים נפש שירדו למצרים, כמו שכתב רש"י בראשית מו, כו, ארד ונעמן נולדו אחרי כניסת יעקב ובניו למצרים, ולכן לא נמנו בבראשית שם במנין היורדים למצרים. **464.** וכ"כ במדרש אגדה. **465.** לעיל פסוק כא. **466.** בראשית מו, יב. **467.** להלן פסוק מה. **468.** בראשית מו, יז. וכ"כ רשב"ם בראשית מח, ו. וכתב רש"י על ביאור זה, אם אגדה היא הרי טוב,